

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Майстро С.В. , Домбровська С.М.

**ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМ
ТУРИЗМОМ УКРАЇНИ**

Харків – 2017

УДК 351.711(332.122)

*Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету
цивільного захисту України (протокол № від 2017 р.)*

Рецензенти:

Майстро С.В, Домбровська С.М. Особливості державного управління
рекреаційним туризмом України : монографія / **С.В. Майстро, С.М.
Домбровська – Харків, 2017. – 198 с.**

У монографії основні теоретичні положення та висновки дослідження доведено до рівня конкретних пропозицій і рекомендацій. Отримані наукові результати можуть бути використані органами державної влади та управління при вирішенні питань формування та реалізації рекреаційної політики та екобезпечного розвитку в регіоні.

Крім того, матеріали наукового дослідження також можуть бути використаними в навчальному процесі в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування при викладанні курсів, пов'язаних із функціонуванням місцевого самоврядування, територіальною організацією влади тощо.

УДК 351.711(332.122)
© Майстро С.В.
© Домбровська С.М.
НУЦЗУ, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМ ТУРИЗМОМ В УКРАЇНІ	9
1.1. Основи державного управління рекреаційною сферою	9
1.2. Складові туристично-рекреаційної сфери	22
1.3. Світовий досвід організації регулювання туристично-рекреаційною сферою	43
1.4. Механізми державного управління сферою рекреаційного туризму в Україні	55
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ІНОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	65
2.1. Інноваційні механізми державного управління рекреаційною сферою	65
2.2. Напрями вдосконалення державного управління розвитком туризму в Україні на прикладі Карпатського регіону	83
2.3. Формування механізмів прискореного розвитку рекреаційної сфери регіонів України	101
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ	126
3.1. Формування напрямів розвитку рекреаційної сфери	126
3.2. Основні заходи з інноваційного розвитку рекреаційної сфери	140
3.3. Механізми вдосконалення ліцензування як засобу державного управління рекреаційною сферою	153
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174

ВСТУП

Актуальність теми. Глобальні процеси в останні десятиліття кардинально змінили ситуацію у світовій економіці. Нині вона знаходиться на етапі трансформаційного переходу до якісно нового етапу свого розвитку, який супроводжується глобальною фінансовою кризою. Водночас глобальні процеси значно впливають на національні економіки, в тому числі й на тенденції розвитку рекреаційної сфери та туризму в Україні.

Початок ХХІ ст. ознаменувався в Україні визнанням туризму як одного з пріоритетних напрямів розвитку національної та регіональної економіки. Соціально-економічний і духовний розвиток суспільства неможливий без рекреації та туризму як невід'ємної складової сучасного способу життя. Україна, володіючи багатим рекреаційним і туристичним потенціалом, має всі передумови для формування високорозвиненого рекреаційно-туристичного господарства. Але потенційні можливості та ресурси курортних регіонів України наразі використовуються не повною мірою. Їх подальший розвиток значною мірою гальмується проблемами правового та організаційно-економічного регулювання.

Доцільність підвищення ролі рекреаційної сфери та туризму в структурі національної й регіональної економіки зумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування рекреаційно-туристичного господарства країни, створення нової організаційної структури управління сферою рекреаційного обслуговування з боку держави. Зокрема, складність ситуації в цій сфері Карпатського регіону зумовлена поглибленням кризової ситуації в економіці України, переходом управління майном курортних підприємств до окремих лінійних структур із чіткою вертикальною ієрархією та активним розвитком ринку недержавних форм власності у складових

сфери рекреаційного обслуговування без урахування комплексності створення такого товару, як рекреаційно-туристичні послуги.

Це негативно вплинуло на рекреаційне обслуговування в регіоні й призвело до ситуації, що характеризується: відсутністю системності управління й комплексності розвитку складових досліджуваної сфери; нераціональним використанням рекреаційних ресурсів; надмірним забрудненням навколишнього середовища; невідповідністю розвитку рекреаційних підприємств як основного елемента сфери рекреаційного обслуговування та інфраструктури рекреації; централізованим плануванням обсягів рекреаційно-туристичних послуг без урахування реальних потреб у них як виробників, так і споживачів; відсутністю економічних стимулів для подальшого розширення обсягів послуг, що надаються, їх видів та якості; жорстким адмініструванням і втручанням у внутрішньогосподарську діяльність рекреаційних підприємств; соціальною незахищеністю широких верств населення при формуванні цін на рекреаційно-туристичні послуги.

Зазначені чинники зумовили виникнення загальної проблеми державного регулювання сфери рекреаційного обслуговування в Карпатському регіоні України в умовах формування прозорих ринкових відносин.

Дослідженню проблем рекреаційної сфери присвячено праці В. Бирковича, Н. Білої, М. Білинської, В. Василенка, Д. Карамишева, М. Корецького, В. Мегедь, Я. Радиша, О. Шаптали та ін.

Різні аспекти державного управління рекреаційною сферою висвітлено в роботах В. Бакуменка, В. Гусєва, В. Журавель, В. Киричук, В. Кифяка, Н. Коніщевої, В. Кравцова, О. Лазора, Р. Ларіної, М. Латиніна, В. Мамутова, В. Пілюшенка та ін.

Проте у значній частині досліджень механізму державного управління рекреаційною сферою не враховано специфіку Карпатського регіону. Крім того, ця проблема не розглядалася комплексно. Проблема

наукового обґрунтування оптимізації державного управління функціонуванням та розвитком рекреаційної сфери в Карпатському регіоні в ринкових умовах обумовлює актуальність розробки механізмів державного управління на системному принципі, застосування яких забезпечить комплексне створення конкурентоспроможного та доступного для широких верств населення України рекреаційно-туристичного продукту.

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є вдосконалення існуючих та визначення інноваційних механізмів державного управління туристично-рекреаційною сферою.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних *завдань*:

- здійснити теоретичні дослідження системи державного управління рекреаційною сферою;
- уточнити поняття, що використовуються для визначення рекреаційної сфери як об'єкта державного управління на регіональному рівні;
- удосконалити методологічні підходи до державного управління рекреаційної сфери на рівні регіону;
- визначити особливості державного управління регіональної рекреаційної сфери на підставі результатів аналізу існуючих природних ресурсів, матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури;
- поліпшити систему рекреаційної діяльності шляхом визначення основних ознак рекреаційних послуг;
- розробити соціальні основи державної політики в рекреаційній сфері, що базуються на відтворювальному розвитку регіонального комплексу;
- сформування концептуальні основи розвитку рекреаційної сфери;
- запропонувати заходи з інноваційного розвитку рекреаційної сфери України.

Об'єктом дослідження є теоретичні засади створення ефективної системи державного управління розвитком туризму в Карпатському регіоні.

Предмет дослідження – механізми державного управління рекреаційною сферою Карпатського регіону.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених у монографії завдань використано комплексний та системний підходи, які розглядають проблеми забезпечення розвитку рекреаційної сфери регіону. У процесі дослідження застосовувались загальноприйняті методи вивчення: абстрактно-логічний, системно-структурний, розрахунково-конструктивний, порівняльного та факторного аналізу, економіко-статистичні методи, що дозволили дослідити рекреаційну сферу регіону, процеси в їх межах та між ними, адекватно оцінити існуючі суперечності, виявити деструктивні тенденції та причинно-наслідкові зв'язки, критерії та чинники державного управління розвитком рекреаційної сфери; а також методи прогнозування і програмного управління з метою вибору цільових орієнтирів управління розвитком рекреаційної сфери, вдосконалення його організаційного та інституційного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що основні теоретичні положення та висновки дослідження доведено до рівня конкретних пропозицій і рекомендацій. Отримані наукові результати можуть бути використані органами державної влади та управління при вирішенні питань формування та реалізації рекреаційної політики та екобезпечного розвитку в регіонах України.

Зокрема, результати дослідження можуть використовуватися суб'єктами місцевого самоврядування та органами державного управління з метою вдосконалення рекреаційної політики та рекреаційної сфери і туризму в Карпатському регіоні в умовах розвитку ринкової економіки, а також у процесах розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень,

контролю за їх виконанням.

Крім того, матеріали наукового дослідження також можуть бути використаними в навчальному процесі в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування при викладанні курсів, пов'язаних із функціонуванням місцевого самоврядування, територіальною організацією влади тощо.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМ ТУРИЗМОМ В УКРАЇНІ

1.1. Основи державного управління рекреаційною сферою

Сучасний розвиток світової економіки орієнтований на створення умов для розкриття та реалізації здатності людей до продуктивної й творчої праці, адже людський фактор став сьогодні не просто джерелом економічних можливостей, а й показником соціальної дієздатності економіки. В умовах ринкової економіки інтелект, здоров'я, здібності часто не розглядаються людиною як засоби власної реалізації при створенні суспільного продукту, що призводить до нездатності особи адаптуватися як до умов ринку, так і до життя в інформаційному суспільстві.

Вирішення цієї проблеми в Україні неможливе без розв'язання суперечностей державного управління рекреаційною сферою, яка наразі перебуває на етапі свого становлення. Як відомо, нині в нашій державі функціонує розвинена мережа санаторно-курортних закладів у різних кліматично-географічних регіонах [8]. Зокрема, Карпатський регіон в усіх часів був і залишається найпривабливішим для відпочинку куточком України. Тут до послуг відпочивальників і туристів – на рідкість незабруднене довкілля, цілюще повітря, чисті річки, багаті дарами ліси і гори. Це також приваблива у своїй первинній красі сільська місцевість із збереженими національними традиціями, самобутніми обрядами, старовинними церквами та ін.

Актуалізація державно-управлінської діяльності в рекреаційній сфері Карпатського регіону України відбулася одночасно з поглибленням системної кризи в суспільстві, яка виявилася в економіці, політиці, соціальному житті та культурі. Ситуація ускладнюється систематичними

маніпулюваннями в управлінні майном курортних підприємств, активним розвитком недержавних форми власності у складових сфери рекреаційного обслуговування без урахування комплексності створення такого товару, як рекреаційно-туристичні послуги.

Таким чином, необхідність оптимізації системи державного управління рекреаційною сферою Карпатського регіону висуває перед органами державної влади завдання, вирішення яких значною мірою залежить від теоретичного обґрунтування підходів щодо формування дієвих механізмів державного управління у даній сфері діяльності. При цьому слід враховувати специфіку Карпатського регіону України, в тому числі його етнонаціональні особливості, які полягають у першу чергу у високій мірі її самоорганізації і зумовлюють потребу в особливих концептуальних і методологічних підходах до розробки методів регулюючого впливу держави на процес міжетнічного взаємовпливу, який має свою давню історію [17].

Наявність на території Карпатського регіону України великої кількості сучасних санаторно-курортних і готельних комплексів, унікальних туристичних маршрутів дає підстави стверджувати, що туризм і оздоровлення в цьому регіоні являють собою важливий об'єкт державного управління.

Сьогодні рекреаційно-туристична галузь є однією з найбільш динамічних і високоприбуткових у сфері послуг, невід'ємною складовою світового ринку і посідає друге місце у світовій економіці після комп'ютерної та електронної промисловості, випередивши такі галузі, як нафтопереробна й автомобілебудування [20].

Як показує практика багатьох закордонних держав, максимальне використання наявного ресурсно-оздоровчого потенціалу країни і розвиток на його базі рекреаційно-туристичної індустрії є одним із найважливіших засобів підвищення економічного добробуту, інтеграції у світову економіку. Рекреація і туризм розглядаються як специфічний

сектор національної економіки, невід’ємна складова соціально-економічної політики держави та регіонів. Саме з таких позицій визначається його розвиток у Законі України “Про туризм” від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [67] та в Державній програмі розвитку туризму, яка діяла у 2002 – 2010 рр. [30], де наголошується на необхідності пошуку раціональних шляхів активізації використання потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу, що диктується перспективами відчутних економічних результатів і соціальних наслідків розвитку цього сектора національної економіки, який може і повинен стати реальним способом її оздоровлення, найважливішими засобами культурного і духовного відродження народу України, відтворення її трудового потенціалу.

Українська держава приділяє значну увагу питанням нормативно-правового забезпечення рекреаційної сфери та розвитку рекреаційно-туристичної індустрії, про що свідчать прийняті законодавчі акти, зокрема закони України “Про туризм” (1995 р.) [67], “Про внесення змін до Закону України “Про туризм” від 18.11.2003 р. № 1282-IV [54], “Про курорти” від 05.10.2000 р. № 2026 (в редакції від 05.12.2012 р. [51]), програми (Державна програма розвитку туризму на 2002 – 2010 роки (2002 р., в редакції від 25.05.2006 р.) [148] і Концепція розвитку санаторно-курортної галузі (2003 р.) [191]) та низка інших документів нормативно-правового характеру [70]. Державна підтримка розвитку туризму в Україні відбита в чинному законодавстві, перш за все в Законі України “Про туризм” [67], постанові Кабінету Міністрів України “Про заходи подальшого розвитку туризму” [146], указах Президента України “Про підтримку розвитку туризму в Україні” від 14.12.2001 р. № 127/2001 р. [190], “Про заходи відносно забезпечення реалізації державної політики в області туризму” від 14.12.2001 р. № 1213/201 [192], “Про деякі заходи відносно розвитку туристичної і курортно-рекреаційної сфер України” від 11.03.2003 р. № 207/2003 [193], “Про основні напрями розвитку туризму в

Україні до 2010 року” від 10.08.1999 р. № 973/99 [196].

Подальший свій розвиток нормативно-правова база з державної підтримки рекреаційно-курортного і туристичного господарства отримала в Законі України “Про курорти” від 05.10.2000 р. № 2026 [51]. Зокрема, цим Законом визначено, що санаторно-курортний комплекс – це невід’ємна ланка індустрії рекреаційно-курортного і туристичного господарства. Сьогодні санаторно-курортні підприємства поділяються на державні санаторно-курортні установи, які підпадають під управління Міністерства охорони здоров’я України, відомчі санаторії підприємств, санаторії Міністерства оборони, Кабінету Міністрів та інших міністерств, але основна частина санаторно-курортних установ України знаходиться у власності профспілок. Закон України “Про курорти” передбачає відповідальність різних гілок і органів влади за збереження курортних ресурсів, екологію, організацію лікування та обслуговування незалежно від форм власності та відомчої приналежності установ.

Відповідно до Закону України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23.03.1996 р. № 98 [63] для надання послуг у курортній сфері підприємства, незалежно від форм власності, повинні мати ліцензію, яка видається строком на три роки. Необхідність ліцензування в курортній сфері обумовлена тим, що надання санаторно-курортних послуг – це, фактично, надання медичних послуг, тобто дуже відповідальний вид діяльності.

Рекреаційно-курортне і туристичне господарство – це також складова частина сфери охорони здоров’я України, і тому його діяльність регламентується Законом України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ (в редакції від 02.08.2014 р.) [53].

Важливим напрямком діяльності в рекреаційній сфері є природокористування, оскільки успішне функціонування курортів, будинків відпочинку, туристичних баз засновано на використанні

природних ресурсів. Так, у Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25.06.1991 р. № 1264 (в редакції від 26.04.2014 р.) [62] можна виділити три аспекти діяльності курортів:

- раціональне природокористування і встановлення екологічних нормативів;
- використання курортів загалом і спеціальному порядку;
- діяльність курортів як унікальних і типових природних комплексів, які підлягають охороні для збереження сприятливої екологічної обстановки.

Так, ст. 33 цього Закону встановлює екологічні нормативи використання природних ресурсів. Крім того, курортні підприємства, відповідно до порядку визначення плати і стягнення платежів за забруднення довкілля, мають здійснювати плату за викиди забруднюючих речовин у поверхневі води, територіальні та внутрішні морські води, а також підземні горизонти, в тому числі викиди, які здійснюються підприємствами через систему комунальної каналізації; розміщення відходів у навколишньому природному середовищі [62].

Порядок використання й охорона земель природоохоронного призначення суб'єктами курортної рекреаційно-туристичної діяльності регламентується Земельним кодексом України від 25.10.2001 р. № 2768 [72]. Згідно зі ст. 36 Кодексу “Плата за використання землі” використання землі в Україні є платним. Але відповідно до ст. 38 “Пільги відносно плати за землю” санаторно-курортні та оздоровчі установи звільняються від сплати за землю. Крім того, порядок використання землі курортами і плата за землю регламентується Законом України “Про плату за землю” від 03.07.1992 р. № 2535 [64]. Відповідно до ст. 7 розд. 3 “Плата за землі населених пунктів” Закону в населених пунктах, віднесених Кабінетом Міністрів України до курортних, до ставок земельного податку застосовуються коефіцієнти: найвищий був на Південному узбережжі

Автономної Республіки Крим – 3,0; найнижчий – на узбережжі Азовського моря і в інших курортних місцевостях – 1,5.

Порядок використання мінеральних і лікувальних вод санаторіями України регламентується Водним кодексом України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. Так, ст. 36 гл. 2 Кодексу “Державні, міжнародні і регіональні програми у сфері використання і охорони вод і відтворення водних ресурсів” встановлює нормативи екологічної безпеки водокористування, а ст. 63 гл. 126 “Спеціальне водокористування і користування водними об’єктами для лікувальної, курортної і оздоровчої мети” – певне користування водами і водними об’єктами в оздоровчих, рекреаційних і спортивних цілях, але тут же обмовляється, що місця користування водами в оздоровчих цілях встановлюються місцевими радами депутатів. Плата за використання водних ресурсів здійснюється згідно з “Інструкцією про порядок сплати за використання водних ресурсів”.

Таким чином, рекреаційна сфера являє собою складний об’єкт правової регуляції. Чинні нині нормативні акти можна розділити на декілька груп.

Перша – спеціальні нормативні акти: закони України “Про туризм”, “Про курорти”, “Про фізкультуру і спорт”.

Друга – загальні норми, які регулюють господарську діяльність – Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [32].

Третя – норми окремих галузей права – про особливості оподаткування туристичної діяльності, про захист прав споживачів і т. п.

Тобто, рекреаційна сфера є об’єктом багаторівневої правової регуляції. Тому, на думку деяких авторів, необхідне формування рекреаційного законодавства. Зокрема, А. Бобкова вважає, що найбільш значущою є розробка і прийняття проекту Закону України “Про рекреаційну діяльність” [11]. Проте ухвалення такого закону може ускладнити ведення рекреаційної діяльності, оскільки багато її аспектів

на законодавчому рівні вже врегульовано. Окрім згаданих вище законів, наприклад, фізкультурно-оздоровча діяльність регламентується Законом України “Про фізичну культуру і спорт” від 24.12.1993 р. № 3808-XII [68]. Аналогічно культурно-дозвільна діяльність здійснюється на основі постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися установами культури і мистецтв, заснованими на державній і комунальній формах власності” від 05.08.1997 р. [70, с. 92], а також законів України “Про музеї та музейну справу” від 29.06.1995 р. № 29/95 [60], “Про бібліотеки і бібліотечну справу” від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР [70, с. 302], “Основи законодавства про культуру” від 14.02.1992 р. № 2117 [52].

Таким чином, існуюча нормативно-правова база на рівні різних галузей права дозволяє здійснювати діяльність в рекреаційній сфері у світлі сучасних ринкових умов господарювання як підприємницьку. Так, у межах чинного законодавства рекреаційно-курортне і туристичне господарство має право самостійно здійснювати заходи з розвідки, обліку, раціонального використання і охорони родовищ мінеральних вод, лікувальних брудів та інших природних лікувальних об’єктів на території своєї діяльності. При цьому рекреаційно-курортне і туристичне господарство разом з природоохоронними органами вживає заходи з відшкодування екологічної шкоди й усунення наслідків своєї діяльності.

Заслуговують на увагу такі заходи державної підтримки, як створення спеціальних економічних зон рекреаційно-туристського типу, наприклад, СЕЗ “Курортполіс Трускавець” (Закон України від 18.03.1999 р. № 514-XIV) [66], затвердження комплексних програм окремих регіонів, створення спеціальних фондів підтримки розвитку окремих видів рекреаційної діяльності.

Правовою основою економічного стимулювання рекреаційної сфери є відповідні статті спеціальних законів, зокрема ст. 9 Закону України “Про туризм”, ст. 67 “Основ законодавства України про охорону здоров’я”, ст. 3

“Основ Законодавства України про культуру”, ст. 3 Закону України “Про фізкультуру і спорт” і т. д.

Економічні заходи забезпечення охорони природного довкілля відповідно до Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” [62] повинні передбачати:

а) взаємозв’язок усієї управлінської, науково-технічної і господарської діяльності підприємств, установ і організацій з раціональним використанням природних ресурсів і ефективністю заходів по охороні природного довкілля на основі економічних важелів;

б) визначення джерел фінансування заходів відносно охорони природного довкілля;

в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидання забруднювальних речовин в природне довкілля і на освіту і розміщення відходів;

г) встановлення нормативів збору і розмірів зборів за використання природних ресурсів, викиди і скидання забруднювальних речовин в природне довкілля, на освіту і розміщення відходів і інші види шкідливого впливу;

д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитових і інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсощадних технологій і нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів відносно охорони природного довкілля;

е) відшкодування в установленому порядку збитків, нанесених порушенням законодавства про охорону природного довкілля.

В Україні фінансування заходів відносно охорони природного довкілля здійснюється за рахунок Державного бюджету України і місцевих бюджетів, засобів підприємств, установ і організацій, фондів охорони природного довкілля, добровільних внесків і інших засобів.

Збори за використання природних ресурсів надходять до місцевих

бюджетів та Державного бюджету України і спрямовуються на виконання робіт з відтворення, підтримки цих ресурсів в належному стані.

Збори за використання природних ресурсів зараховуються до відповідних бюджетів згідно з чинним законодавством. Кошти від збору за забруднення природного довкілля розподіляються між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласними, а також Державним фондами охорони природного довкілля у співвідношенні, відповідно, 20, 50 і 30 %, а між Київським, міськими і Державним фондами охорони природного довкілля – у співвідношенні 70 і 30 %.

Розподіл коштів за використання природних ресурсів, які надходять до Державного бюджету України, здійснюється Верховною Радою України. Розподіл коштів за використання природних ресурсів, які надходять до місцевих бюджетів, здійснюється відповідними обласними та міськими (міст загальнодержавного значення) радами за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Для фінансування заходів з охорони природного довкілля утворюються Державний і місцеві фонди охорони природного довкілля. В Україні можуть створюватися й інші фонди для стимулювання і фінансування заходів з охорони природного довкілля, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки [77, с. 75]. Дослідження показали, що в Україні склалася певна система організаційно-правової регуляції туристсько-рекреаційної діяльності. До організаційного спадку можна віднести вертикальну підлеглість установ різним міністерствам, відомствам, підприємствам, організаціям за відсутності горизонтальної підлеглості й слабого впливу територіального чинника управління. Така управлінська і фінансова негнучкість є основною перешкодою ефективного функціонування рекреаційної сфери.

За таких умов деякі процеси реформування рекреаційної сфери донині знаходяться на початковій стадії, яка характеризується майже повною відсутністю законодавчого і нормативно-правового забезпечення, неврегульованістю питань роздержавлення і приватизації нерентабельних відпочинку і туристичного закладів, скороченням бюджетного фінансування соціальних програм, відміною пільг і дотацій на дитяче оздоровлення і відпочинок, неврахуванням специфіки дитячого оздоровлення і туризму в бюджетному, податковому, інвестиційному, фінансово-кредитному законодавстві, децентралізацією управління, руйнуванням управлінської вертикалі і майже повною відсутністю відповідних управлінських структур на місцях, нормативних актів щодо акредитації закладів з дитячого оздоровлення і туризму, сертифікації надаваних ними послуг і т. ін. [80].

Реалізація стабілізаційних заходів, поетапний перехід до ринкових відносин вимагають впровадження економічних і правових механізмів регуляції економіки як на державному, так і регіональному рівні. Ці механізми, як свідчить досвід розвинених країн, передбачають централізоване державне і регіональне прогнозування, планування і програмування соціально-економічних процесів. Комбінація цих елементів, взаємоузгодження між ними визначають особливості управлінської політики держави.

Держава, здійснюючи макроекономічну і регіональну політику, сприяє формуванню сприятливого для господарської діяльності середовища, передусім за напрямками, які відповідають інтересам суспільства. Сьогодні в кожному регіоні України є серйозні проблеми, викликані сформованою в попередній період недосконалою структурою виробництва і, відповідно, нераціональним використанням ресурсного потенціалу, відсутністю ринкової інфраструктури тощо. Це зумовлює потребу в удосконаленні форми державного управління регіональною економікою.

З позицій системного підходу, спираючись на вітчизняні та іноземні нормативно-правові акти й наукові джерела, досвід України та низки зарубіжних країн, сформовано загальну проблему взаємозв'язків держави і регіонів, з яких виділено проблему наукового обґрунтування державного управління розвитком регіонів в Україні. Наукова концепція державного впливу на розвиток регіонів повинна базуватися на чітких дефініціях, які б адекватно відображували суть того чи іншого явища або процесу. В умовах ринку вирішення регіональних проблем вимагає нетрадиційних підходів і широкого застосування різних методів. Це можуть бути методи як прямого, так і непрямого державного впливу. Проте всі вони мають бути спрямовані на виконання головної функції, яка забезпечує збалансований розвиток регіонів, – координацію і добровільне узгодження інтересів усіх економічних суб'єктів. Отже, об'єктивною потребою є перенесення центру ваги в управлінні багатьма соціально-економічними процесами безпосередньо на місця і залучення до їх вирішення всіх учасників господарської діяльності.

Державне управління регіональною економікою має забезпечувати раціональне використання ресурсного потенціалу регіону і на цих принципах вирішувати соціально-економічні проблеми населення, зменшувати залежність регіонів від центру. Його головною метою повинно стати забезпечення найповнішого використання їх ресурсного потенціалу шляхом оптимального поєднання інтересів держави і кожного регіону.

Регіональна політика держави має охоплювати такі напрями, як економічний, соціальний, демографічний, екологічний, поселенський і науково-технічний, найважливішим серед яких є економічний. Його суть полягає в забезпеченні комплексного і збалансованого соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням наявних ресурсів, науково-технічного потенціалу і можливостей їх ефективного використання, тобто розвитку економіки регіону як складної економічно-господарської

системи національної економіки. Для підвищення рівня рекреаційного, курортного і туристичного обслуговування до світових стандартів необхідно визначити пріоритети перспективного розвитку рекреаційної сфери, які треба розглядати в контексті загальнодержавних і регіональних інтересів, забезпечити максимальне державне сприяння їх реалізації [87].

Рекреаційна сфера в сучасних умовах ринкової економіки повинна використовувати найдосконаліший набір сучасних методів і засобів управління. Ринкові принципи та механізми господарювання, зміна форми власності автоматично не приведуть до підвищення ефективності господарську діяльність, а лише спонукатимуть менеджмент до більш доцільних дій.

Таким чином, однією з умов, здатних забезпечити успішне функціонування рекреаційної сфери, є формування такої організаційної структури управління нею, що дозволить здійснювати планово-узгоджену діяльність на рівні регіону, розробляти регіональні, міжрегіональні та загальнодержавні програми економічного розвитку, вдосконалювати організаційно-економічні механізми підвищення ефективності функціонування як самої рекреаційної сфери, так і всього господарського комплексу регіону.

У курортних регіонах існують проблеми, без вирішення яких неможливо повною мірою забезпечити ефективне функціонування рекреаційної сфери. До них, у першу чергу, слід віднести:

- відсутність цілісної системи державного управління рекреаційно-курортною і туристичною діяльністю в регіонах;
- підпорядкованість закладів розміщення, санаторно-курортних, оздоровчих і рекреаційних установ, які надають рекреаційно-курортні та туристичні послуги, різним міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, відомствам;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- недостатня інформаційна, організаційна, методична і матеріально-

технічна підтримка суб'єктів підприємництва;

- низькі темпи зростання об'ємів інвестицій у розвиток матеріальної бази;

- незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційно-курортних і туристичних ресурсів і необхідності їх збереження;

- недосконалість інфраструктури;

- відсутність інноваційних проектів і недостатня кількість наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів рекреації та туризму;

- недостатнє забезпечення рекреаційної сфери висококваліфікованими фахівцями;

- недостатня державна підтримка в рекламі національного туристичного продукту на внутрішньому і міжнародному ринках;

- недостатній рівень розвитку інформаційної інфраструктури;

- недосконалість бази даних про об'єкти рекреаційно-курортного і туристичного господарства.

Якісно нових методологічних, нормативно-правових і практичних рішень вимагають такі взаємозалежні проблеми, як фінансування та організація управління рекреаційною сферою. Головним інвестором в її розвитку повинна виступити держава, яка може здійснити підтримку у вигляді різних пільг (пільгового оподаткування, пільгового виділення земель та ін.), а також у вигляді бюджетного фінансування [88].

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності й активна політика інтеграції України в Європейський Союз, законодавчі гарантії прав для закордонних партнерів здатні створити сприятливі передумови для залучення іноземних інвестицій в рекреаційну сферу.

1.2. Складові туристично- рекреаційної сфери

Проблеми управління ресурсами рекреаційного забезпечення досліджували у своїх працях багато вітчизняних учених [8; 11; 16; 20], які особливу увагу приділили аналізу системи управління рекреаційною діяльністю, формуванню потреб в рекреації, правовому регулюванню рекреаційних ресурсів, а також питанням рекреаційного забезпечення. Проте проблеми використання рекреаційних зон, їх раціонального розподілу і збереження природи потребують подальшого вивчення.

Провідне місце в загальнодержавній системі оздоровлення населення України належить сьогодні Карпатському регіону. Він складається з п'яти областей: Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької.

Закарпатська область була утворена в 1946 р. Обласним центром є м. Ужгород. Площа області дорівнює 12,8 тис. км², кількість населення становить 1 млн 202 тис. чол. Область розташована на південному заході України, на стику кордонів України та чотирьох сусідніх держав – Румунії, Угорщини, Словаччини і Польщі. Гори займають близько 60 % її території. Вона поділяється на 13 районів. Найбільші міста Ужгород і Мукачеве [20, с. 45].

Івано-Франківську область утворено в 1939 р. Обласний центр – м. Івано-Франківськ. Площа області складає 13,9 тис. км², кількість населення – 1 млн 373 тис. чол. За характером рельєфу поділяється на рівнинну (Подільська височина), передгір'я (Передкарпаття) і гірську частину. Горами зайнято майже 50 % території. Вона поділяється на 14 районів. Найбільші міста – Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Долина, Надвірна.

Львівська область була утворена в 1939 р. Обласним центром є м. Львів. Площа області – 21,8 тис. км², кількість населення становить 2 млн 668 тис. чол. Північна частина області лежить у межах Волинської

височини, Малого Полісся і Подільської височини, відокремленої долиною Дністра від Передкарпаття; на південному заході області розташовані хребти Українських Карпат (Бескиди, Стрийсько-Санська верховина, Верховинський вододільний хребет). Поділяється на 20 районів. Найбільші міста – Львів, Дрогобич, Стрий, Червоноград, Борислав, Самбір [95].

Тернопільську область утворено в 1939 р. Обласний центр – м. Тернопіль. Площа області – 13,8 тис. км². Населення – 1 млн 151 тис. чол. Область розташована в межах лісостепової зони (ліси займають 190,3 тис. га). Майже вся територія області зайнята Подільською височиною, в межах якої виділяються Кременецькі гори та Товтри. На крайньому північному заході – рівнина Малого Полісся. Поділяється на 16 районів. Найбільші міста – Тернопіль, Чортків, Кременець.

Чернівецька область була утворена в 1940 р. Обласний центр – м. Чернівці. Площа області – 8,1 тис. км². Її населення становить 914 тис. чол. Область розташована в межах Передкарпаття і східної частини Українських Карпат. Рівнинна частина області зайнята Хотинською височиною, на південному заході розташовані Покутсько-буковинські Карпати і низка невеликих хребтів. Область поділяється на 10 районів. Найбільші міста – Чернівці, Сторожинець, Сокиряни, Хотин [98].

Кліматичні умови Українських Карпат надзвичайно різноманітні. Основним чинником диференціації є різка зміна абсолютних висот – від 150 до 2061 м. Разом з висотою змінюються термічний режим і режим зволоження. Клімат помірно континентальний, тепла, з циклонними й антициклонними вторгненнями атлантичного повітря. Середня температура найтеплішого місяця (липень) у передгір'ях – від +18 до +20° С, у високогірному ярусі – від +8 до +10° С, найхолоднішого (січень) від –3 до -9° С. Кількість опадів – від 500-800 мм у передгір'ях і до 1600-2000 мм – на найвищих хребтах. Причому, до 80 % загальної кількості опадів припадає на літній період, значна частина – у вигляді злив з сильними

грозами, але, як правило, дощі мжичать тривалий час. На полонинах влітку з кожних трьох днів – два дощові [111].

Клімат усередині зон також не є однорідним. З північного заходу на південний схід зростає його континентальність. У Закарпатті на загальному кліматичному фоні досить різко виділяється південно-західний район. Річна сума опадів тут менше 600 мм. Літо іноді буває спекотливим. Трапляються посухи.

Ще більше на диференціацію клімату впливає рельєф. Кожна западина, річкова долина, схили різних експозицій мають свій особливий місцевий мікроклімат. Українські Карпати розташовані на території Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській і Чернівецькій областей і займають площу понад 24 тис. км². Їх довжина від верхів'їв Сяну до витоків Сучави становить 280 км, ширина – понад 100 км. Абсолютні висоти гірської системи коливаються від 120-400 м біля підніжжя гір до 500-800 м – у міжгірних западинах і 1500-2000 м – уздовж основних хребтів.

Низькогір'я і середньогір'я Карпат представлені гірськими масивами Східних Бескид, Горган і Покутсько-буковинських Карпат. Центральну смугу гір складають низькогір'я і западини Вододільно-Верховинської області. Тільки за ними впливає масивний орографічний стрижень Полонино-чорногорських Карпат, який включає найвищу вершину Українських Карпат – гору Говерла (2061 м). Ще далі до південного заходу зберігся древній Рахівсько-Чивчинський кристалічний масив.

Висотна ландшафтна диференціація рослинного і ґрунтового покриву досить чітко виражена. Біля підніжжя на низькогір'ях та горбогір'ях, на схилах гір, росте листяний ліс. Його утворюють осередки первинних дубових лісів, які доповнюють граб, липа, клен, бук.

Вище з'являються хвойні дерева – ялиця і ялина європейська (смерека). З листяних переважає бук. Ліс стає мішаним. Підлісок

листяного і мішаного лісів утворюють кущі малини, ліщини, ожини, шипшини. На узліссях і галявинах ростуть трав'янисті рослини, більшість з них – лікарські.

Вище ліс стає хвойним. Крім смереки і ялиці, у ньому росте модрина. Хвойні дерева холодостійкіші, ніж листяні. Ліс темний й вологий. Грунт між деревами вкритий мохом. На галявинах ростуть низенькі кущики брусниці й чорниці. Бурі гірсько-лісові ґрунти на крутих схилах хребтів високополонинських та скидових ландшафтів.

Природна (ландшафтна) верхня межа лісу в Українських Карпатах проходить на висоті 1300-1680 м над рівнем моря. Залежно від зонального поширення деревних порід у високогір'ї виділяють два варіанти верхньої межі лісу в Українських Карпатах: буковий та смерековий. Типи верхньої межі лісу в Українських Карпатах – ландшафтний і антропогенний.

На високих схилах і вершинах Карпат хвойні ліси змінюються чагарниками та субальпійським криволіссям із сосни гірської, ялівцю, вільхи зеленої та інших порід у карах та високих водозборах.

Найвище розкинулись субальпійські гірські луки та пустища – полонини, вкриті різнобарвно квітучими трав'янистими рослинами. Слід зауважити, що ліси та криволісся, особливо на вершинах гір, вирубані чи випалені вже доволі давно задля розширень площі пасовищ. Таким чином, верхня межа лісу суттєво занижена, а полонини, що виникли на місці лісів, є штучними, вторинними рослинними угрупованнями зі збідненим видовим складом.

У міжгірно-верховинних ландшафтах та в річкових долинах поширені луки, характерні угруповання вільхи, верби. Від верхніх меж лісів до підніжжя гір суцільний килим лісів розривається все більшими вікнами сіножатей – прилук або царинок, а далі на пагорбах і рівнинах передгір'їв панують сади, ріллі, виноградники.

Українські Карпати – визначальний для Європи центр реліктових, ендемічних, видів раритетів рослин. Це неповторна казна природних

багатств. Хвойні ліси займають близько 70 % усіх деревостанів. Серед лісів переважають ялинові, ялицеві, зустрічаються сосни, модрина, сосни кедрові європейські, дуб, граб, вільха, черешня, горіх, а також тиснув ягідний – найдовговічніше дерево в Україні. Вік цього релікта може досягати 4 тис. років. У минулому він був поширений по всій лісовій зоні Європи, але повсюдно знищений через дуже цінну деревину – недаремно його називають “королівським” або “негній-деревом”. Найбільший осередок тису – Княздвірський резерват в околицях Коломиї Івано-Франківської області площею 206 га. До рекордсменів-довгожителів належить також кедр європейський – до 3 тис. років [113].

У складі букових пралісів ростуть клен гостролистий, ясен звичайний та ільм гірський, які майже зникли в багатьох районах Карпат і зустрічаються лише у важкодоступних місцевостях. На верхніх схилах гір – альпійські луки, багаті рідкісними видами флори, зокрема ендемічною рослиною – рододендроном східнокарпатським. Завдяки красивим рожевим кольорам в народі його називають альпійською трояндою.

Із 132 карпатських видів рослин, занесених до Червоної книги України, 56 можна знайти тільки в Карпатах. Серед них – едельвейс, дзвіночки карпатські, скополія карніолійська, антрагену альпійська, чемерник червонястий, лілія лісова і інші.

Різноманітність природних чинників обумовлює багатство тваринного світу. У заповідних лісах Карпатських гір можна побачити тритон альпійський, саламандру плямисту, черепаху болотяну, жабу зелену, білку карпатську, снігову і малу водяну нориць, оленя карпатського, ведмедя бурого, рисі звичайної, косулі європейської, куниці, тхора, вовка, зайця-русака, лисиці, тинівку альпійську, що занесені до Червоної книги України.

У лісах, садах, на полях і водоймищах живуть понад 200 видів птахів, серед них: тетерук, орябок, дятел строкатий і чорний, синиця чорна і чубата, лелека чорна, орел, беркут, шишкар ялиновий, зміїд,

сапсан, шуліка рудий, сова сіра, плиска гірська, пугач, а на вершинах – шеврик гірський, тинівка альпійська, багато співочих перелітних птахів. Ендемічний вид – глухар карпатський. Дуже різноманітна фауна рукокрилих, яка налічує 21 вид кажанів, з них 10 є рідкісними і занесені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку. У заповідних холодних гірських річках водиться форель струмкова і райдужна, бабець-головач, щипавка, гольян і мінога угорська, умбра європейська та ін. На нерест в притоки Тиси піднімаються лосось дунайський і харіус [174].

В межах Карпатського рекреаційного регіону зосереджена одна третина рекреаційного потенціалу України. В Українських Карпатах налічується близько 800 джерел мінеральних вод практично всіх бальнеологічних типів. Лікувальні торф'яні грязі, прикарпатський озокерит, разом із сприятливими умовами для кліматолікування, дають можливість розвивати мережу бальнеологічних і кліматичних курортів, окремих пансіонатів, будинків і баз відпочинку, інших туристських закладів. Природна база санаторно-курортної субгалузі Карпатського регіону дає можливість щорічно оздоровлювати до 8 млн чол. Карпатський регіон для цього має багато курортів.

У Карпатах є великі природні ресурси для організації та розвитку зимових видів відпочинку, особливо гірськолижного. На сьогодні в регіоні освоєно близько 30 гірничо-лижних полян, хоча їх кількість можна було б подвоїти і обслуговувати за сезон понад чверть мільйона любителів зимового відпочинку при двотижневій тривалості відпочинку.

Враховуючи нерівномірне розміщення рекреаційних ресурсів і, в першу чергу, природно-ресурсної бази, в регіоні виділяють три райони: Прикарпатський і Закарпатський курортно-оздоровчі та Гірничо-карпатський туристсько-оздоровчий.

Карпатський регіон має значні пізнавальні рекреаційні ресурси, особливо в Ужгороді, Львові, Мукачеві, Самборі, Дрогобичі. Серед

сільських адміністративних районів великою пізнавальною цінністю рекреаційних ресурсів відрізняються Мукачевський район Закарпатської області, Косівський Івано-Франківської обл., Дрогобицький Старосамборський і Сколовський райони Львівської області і Путильський район Чернівецької області [189].

У Карпатському рекреаційному регіоні діє 60 санаторіїв, 17 пансіонатів з лікуванням, в яких налічується близько 25 тис. ліжок. У регіоні функціонують 3 курортних поліклініки. У 10 будинках відпочинку на 2,5 тис. місць, оздоровлюється щорічно до 50 тис. чол. Велике значення для оздоровлення переважно міського населення мають санаторії-профілакторії (їх в регіоні 70), бази відпочинку (120), табори праці та відпочинку для старшокласників (1150) і заміські дитячі табори (понад 180) [188].

Найпопулярнішими курортами є Трускавець, який спеціалізується на лікуванні захворювань нирок, сечовивідних шляхів, а також органів травлення і обміну речовин. Тут щорічно обслуговується понад 300 тис. чоловік. Другим за потужністю і популярністю є курорт Моршин. Гідромінеральною базою курорту є високомінералізовані води без специфічних компонентів. У Моршині лікують захворювання нирок, жовчних шляхів, шлунково-кишкового тракту і порушення обміну речовин. Упродовж року на курорті обслуговується понад 75 тис. чол.

На кліматолікуванні спеціалізуються курорти в Яремчі, Ворохті, Косові. У Закарпатті компактним є Центрально-закарпатський підрайон, де функціонує шість бальнеологічних і кліматичних санаторіїв, в яких оздоровлюється понад 50 тис. чол. щорічно [210].

У Карпатах розташовано 53 туристських бази, готелі, а також декілька десятків гірськолижних підйомників. Потужність туристських закладів на місяць максимального розгортання складає понад 10 тис. місць. Дві третини туристських об'єктів і майже половина місць (45 %) припадає на Закарпаття. На другому місці як за кількістю закладів (23 %),

так і за кількістю місць (31%), знаходиться Львівщина. У Чернівецькій і Івано-Франківській областях розташована однакова кількість об'єктів – по 7, приблизно однакової потужності – 18-19% загальної туристичної місткості закладів регіону. Майже дві третини всіх місць належать до турбаз і туркомплексів, третина припадає на туристичні готелі, в регіоні функціонує всього один кемпінг на 360 місць, що знаходиться біля Львова. Для любителів гірськолижного спорту функціонують понад 50 підйомників і канатно-крісельних доріг. Майже половина з них знаходиться в Закарпатських туркомплексах, інша в рівних кількостях – у туристських закладах Львівщини та Івано-Франківщини [215].

Освоєння природних ресурсів території зумовлюється специфікою їх функціонального призначення. Саме вона й визначає переважаючий профіль рекреаційного використання окремих районів.

У Західному регіоні можна виділити низку оздоровчих зон, які мають загальнодержавне значення. В першу чергу – це приміські зони навколо обласних центрів і деяких великих міст. В основному приміські зони використовуються для організації відпочинку вихідного дня. З інших оздоровчих зон виділяються Сколівська, Верхньодністровська, Розтоцька – в межах Львівської області, Косівська, Верховинська, Яремчансько-Ворохтянська – Івано-Франківської, Рахівсько-Ясінська, Великоберезнянська – Закарпатської. Окрім цього, можна виділити Дністровську зону в межах Львівської, Івано-Франківської і Чернівецької областей. Основною спеціалізацією зони є оздоровлення та водні види спорту. За сприятливих умов зона може отримати міжнародний статус.

Спортивний вид рекреаційної діяльності в Західному регіоні має значні можливості. В першу чергу це стосується гірськолижного, туристичного, мисливського, спелеологічних підвидів. У Західному регіоні виділяються декілька зон гірськолижного спорту. Значення цих зон зростатиме, оскільки Карпати – єдиний регіон України, який має всі можливості для його розвитку. Основними зонами гірськолижного спорту

є Славська і Розлуцька – у Львівській, Воловецька, Рахівська, Ясінянська – у Закарпатській, Ворохтянська – в Івано-Франківській областях.

До оздоровчих видів рекреаційної діяльності належать купально-пляжний і прогулянковий. Основними природними ресурсами, які забезпечують їх функціонування, є живописні ландшафти, наявність водних акваторій, придатних для купання, сприятливі кліматичні умови. Західний регіон має найбагатші мисливські угіддя на Україні. Спортивне полювання можливе практично на усій території Карпат. Середня щільність мисливських видів тварин у 2-5 разів перевищує відповідні показники сусідніх територій. Із створенням відповідних умов ці території можуть стати популярними на міжнародному рівні.

У Чернівецькій області відома низка великих карстових печер, серед них одна з найбільших у світі “Попелюшка” біля с. Подвірне. Тому тут можна виділити окрему Подвірнянську зону для організації спелеоспорту і спелеотуризму. Карпатські річки (Черемош, Тиса, Латориця, Теремля, Стрий, Дністер) мають сприятливі умови для організації водних видів спорту, в першу чергу сплав на каяках і каное [157].

Для організації альпінізму придатні деякі вершини Чорногори (Спиці, Ребра, південні схили Говерли і Петроса), окремі скелі в Івано-Франківській, Закарпатській областях, Мармароський кристалічний масив на Закарпатті. Ці території можуть використовуватися для тренувань спортсменів.

Для організації спортивного туризму найбільші можливості мають хребти Чорногори і Свидівця [158, с. 67].

Для розвитку культурно-пізнавального виду рекреаційної діяльності Західний регіон має одні з найкращих можливостей. Тут розташовані старовинні міста, де зосереджена культурна спадщина європейського рівня (Львів, Жовква, Чернівці, Ужгород, Галич), збереглися численні замки, палаци, монастирі різних епох. Тут народилися і жили представники

науки, культури і політики багатьох народів. Усе це дає можливість розвивати пізнавальні види рекреації на європейському рівні.

Геополітичне положення цього регіону обумовлює особливу його роль у системі зовнішньополітичних і соціально-економічних пріоритетів. Так, територією Західного регіону пролягає 12 залізничних сполучень з п'ятьма сусідніми державами, на більшості з яких встановлено прикордонні залізничні переходи. Через гірські хребти прокладено могутні нафто- і газопроводи, якими транспортується основна частина експорту російського і туркменського газу, а також російської нафти до країн Центральної і Західної Європи. В межах регіону проходить могутній етиленопровід з Калуша в Угорщину, яким транспортуються продукти переробки нафти з Прикарпаття. Географічне положення регіону сприяє розвитку співпраці України з державами Центральної і Східної Європи [162, с. 84].

Варто виділити двох значних суб'єктів реалізації регіональної й транскордонної співпраці територіальної співдружності Закарпаття (України) і держав Центральної Європи, а саме: Об'єднання прикордонних органів самоврядування Закарпаття і Закарпатське регіональне відділення Асоціації міст України (АМУ). За ініціативою Закарпатського регіонального відділення АМУ в Ужгороді та Мукачеві був проведений Перший Форум міст-партнерів України, Словаччини та Угорщини. У Карпатському єврорегіоні систематично налагоджуються партнерські зв'язки різних рівнів територіальної співдружності: міст, сіл, асоціацій. На сьогодні існує необхідність у такому:

- створенні нових, ефективних організаційних форм транскордонної співпраці;

- підвищенні взаємної обізнаності з реальних проблем (особливо відчутна ефективність такої співпраці під час стихійних лих на прикордонних територіях держав регіону);

– вивченні особливостей національного законодавства, нормативних актів місцевого самоврядування у вирішенні загальних проблем соціально-економічного характеру;

– дослідженні та реалізації практики міжнародного муніципального руху.

Прикладом міжнародної транскордонної співпраці в Карпатському єврорегіоні є активна діяльність мультинаціонального за складом Об'єднання прикордонних органів самоврядування Закарпаття, до якого входять 57 органів місцевого самоврядування. Статутною метою Об'єднання є ефективніше здійснення повноважень прикордонних органів місцевого самоврядування, захист прав та інтересів територіальної співдружності Закарпаття з урахуванням національних традицій.

Так, Львівська область протягом 1997 – 2013 рр. активно розвиває міжнародні контакти. Зокрема, Львів був включений до перелік міст, які знаходяться під егідою ЮНЕСКО (а це, наприклад, передбачає додаткове фінансування на пам'ятники архітектури). У Львові відкрито консульства: Російської Федерації, Білорусі, Латвії, Литви, Польщі, Чехії, Словенії, Німеччини, Австрії, Нідерландів, Італії, Бразилії, Канади, Мексики. У Львові постійно проводяться дипломатичні зустрічі представників закордонних бізнес-кіл. Крім того, у Львові проходили зустрічі голів Центральноєвропейських держав, Президентів України і Польщі.

Для розвитку міжнародних зв'язків велике значення має відкриття Українсько-канадського бізнес-центру в Івано-Франківській області. Діяльність цього центру була організована в рамках програми технічної допомоги уряду Канади в Україні. Був створений проект “Малий бізнес і економічний розвиток Івано-Франківщини”, розрахований на п'ять років. Упродовж чотири роки діяльності центру там навчалися 3 тис. чол. Безпосередньо за участю фахівців бізнес-центру розроблено стратегічний план економічного розвитку м. Івано-Франківськ. За активного сприяння закордонних експертів, які працюють у рамках проекту TACIS “Підтримка

місцевого розвитку і туризму Карпатського регіону”, було створено Асоціацію туристичних підприємств. До неї увійшли представники туристичної галузі чотирьох областей – Львівської, Чернівецької, Закарпатської та Івано-Франківської. Мета асоціації – розвиток регіональної економіки, рішення проблем туристичних підприємств відносно інвестування, оподаткування, навчання маркетингу і поліпшення якості обслуговування [167, с. 27].

На сьогодні існують проекти, до яких залучений потенціал декількох західних областей. Одним із них є проект єврорегіону “Буг”. Метою цього проекту був соціальний і економічний розвиток територій, створення регіонального економічного комплексу, реалізація заходів, спрямованих на розвиток кордонів і прикордонної інфраструктури, охорону довкілля. У рамках проекту систематично проходять робочі зустрічі між українськими і польськими бізнесменами. У Луцьку відкрита філія Польського банку.

Особливо важлива для розвитку досліджуваних територій реалізація основних напрямів регіональної політики держави. Політика регіонального розвитку є складовою загальнодержавної політики відносно соціально-економічних і суспільно-політичних перетворень в Україні. Вона спрямована, зокрема, на підвищення ролі регіональних і місцевих органів управління у здійсненні реформ. Основною метою сучасної державної політики регіонального розвитку в Україні є збереження і зміцнення політичної стабільності, територіальної цілісності, соціальної та економічної єдності Української держави на основі раціонального територіального розділу праці, об’єднання інтересів різних регіональних загальною із загальнодержавними інтересами, створення відносно однакових можливостей для життєдіяльності населення в цих регіонах України. Основною формою реалізації державної політики регіонального розвитку є національні програми вирішення комплексних проблем великих територій. Їх розробка і

реалізація фінансується з державного і місцевих бюджетів, а також з інших джерел [129, с. 78].

Особлива увага зосереджується на місцевих проблемних і секторних програмах у сфері екологічної, транспортної та інших політик.

Екологічна ситуація в окремих областях Західного регіону не досить сприятлива. Наприклад, у межах Дрогобицької агломерації (Дрогобич, Борислав, Стебник, Трускавець) гірничо-хімічна, нафтопереробна, лакофарбна галузі виробництва завдають шкоди розвитку рекреаційного господарства. Аналогічна ситуація склалася в межах Львівсько-Волинського вугільного басейну. Відносно високе забруднення зумовлене наявністю на території регіону шкідливих виробництв. Певну дестабілізацію в екологічну ситуацію регіону і курортних зон, зокрема, вносить необмежене вирубування лісів. У результаті оголення схилів спостерігається активізація процесів зрушення ґрунту, збільшення кількості паводків на гірських річках, зміна мікроклімату. Для вирішення екологічних проблем регіону були розроблені місцеві екологічні програми, зокрема: реалізується Комплексна програма еколого-економічного і соціального розвитку гірської Рахівщини; місцевими органами влади визначено зони санітарної охорони мінеральних джерел і встановлено постійний контроль за дотриманням санітарних норм і правил експлуатації родовищ мінеральних вод. З метою збереження джерел мінеральних вод від виснаження і забруднення, а також збереження ландшафту заборонено суцільне вирубування лісу навколо джерел мінеральних вод у зонах санітарної охорони. Створення спеціальної економічної зони “Яворів” у Львівській області надало можливість реанімувати низку екологічних проєктів (наприклад, створення і розвиток заповідника “Розточ”) [124, с. 117].

Транспортна система регіону представлена залізничним, автомобільним, повітряним і трубопровідним транспортом. Розвинена мережа автомобільних шляхів.

На залізничному транспорті регіону останніми роками знижується об'єм вантажних і пасажирських перевезень. Гостро постає проблема відновлення матеріально-технічної бази. Структура автомобільного парку, як за терміном експлуатації автомобілів, так і за видами палива, не оптимальна. Рухливий склад оновлюється повільнішими темпами, ніж в цілому по Україні. Авіаційний транспорт представлений авіапідприємством в обласних центрах регіону.

Для вирішення транспортних проблем регіону були виділені кошти на реконструкцію і ремонт вузькоколійки “Кушниця-Берегово” з метою відновлення пасажирського сполучення і використання її для туристсько-рекреаційної області, проводиться постійне будівництво і реконструкція автомобільних доріг з відповідно обладнаною транспортною інфраструктурою (кемпінги, мотелі, автозаправки, стоянки та ін.); відновлено автобусне сполучення .

Для облаштування територій, які прилягають до контрольно-перепускних пунктів на державних кордонах, здійснюється розробка схеми розміщення об'єктів прикордонної інфраструктури на шляхах переходу державного кордону із залученням коштів зацікавлених підприємницьких структур. Це надасть можливість уникнути стихійної забудови прикордонної смуги, здійснити облаштування її на належному рівні відповідно до міжнародних вимог. У короткий термін були введені в експлуатацію дві черги автомобільного терміналу, характерною рисою якого є те, що спорудження об'єкту такого типу вперше здійснювалося в Україні практично без залучення державних коштів. Наявність універсального залізничного сполучення і стаціонарних складських приміщень дозволить цій структурі ефективно здійснювати обробку, збереження і перевезення вантажів, які перетинають державний кордон [129, с. 67].

Однією з проблем досліджуваних областей є відносно повільний розвиток малого підприємництва. Так, на Закарпатті реалізуються різні

цільові програми підтримки підприємництва. Відбулася офіційна презентація проекту TACIS з підтримки підприємництва (бізнес-інкубатор) в Ужгороді з обсягом фінансування близько 2,2 млн дол. США за участю Закарпатського Фонду підтримки підприємництва, закордонних організацій-партнерів з Угорщини та Німеччини. У державах Карпатського єврорегіону (Польща, Угорщина, Словаччина) активно діють різноманітної мережі посередницьких центрів і громадських організацій економічного характеру – бізнес-інкубатори, центри сприяння розвитку підприємництва, які мають на меті сприяння [124, с. 89]:

- розвитку і впровадженню цільових проектів для розвитку малого бізнесу, організації навчальних курсів для підприємців;
- створенню привабливого інвестиційного середовища в Карпатському єврорегіоні;
- консультативній, експертній, інформаційно-технічній допомозі суб'єктам підприємництва (зокрема в розробці високоякісних бізнес-планів і інвестиційних проектів).

Позитивні перетворення в малому підприємстві також частково пов'язані із заходами, які були затверджені Обласною програмою підтримки малого підприємництва. Нею визначено пріоритетні напрями діяльності підприємницьких структур, які мають важливе значення для розвитку економіки області. Одним із таких напрямів є вдосконалення і розширення зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема:

- участь у діяльності асоціації “Карпатський євро регіон”;
- розвиток інфраструктури прикордонної співпраці;
- будівництво сервісної інфраструктури на державному кордоні.

Безпосереднє відношення до розвитку підприємництва на Закарпатті має створене в липні 2000 р., відповідно до Указу Президента України, представництво Державного комітету України з питань регулятивної політики і підприємництва.

Що стосується Івано-Франківська, то на допомогу підприємцям створено й успішно діють консультативні та навчальні установи: Західноукраїнське агентство сприяння іноземним інвестиціям, УКБЦ і філії в Коломиї і Калуші, бізнес-інкубатори, регіональне агентство економічного розвитку, бізнес-центр підтримки жіночого бізнесу. Область також включено до проекту програми “Підтримка малого і середнього підприємництва в Україні”, яка надасть можливість залучати інвестиції для розвитку малого і середнього бізнесу в усіх районах і містах. Розроблена Концепція місцевої інвестиційної програми стійкого розвитку області. В Івано-Франківську область вкладено близько одного відсотка усього інвестованого в Україну капіталу. На 130 тис. дол. впроваджується мікrokредитна лінія в рамках програм TACIS.

Для оцінки основних напрямів розвитку досліджуваних областей був проведений аналіз їх природних, політичних і громадських детермінант.

Природні ресурси досліджуваних областей впливають на формування галузевої структури господарського комплексу, визначають пріоритетні напрями його розвитку. Так, у Закарпатській області площа лісових територій складає 50 %. Природний склад Карпатських лісів містить у собі твердолистові (62,2 % – бук, дуб, явір, черешня) і хвойні (29,9 %) породи [129, с. 201].

Наявність мінерально-сировинної бази є фундаментом для формування вугільної, нафтохімічної і будівельної промисловості. Важливим джерелом енергоносіїв є Львівський вугільний басейн. Мінерально-сировинна база Закарпатської області представлена приблизно 150 родовищами понад 30 видів корисних копалини, серед яких нетрадиційні для України – поліметали, алуніт, перліт, цеоліт, ліпарити).

З неметалічних корисних копалини значними є запаси кам'яної солі Солотвинського родовища, які становлять 3,5 млрд т. Перспективними для

освоєння є родовища цеоліту – єдині в Україні, за прогнозами запаси цих родовищ складають 1 млрд т. Биганське родовище алуніту складає 5,7 млн т баритових руд.

Запаси родовища германію, яке поки що не експлуатується, складають 850 т, прогнозні – 1900-2000 т. Також у досліджуваних областях існують нафтові й газові родовища.

На території цього регіону знаходяться значні родовища торфу, четверта частина яких має промислове значення. На сьогодні вони використовуються тільки для виготовлення органічних мінеральних добрив і як місцеве паливо. Закарпатська область має великі можливості для розвитку порцеляно-фаянсової промисловості, сировиною для якої є каолін. Запаси каоліну перевищують 5 млн т. Особливо перспективними для освоєння можуть бути Берегівське і Биганське родовища поліметалевих руд. Крім того, в Закарпатській області розвідано 13 родовищ карбонатної сировини (мармурований вапняк, доломіт, мармур), які використовуються як лицювальний матеріал, декоративна крихта, вапнякове борошно, будівельний вапняк [122, с. 75].

У 1995 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову “Про освоєння Мужіївського родовища золотополіметалевих руд”. Проведено техніко-економічне обґрунтування промислової розробки родовища, першу чергу якого здано в експлуатацію. Проектна потужність родовища – приблизно 480 тис т руди.

Також Закарпаття відоме такими природними ресурсами, як мінеральні й термальні води, які є унікальними за своїми лікувальними властивостями й енергетичними потужностями. Знайдено й досліджено більше 360 різних за хімічним складом і лікувальними властивостями джерел мінеральних вод загальним об’ємом близько 10 тис. м³ на добу, що не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Польщі, Франції. З них в області використовується понад 30, у тому числі: 12 родовищ, запаси мінеральних вод яких (4334,4 м³/добу) підтверджено Державною комісією

із запасів корисних копалини [118, с. 44].

Крім того, в Закарпатській області високоякісні поверхневі води, гострий дефіцит яких відчутний в усій південно-східній Україні. На річках області сконцентрована майже четверта частина гідроенергетичного потенціалу України, що відкриває можливості для розвитку малої гідроенергетики. На території Львівської та Івано-Франківської областей знаходяться родовища самородної сірки. Розвідано більше 20 родовищ. Експлуатуються Роздольське, Подорожнянське, Язовське і Немирівське родовища. Запаси калійних солей складають близько 3 млрд т.

У структурі промислового виробництва областей перше місце займає харчова промисловість – 34,1 %, лісова і деревообробна – 26,3 %, машинобудування і металообробка – 10,7 %, мукомельно-круп'яна – 6,6 %.

Сферами виробничої спеціалізації є: лісова і деревообробна промисловості (виробництво меблів, пиломатеріалів); лісохімічна (продукти переробки деревини); харчова промисловість (виробництво вина, коньяку, плодоконсервів); машинобудування (металорізальні верстати, електродвигуни, арматура трубопровідна, інші вироби); промисловість будматеріалів (виробництво щебеню, облицювальних матеріалів); легка промисловість (взуття, головні убори, швацькі й трикотажні вироби).

Тільки в Закарпатській області потенціал будівельної галузі налічує 105 будівельно-монтажних, 27 ремонтно-будівельних і 8 проектно-дослідницьких організацій. Крім того, будівельні роботи здійснюють 169 малих підприємств і 36 кооперативів.

На сьогодні в Закарпатті із зареєстрованих 15,5 тис. підприємств та організацій функціонують: 2700 малих підприємств (МП) з чисельністю тих, хто працює, 28,3 тис. чол.; 1449 фермерських господарств (2,5 тис. тих, хто працює); 21,2 тис. індивідуальних підприємців без статусу

юридичної особи. У цілому в малому підприємстві Закарпаття зайнято понад 52,1 тис. чол. (10 % працюючого населення області). Зокрема, об'єм виробленої продукції МП складає близько 20 % від загального обласного показника. При цьому 74 % МП працюють прибутково (середній показник по області – 67 %). Питома вага малих підприємств складає близько 67 % від загальної кількості діючих підприємств, зокрема, серед приватних підприємств МП складають 93 % [118, с. 97].

Важливою метою розвитку малого бізнесу є також формування соціального прошарку підприємців-власників, які складають істотну частину так званого “середнього класу” у світі. Завдяки малому бізнесу усуваються галузеві диспропорції, створюється конкурентне середовище у громадському харчуванні, лісозаготівлі та деревообробці, забезпеченні населення нафтопродуктами, продовольчими і непродовольчими товарами. Протягом тривалого часу провідною галуззю у Львівській області були машинобудування, металообробна та електронна промисловість (40 % економіки області). Сьогодні відбулися істотні зміни в галузевій і територіальній структурі економіки: 25 % загального обсягу виробництва області припадає на харчову промисловість, 20 % – на машинобудування, електроніку і металообробку, 20 % – на паливну промисловість, 8 % – на електроенергетику, решта – на хімічну, легку, паперову, деревообробну промисловість і будівельну галузь. У Львівській області сконцентровано виробництво: газетного паперу, підвісних вантажопідйомних конвеєрів, мопедів – 100 % від загальних об'ємів по Україні; автотранспорту – 99,9 %; сірки – 98,1 %; автобусів – 95 %; електричних лампочок – 100 % і т. п. Тут випускають тролейбуси, металорізальні й поліграфічні верстати, ковальсько-пресове оснащення, сільськогосподарські машини; телевізори і засоби автоматизації; взуття, швацькі, трикотажні та панчішно-шкарпеткові вироби; міндобрива,

хімічне волокно і нитки, фармацевтичні препарати; меблі і картон [133, с. 87].

Зростання виробництва намітилося в основному на підприємствах обробної промисловості (42,7 %), виробництва товарів народного споживання (20,6 %). Спад обсягів виробництва зафіксовано на підприємствах, що добувають неенергетичні матеріали (7,7 %), сірку (6,2 %), кухонну сіль (78,5 %). Зовнішньоторговельні операції здійснюються з понад 100 країнами світу. У географічній структурі експорту переважають зовнішньоторговельні операції з Росією, Білоруссю, Німеччиною, Італією, Польщею і Нідерландами. У структурі імпорту частка Росії складає 100,6 млн дол. США або 23,72 %, загального об'єму. Відповідно Німеччини – 62,8 млн дол. (14,79 %), Польщі – 58,1 млн дол. (13,7 %), Литви – 34,4 млн дол. (8,1 %) [133, с. 57].

Що стосується міжнародної співпраці в галузі економіки, то найбільш активна діяльність здійснюється з партнерами з Австрії, Німеччини, Угорщини і Словаччини.

Виходячи з глобальних інтересів України, спрямованих на послідовну економічну інтеграцію у світове господарство, основним пріоритетом на рівні західних прикордонних областей України є формування ефективних транскордонних зв'язків.

Пріоритетним напрямом розвитку українсько-польських міжрегіональних стосунків є реалізація угод про міжрегіональну співпрацю. Основна роль у такій співпраці, на думку більшості експертів, належатиме прикордонним областям. Особлива увага приділяється активному розвитку транскордонних організацій, зокрема у рамках міжрегіональної асоціації “Карпатський Єврорегіон”, оскільки, починаючи з вересня 1993 р., Львівська область є її активним учасником. Надзвичайна привабливість прикордонних регіонів повинна привести до розвитку діяльності у сфері туризму. Існує необхідність у відповідному

сприянні великим туристичним компаніям, особливо тим, хто бажає інвестувати в туристичну сферу.

В умовах ринкової економіки розвиток рекреаційної сфери значною мірою залежить від рівня професійної підготовки кадрів. Аналіз існуючої матеріально-технічної бази і рекреаційної інфраструктури дозволяє зробити висновок про наявність чинників для перспективності та економічної доцільності розвитку рекреаційної сфери, перетворення Карпатського регіону на туристично-оздоровчий регіон загальноєвропейського значення.

Проте, незважаючи на позитивні зрушення в розвитку рекреаційної сфери цього регіону, сучасний стан його матеріально-технічної бази залишається на рівні, далекому від світових стандартів. Тому ключовим завданням сьогодення і найближчої перспективи можна вважати, поряд із збільшенням кількості об'єктів та їх потужностей, налагодження конкурентоздатного ринку рекреаційних послуг шляхом модернізації існуючої матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреації.

1.3. Світовий досвід організації регулювання туристично-рекреаційною сферою

Туризм у багатьох країнах світу є пріоритетним напрямом розвитку національної економіки та культури. Це зумовлено динамічністю, високоприбутковістю та великим позитивним соціально-економічним і культурним впливом туризму на розвиток країн. Туристична галузь є специфічним і досить складним об'єктом державного управління. Необхідність державної підтримки та регулювання туризму як синтетичної,

складної галузі та багатогранної економічної системи з розгалуженою мережею зв'язків, в орбіту якої входить понад 40 суміжних галузей народного господарства (транспорт, зв'язок, харчування тощо), є очевидною.

Аналіз, проведений Всесвітньою Туристичною Організацією, свідчить, що в більшості країн світу державна туристична політика впроваджується безпосередньо через центральні органи виконавчої влади - національні туристичні організації, інші інститути, а також опосередковано за допомогою правових важелів, підтримки туристичної інфраструктури і міжнародної політики. Туристична політика має характерні риси загальної політики держави. Разом з тим існують і деякі специфічні фактори, що впливають на її формування: природні умови країни, розвиненість транспортної індустрії, соціальні фактори (умови життя людей, система відпусток), фактори, пов'язані зі створенням економічної основи для розвитку туризму (стабільні валютно-фінансові, зовнішньоекономічні відносини), правові фактори, пов'язані із створенням і функціонуванням туристичного законодавства.

За результатами дослідження виявлено, що механізм реалізації туристичної політики держави включає:

- 1) складання цільових програм з розвитку туризму на рівні держави і регіонів;
- 2) розробку конкретних заходів щодо досягнення поставленої стратегічної мети;
- 3) державне регулювання розвитку туристичної галузі.

Отже, державне регулювання розвитку туристичної галузі є одним з механізмів реалізації політики держави в галузі туризму.

Розвиток туристичної галузі характеризується позитивною динамікою змін кількісних та якісних показників туристичної галузі: збільшенням туристичних потоків, відрахувань у державний та місцевий бюджети, підвищенням рівня зайнятості в туристичній галузі тощо.

У зв'язку з викладеним вище державне регулювання туристичної галузі пропонується розглядати як сукупність форм і методів цілеспрямованого

пливу органів державної влади на розвиток туристичної галузі і створення умов для ефективної співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування та приватного сектора щодо розвитку туризму через різні механізми: адміністративні, організаційні, економічні, правові, екологічні тощо.

Ефективне державне регулювання потребує наукового та методичного забезпечення. Незважаючи на активізацію дослідницьких зусиль, спрямованих на аналіз питань туризму, певні аспекти державного регулювання цієї галузі залишаються недостатньо розробленими. Бракує робіт, присвячених як теоретичному осмисленню зазначених питань, так і розробці науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо державного регулювання туристичної галузі на національному, регіональному та місцевому рівнях. Вироблення стратегії розвитку туристичної галузі і створення умов для її ефективного впровадження є складним завданням. Для успішного його вирішення, запобігання політичним помилкам та прорахункам доцільно скористатися досвідом інших країн.

Аналізуючи роль держави в організації й розвитку туристичної діяльності в різних країнах світу, виділяють три типи моделей державної участі в регулюванні цієї важливої складової національної економіки.

Перша модель припускає відсутність центральної державної туристичної адміністрації, всі питання вирішуються на місцях на засадах та принципах ринкової "самоорганізації". Урядові органи використовують таку модель у тих випадках, коли туризм національній економіці взагалі не дуже потрібний, або коли суб'єкти туристичного ринку займають сильні позиції, тобто здатні вирішувати свої проблеми без державної участі. Подібна модель управління індустрією туризму прийнята в США після того, як в 1997 р. була ліквідована державна структура U.S. Travel and Tourism Administration (USTTA), що відповідала за розвиток туризму в країні.

Друга модель передбачає наявність сильного й авторитетного центрального органу - міністерства, що контролює діяльність усіх

підприємств туристичної галузі в країні. Для її реалізації потрібні відповідні умови, а саме: значні фінансові вкладення в туристичну індустрію, зокрема у рекламну й маркетингову діяльність, інвестування в туристичну інфраструктуру тощо. Подібна модель організації управління туристичною індустрією діє в Єгипті, Мексиці, Тунісі, Туреччині та інших країнах, для яких туризм є одним з основних джерел валютних надходжень у бюджет.

Третя модель переважає в розвинених європейських державах. У країнах, де використовується така модель, питання розвитку туристичної діяльності в країні вирішуються в "надрах" певного багатогалузевого міністерства на рівні відповідного галузевого підрозділу. При цьому підрозділ даного міністерства, що відповідає за розвиток туризму в країні, здійснює свою діяльність у двох напрямках: вирішує або регламентує загальні питання державного регулювання (розробка нормативно-правової бази, координація діяльності регіональної представницької й виконавчої влади, міжнародне співробітництво на міждержавному рівні, збирання й обробка статистичної інформації тощо) та спрямовує й координує маркетингову діяльність (участь у виставках і міжнародних об'єднаннях у туристичній сфері, управління туристичними представництвами своєї країни за кордоном тощо).

Така модель участі держави в розвитку індустрії туризму отримала умовну назву "європейської". Доцільно розглянути європейську модель докладніше, оскільки вона уявляється найбільш прийнятною для України. Особливої актуальності дослідженню даної моделі надає не лише ситуація глобальних трансформацій у сучасному світі, але й вибір Україною європейського вектора розвитку, необхідність побудови в ній демократичного, відкритого громадянського суспільства.

Слід зауважити, що центральна державна туристична адміністрація в розвинених європейських країнах працює в тісній взаємодії з місцевою владою й приватним бізнесом. Така схема роботи виявилася досить продуктивною з погляду знаходження форм конструктивного співробітництва й взаємодії адміністративних органів різних рівнів державного та

регіонального управління, а також для залучення фінансових коштів приватного сектора з метою виконання відповідних державних завдань. Наслідком такої політики стала поява змішаних за формою власності (державно-приватних) інститутів у сфері регулювання туристичної діяльності.

Варіанти реалізації третьої моделі управління туристичним сектором розглянемо на прикладі чотирьох європейських країн: Франції, Іспанії, Великобританії та Італії, на частку яких, за даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО) припадає близько 1/3 світових туристичних прибуттів.

У Франції питання регулювання туризму стосуються компетенції Міністерства транспорту та суспільних робіт, у структурі якого функціонують Державний секретаріат з питань туризму та Управління туризму. Дані органи відповідають за управління та регулювання галузі, інвестування й міжнародні відносини у сфері туризму. Крім того, існує ще ціла низка органів, що беруть участь в управлінні туризмом "із правом дорадчого голосу": Рада з туризму при Міністерстві транспорту та суспільних робіт, Французьке агентство туристичного інжинірингу, Національна наглядацька рада з туризму (маркетингові дослідження й статистика в туризмі), Національне агентство з питань відпускних подорожей (соціальний туризм), Національний комітет з процвітання Франції (питання екології й озеленення міст).

На регіональному рівні діють представники центральної виконавчої влади, що вирішують питання розвитку туристичної сфери та підпорядковані безпосередньо префектам. Діяльність цих представників спрямована на координацію регіональних ініціатив, оскільки повноваження місцевої влади в галузі туризму досить вагомі.

Просуванням образу Франції як туристичного центру на міжнародному ринку займається асоціація "Maison de la France", що виникла в 1987 р. у результаті угоди про партнерство між місцевими адміністраціями, туристичними фірмами, готелями, адміністраціями об'єктів екскурсійного показу. На даний час асоціація нараховує близько 800 членів. У штаті

асоціації "Maison de la France" більше 200 співробітників, 31 його представництво працює в 26 країнах світу. Керівний орган асоціації - рада директорів складається з 27 осіб (1/3 - чиновники з держапарату, а 2/3 - представники приватного бізнесу).

Діяльність асоціації на 60% фінансується з держбюджету. В 2005 р. субвенція, що передбачена в Законі про державний бюджет Франції для "Maison de la France", становить 30,3 млн євро.

В 90-ті роки ХХ-го ст. просування французького туристичного продукту на закордонні ринки відбувалося дуже успішно. Фахівці підраховали, що кожен вкладений у просування франк приносив 100 франків надходжень. Пріоритетними ринками для Франції за обсягом і потенціалом були Японія, США, Німеччина та Великобританія, надходження від яких становили половину всіх надходжень країни від міжнародного туризму. Приклад "Maison de la France" яскраво засвідчує, як багаторазово можна збільшувати ефект від державних інвестицій, якщо їх уміло доповнювати інвестиціями приватного сектора.

В Іспанії питання туризму координує Державний секретаріат з питань торгівлі, туризму та малого бізнесу, підлеглий Міністерству економіки. Крім Держсекретаріату Міністерству підпорядковуються: Центральна дирекція з туризму (адміністративні питання, розробка загальних напрямів державної політики у сфері туризму); готельна мережа "Paradores" (83 готелі, розміщені в будинках, що становлять історичну цінність); два виставково-конгресних центри (в Мадриді й Малазі) та Іспанський інститут туризму - "Turespasa".

Повноваження самого Міністерства економіки невеликі. Такі важливі функції, як ліцензування, сертифікація послуг, розробка стратегії розвитку туризму є прерогативою місцевої влади. З метою координації їх діяльності в країні створена Рада з розвитку туризму, до складу якої входять представники державних органів влади всіх рівнів та представники приватного бізнесу.

Україні слід перейняти в майбутньому досвід співробітництва Ради з розвитку туризму із представниками приватного сектора, що здійснюється через впровадження в організацію й облік висунутих останніми ініціатив, особливо з питань просування специфічних та екологічних туристичних продуктів.

Іспанський інститут туризму "Turespasa" займається залученням іноземних туристів, здійснюючи рекламну діяльність та промоцію іспанських курортів за кордоном. Дана організація має широку мережу інформаційних офісів в Іспанії та 29 представництв у 21 країні світу. Інститут повністю фінансується з держбюджету.

Як результат, Іспанія посідає перше місце у світі за обсягом річного бюджету для проведення політики просування національного туристичного продукту за кордоном, 70% якого надається урядом країни.

У Великобританії очолює сферу туризму Міністерство культури, засобів масової інформації та спорту, якому підпорядковується орган, що безпосередньо координує діяльність у галузі туризму - "VisitBritain". Він займається залученням іноземних туристів у Великобританію, розвитком внутрішнього туризму, а також консулює уряд й інші державні установи з питань туризму. "VisitBritain" - поряд із традиційною діяльністю на іноземних ринках (поширення інформації туристичного змісту, реклама, участь у виставках) надає платні консалтингові послуги, організовує виставки та семінари, здійснює різні проекти за участю іноземного капіталу, видає та реалізовує путівники, відеофільми та іншу рекламно-інформаційну продукцію.

Правління "VisitBritain" призначається Міністерством культури, засобами масової інформації та спорту й складається з голови та 5 членів, а також голів "Wales Tourist Board", "VisitScotland" та "England Marketing Advisory Board", регіональних структур, схожих за своїми функціями з "VisitBritain". На фінансування діяльності організації в 2004-2005 рр.

державою асигновано 35,5 млн. фунтів, неурядове фінансування становить приблизно 17 млн. фунтів.

Важливим чинником у процесі реалізації державної туристичної політики є запозичення Україною досвіду "VisitBritain" з ефективного застосовування сучасних інформаційних технологій та маркетингових компаній. Успіх проектів "VisitBritain" реалізованих в 2004 р. ("The City Breaks", "Touring and Good Living") позначився на зростанні прибутку від в'їзного туризму (12,3 млрд фунтів).

В Італії Департамент з туризму входить до складу Міністерства виробничої діяльності. Основні його функції зводяться до координації діяльності регіональних турадміністрацій, розробки нормативно-правових документів загальнонаціонального характеру, досліджень та обробки статистичних даних, а також міжнародної діяльності (міжурядові угоди, взаємовідносини з міжнародними організаціями та ЄС).

Повноваження місцевих туристичних адміністрацій в Італії на даний час також значно розширені. Вони відають всіма питаннями ліцензування туристичної діяльності на своїй території, здійснюють класифікацію готелів, мають право просувати й рекламувати свої регіони всередині країни та за кордоном (рекламні заходи, участь у виставках тощо).

Однак провідна роль у представленні Італії на міжнародному туристичному ринку належить Національному управлінню з туризму (Ente Nazionale Italiano per il Turismo - ENIT), основними функціями якого є рекламно-інформаційна робота, маркетингові дослідження, координація міжнародної діяльності місцевих турадміністрацій. ENIT підпорядковується Департаменту з туризму й повністю фінансується з держбюджету. У штаті ENIT 200 осіб, у тому числі співробітники 20 представництв у 16 країнах.

Проблеми державного регулювання туристичної галузі в Україні

Невід'ємною складовою світового туристичного процесу є вітчизняна туристична галузь. Попри всі політичні та соціально-економічні негаразди останніх років індустрія туризму стала тією галуззю народного господарства

України, яка з року в рік без залучення державних дотацій стабільно нарощує обсяги виробництва туристичного продукту.

Туризм в Україні може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням нашого народу і держави.

Пріоритетним видом туризму для України залишається іноземний (в'їзний) туризм як вагомий чинник поповнення валютними надходженнями державної скарбниці та створення додаткових робочих місць.

Нині Україна має понад 4,5 тис. закладів розміщення туристів і відпочиваючих на 620 тис. місць, але вони потребують модернізації та реконструкції відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, підтримання в належному стані потребують і рекреаційні зони, пам'ятки культури та архітектури України, інші об'єкти туристичних чи екскурсійних послуг.

За масштабами міжнародного туризму та формою організації туристичної галузі для України найбільш прийнятна саме третя модель управління. Однак для ефективного функціонування даної моделі доцільно отримати необхідне державне фінансування (щонайменше, часткове) для участі країни у формуванні й просуванні національного турпродукту, здійснення маркетингових досліджень, рекламно-інформаційної діяльності, організації та проведення міжнародних туристичних виставок, конференцій, семінарів, формування базового пакету інвестиційних проектів у галузі розвитку туристичної інфраструктури тощо.

Таким чином, на основі проведеного аналізу відмітимо, що окремі елементи механізмів державного регулювання туристичної галузі вище зазначених країн, ефективність яких перевірена часом та підтверджується конкретними досягненнями в розвитку туризму, доцільно використовувати для розвитку туристичної галузі України з урахуванням її історичних, правових і культурних особливостей.

Основними причинами неефективної реалізації конкурентних переваг унікального ресурсного потенціалу України є:

Ø низька якість складових національного туристичного продукту: значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини непристосована для туристичних відвідувань, туристична інфраструктура в цілому не відповідає якісним параметрам, а туристичні послуги у більшості секторів туристичної індустрії – вимогам щодо якості обслуговування;

Ø відсутність комплексної політики держави, не сформованість раціональних форм державного управління у сфері туризму і діяльності курортів, невідповідність нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення сучасним потребам населення та економіки держави, існуючим параметрам туристичного потоку, тенденціям розвитку туризму.

На основі аналізу історії та сучасних тенденцій розвитку туризму, який здійснений у попередніх розділах, визначимо, що туристична галузь України, маючи потужний туристично-рекреаційний потенціал, розвивалася без урахування особливостей її функціонування, глибокого проникнення в суть проблем та за відсутності цілеспрямованої, комплексної туристичної політики держави й відпрацьованих механізмів управління. Це призвело до переорієнтації туризму на виїзний, руйнування системи соціального туризму, важливих складових інфраструктури галузі. Реформування системи державного регулювання галузі висвітлило низку проблем, що потребують вирішення. Це, насамперед, невідповідність чинної нормативно-правової бази потребам та тенденціям розвитку туристичної галузі. Незважаючи на прийняття нової редакції Закону України "Про туризм", який, безперечно, став кроком вперед, існує нагальна потреба у вдосконаленні правового забезпечення галузі і приведення його у відповідність зі світовими стандартами. Крім того, перешкодою на шляху ефективного розвитку та інтеграції туристичної галузі стала відсутність протягом тривалого часу виваженої регіональної політики, що зумовило потребу у створенні структури

державного регулювання туризму в Україні з урахуванням сучасних реалій та досвіду країн з високорозвиненою туристичною індустрією.

Досвід показує, що сучасне туристичне підприємництво функціонує в умовах неналежної нормативно-правової, методичної, організаційної та інформаційної підтримки з боку держави. Це особливо наочно проявляється на рівні малих міст і сільських населених пунктів, у яких туризм може стати важливим чинником соціально-економічного та культурного розвитку завдяки забезпеченню зайнятості населення, розбудові міської інфраструктури, реконструкції та збереженню пам'яток тощо.

Основу нормативно-правового забезпечення сфери туризму і діяльності курортів складають закони України “Про туризм” та “Про курорти”.

Крім того, діяльність у сфері туризму і діяльності курортів регулюється Водним, Лісовим та Земельними кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про природно-заповідний фонд України”, постановами Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів”, “Про затвердження порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів”, національні стандарти “Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги”, “Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення” та “Послуги туристичні. Класифікація готелів” та іншими нормативно-правовими актами.

Закон України "Про курорти" передбачає створення Державного кадастру природних територій курортів України. Невиконання робіт з встановлення меж округів та зон санітарної охорони курортів унеможливорює розроблення й затвердження генеральних планів курортів, корегування містобудівної документації населених пунктів курортних територій. Негативним наслідком цього є систематичні порушення законодавства щодо використання земель курортного та рекреаційного призначення.

Концентрація промисловості та сільськогосподарського виробництва, в межах курортних територій, створюють надмірне антропогенне навантаження. В наслідок недофінансування протиерозійних та протизсувних заходів руйнуються частина прибережних територій та пляжів курортів.

Експлуатаційні запаси мінеральних вод складають понад 64 тис. куб. метрів на добу, з яких використовується лише 8 %.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України не розроблено, недостатнім є державний контроль за їх раціональним використанням та охороною, дотриманням режимів зон санітарної охорони тощо. В цілому можна констатувати, що природні ресурси країни використовуються неефективно, існує загроза їх руйнування і знищення.

Однією із найважливіших проблем розвитку туристичної галузі України є відсутність суттєвої державної підтримки місцевих ініціатив щодо розвитку туризму. Проте зарубіжний досвід свідчить, що максимального ефекту в розвитку туризму можна досягти лише за умов співпраці органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських і професійних організацій та підприємницьких структур.

Тобто проблематика державного регулювання туристичної галузі полягає у визначенні основних тенденцій розвитку міжнародного туризму та впровадженні відповідних кроків інтеграції України в міжнародний ринок туристичних послуг з урахуванням її реальних можливостей.

Актуальними залишаються питання створення нормативно-правової бази державного регулювання в галузі туризму, податкової політики, приватизації й акціонування, створення інвестиційних умов, що стимулюють приплив коштів в об'єкти туріндустрії на території України. Насамперед, це стосується готельних і курортно-лікувальних підприємств країни, які можна ефективно розвивати, створюючи нові робочі місця, популяризуючи культурні цінності, багатство флори і фауни, рекреаційний потенціал нашої країни.

Крім того, необхідно обумовити повноваження та участь держави в регулюванні туристичного ринку, оскільки саме вона формує основні умови функціонування суб'єктів туристичної діяльності як на національному, так і на міжнародному ринку.

Слід зазначити, що характерною ознакою вітчизняної туристичної галузі є витіснення з туристичного ринку соціального туризму як неконкурентоспроможного порівняно з комерційними видами туризму, зокрема виїзним. Серед інших гострих проблем туристичної галузі України необхідно особливо виділити такі:

- невідповідність наявної туристичної інфраструктури світовому рівню та сучасним вимогам споживачів туристичного ринку;

- низька якість туристичних послуг;

- відсутність сприятливого інвестиційного клімату, що зумовлює нерозвиненість соціальної інфраструктури;

- недостатній рівень кадрового забезпечення управління туристичною галуззю за кількісними та якісними параметрами;

- занадто складні порівняно із загальновизнаною міжнародною практикою візові, митні та прикордонні процедури;

- відомча підпорядкованість закладів розміщення, санаторно-курортних та рекреаційних закладів, що ускладнює стандартизацію туристичних послуг, підвищення їх якості та впровадження ефективних механізмів державного регулювання розвитку туристичної галузі тощо.

Отже, перед туристичною галуззю України стоять багато проблем, які потребують розв'язання за допомогою вдосконалення системи та механізмів її державного регулювання.

1.4. Механізми державного управління сферою туризму в Україні

Сфера туризму в Україні є невід'ємною складовою світового туристичного бізнесу. Державою туризм проголошено одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури, визначено основні цілі державного регулювання та напрями державної політики в цій сфері.

В Україні туризм має потужний потенціал, але його економічна віддача поки що незначна. Розвиток сфери туризму гальмується недосконалістю нормативно-правової бази, а також методичної, організаційної, юридичної та інформаційної підтримки суб'єктів підприємництва у сфері туризму та курортів; недостатньою ефективністю механізмів державного управління підприємствами у сфері туризму і курортів; незначними обсягами інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури; неефективністю використання рекреаційних ресурсів.

Проаналізувавши результати досліджень різних авторів щодо визначення сутності поняття “державне управління”, а також враховуючи цілі державного управління у сфері туризму відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про туризм” від 18.11.2003 р. № 1282-IV” [54], сформульовано визначення державного управління сферою рекреаційного туризму як цілеспрямованого впливу з боку державних органів, яким делеговано відповідні повноваження щодо створення туристичної інфраструктури та підтримки туристично-рекреаційного середовища, охорони рекреаційних ресурсів і заповідних територій, організації відпочинку та вільного часу населення країни, формування регіональної політики з організації туристичних потоків, підготовки кадрів для рекреаційно-туристичних комплексів.

Процес державного управління сферою туризму потребує реалізації комплексу організаційних, економічних, фінансових, управлінських та інших заходів як складових ефективною реалізації державної політики. З огляду на це державне управління сферою туризму можна розглядати як

дію основних механізмів регулювання на всіх рівнях управління, до переліку яких віднесено: регламентуючий, організаційний, контролюючий, коригуючий, соціальний, стимулюючий.

Дослідження механізмів державного управління сферою туризму свідчать, що основою державного управління є організаційний механізм. Тому він потребує найбільшого вдосконалення. До основних засобів реалізації організаційного механізму відносяться:

- розмежування повноважень центрального та місцевих органів виконавчої влади у сфері туризму;
- створення структурних підрозділів з питань туризму і курортів на всіх рівнях управління та координаційних консультативно-дорадчих органів;
- удосконалення взаємовідносин органів місцевого самоврядування із суб'єктами господарчої діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг;
- створення туристсько-інформаційних центрів;
- удосконалення системи підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язки з розвитку туризму [187, с. 106].

Туризм уже давно розглядається як одна з найбільш прибуткових та таких, що інтенсивно розвиваються, галузей світового господарства. Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні економічних і соціальних проблем. У багатьох країнах світу саме за рахунок туризму виникають нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, створюються передумови для поліпшення платіжного балансу країни. Необхідність розвитку сфери туризму сприяє підвищенню рівня освіти, вдосконаленню системи медичного обслуговування населення, впровадженню нових засобів поширення інформації тощо [75, с. 72-73].

Сучасний розвиток сфери туризму в Україні характеризується наявністю глибоких протиріч в її організаційній структурі, спрямованості

розвитку, стані якісних і кількісних характеристик. З одного боку, сучасний стан даної сфери в країні розцінюється як кризовий, що пов'язано з різким падінням досягнутих раніше обсягів надання туристських послуг, скороченням матеріальної бази у сфері туризму та значною невідповідністю потребам населення в туристичних послугах. З іншого боку, спостерігаються високі темпи будівництва туристичних об'єктів, що відповідають найвищим світовим стандартам, значне збільшення виїздів українців у закордонні поїздки, зростання числа туристичних організацій по всій території України.

Усе це зумовлює необхідність дослідження механізмів державного управління, формування, управління та розвитку туристичної діяльності в Україні. Автором розроблено комплекс заходів щодо підвищення ефективності державного управління сферою туризму на загальнодержавному та регіональному рівнях, а також запропоновано шляхи вдосконалення механізмів державного регулювання сфери туризму (рис. 2.1).

Реалізація зазначених заходів дозволить підвищити ефективність державного управління сферою туризму, проводити активну регіональну політику у сфері туризму, забезпечити диску координацію заходів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій. Це сприятиме збільшенню туристичних потоків на регіональному ринку туристичних послуг, організації нових робочих місць, збільшенню надходжень до Державного і місцевих бюджетів.

Створення туристичних інформаційних

Розроб

Розробка шляхів взаємодії органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання,

Розробка концептуальних підходів щодо організації підвищення кваліфікації

Розробка державних відповідних

Рис. 2. Пропозиції щодо вдосконалення механізмів державного регулювання сферою туризму

Запровадження цих механізмів стимулюватиме туристичну діяльність, підсилуватиме взаємозв'язок туризму з іншими сферами соціального, економічного і культурного розвитку. Це сприятиме підвищенню міжнародного авторитету України як туристичної держави на світовому ринку туристичних послуг, поповненню державного та місцевих бюджетів на основі інтенсивних соціально-економічних зрушень у суспільстві в результаті створення сучасної туристської індустрії.

Україна посідає одне з провідних місць в Європі щодо забезпеченості курортними та рекреаційними ресурсами. Серед них найбільш цінними є унікальні кліматичні зони морського узбережжя та Карпат, а також мінеральні води й лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. Згідно з даними дослідників, загальна площа курортних і рекреаційних територій в Україні становить близько 9,1 млн га (15 %) території країни [77, с. 157]. Оцінка потенціалу курортних і природних лікувальних ресурсів дає підстави розраховувати, що Україна має перспективу розвитку туристичної галузі. Це могутній потенціал

розвитку міжнародного і вітчизняного оздоровлення та туризму, які є прибутковими галузями економіки у багатьох країнах світу.

Наявний потенціал дозволяє ставити завдання щодо ефективного відтворення трудових ресурсів і генофонду нації шляхом оздоровлення, забезпечення повноцінного відпочинку громадян, перетворення курортної галузі на вагоме джерело створення нових робочих місць та наповнення державного і місцевих бюджетів. Закон України “Про туризм” визначає засади розвитку туризму в Україні та основні принципи державної політики в туристичній сфері, а саме:

- забезпечення доступності для всіх громадян, у першу чергу для інвалідів, ветеранів війни та праці, учасників бойових дій, дітей, жінок репродуктивного віку, хворих на туберкульоз тощо;
- врахування попиту населення при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку туризму;
- економічне та раціональне використання ресурсів і забезпечення їх належної охорони;
- сприяння перетворенню туристичного комплексу України на високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки;
- законодавче та нормативно-правове визначення умов і порядку організації діяльності туристичної галузі [81, с. 93].

Виходячи з викладеного, сформулюємо основні проблеми розвитку туризму, які існують в Україні. Це, передусім, відсутність управлінської вертикалі в туристичній сфері у зв’язку з невизначеним спеціальним центральним органом виконавчої влади з питань туризму; відсутність чіткої державної політики, спрямованої на розвиток туризму. Крім того, це є недосконалість правового регулювання у сфері управління розвитком туризму на регіональному та місцевому рівнях і відсутність планів комплексного розвитку туристичних зон.

В Україні наразі залишається невизначеним центральний орган державної влади з питань курортів і розподіл функцій та повноважень

щодо регулювання туристичної сфери на державному рівні, відсутні механізми державного управління в регіонах. На даний час органами місцевого самоврядування тільки створюються відповідні самостійні підрозділи з питань туризму і курортів з метою розвитку внутрішнього туризму.

Відсутність системи контролю за діяльністю суб'єктів курортної сфери, повільні темпи зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму, невідповідність міжнародним стандартам якості надання послуг свідчать про недостатність державної підтримки та відсутності механізмів комплексного підходу до управління національним туристичним продуктом на внутрішньому і міжнародному ринку туристичних послуг.

Аналіз розвитку сільського зеленого туризму в останні роки свідчить про збільшення кількості осіб, які надають послуги сільського зеленого туризму, поліпшується якість сервісу, зростає кількість додаткових послуг. Прикладом цього є збільшення кількості садиб сільського зеленого туризму до курортного сезону 2013 р. у Вінницькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях [87].

Ресурсна база України має унікальний туристичний потенціал, спроможний забезпечити подальший розвиток національного туристичного продукту і вихід його на міжнародні ринки. Найважливішим завданням на цьому шляху є забезпечення формування у сфері туризму сталої державної ідеології, спрямованої на раціональне й ефективне використання природних, історико-культурних та соціально-побутових ресурсів для розвитку в'їзного і внутрішнього туризму.

Крім того, необхідність розвитку цієї сфери в Україні, в тому числі в'їзного та внутрішнього туризму, зумовлена об'єктивною потребою збереження навколишнього середовища, природних ресурсів, культурної спадщини, людського потенціалу та його духовності, розв'язання проблем зайнятості та безробіття, що є сьогодні дуже актуальним для малих міст

України. В основі стратегії розвитку курортів як територій, де залежно від особливостей природних ресурсів, безумовно, має бути як санаторно-курортна (суто лікувальна) галузь, так і розвиватися сучасна курортно-рекреаційна індустрія, орієнтована на забезпечення якісного відпочинку.

Виникає необхідність переглянути характер використання майна та земель, що перебувають у державній та комунальній власності, надати врешті поштовх для серйозного розвитку регіональної туристичної економіки. Для цього необхідно повною мірою реалізувати Закон України “Про туризм”, створити сприятливий клімат для залучення інвестицій, провести прозору приватизацію на тендерній основі нерентабельних, непрацюючих туристично-рекреаційних зон [90].

Усе це сприятиме збереженню туристичних традицій України, розвитку загальнодержавного конкурентного внутрішнього ринку туристичних послуг, їх здешевленню і виходу на ринки країн СНГ та Європи. У результаті туристична галузь стане важливим джерелом наповнення бюджетів усіх рівнів.

Отже, в країні ведеться постійна робота з організації та забезпечення реалізації визначених Законом завдань у сфері туризму. Однак на найближчі п’ять років не передбачено фінансування вкрай важливих для розвитку туристичної і курортної сфер України заходів, пов’язаних, насамперед, зі створенням безпечних умов для туристів, підготовкою та участю в міжнародних і регіональних туристичних виставках в Україні та за кордоном, проведенням комплексної рекламно-інформаційної кампанії на основних зовнішніх ринках тощо.

Таким чином, аналізуючи ситуацію, яка склалася в цій сфері з початку XXI ст., слід зазначити, що прийняті Державна програма розвитку туризму в Україні на 2002 –2010 роки та Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів й основних транспортних магістралей у 2004 – 2010 рр., які були розроблені на виконання Закону

України “Про комплексну програму утвердження України як транзитної держави”, виявилися не дієздатними. Сучасний стан розвитку туристичної індустрії в Україні не відповідає наявному потенціалу туристичних ресурсів, низькою є її економічна ефективність. Однією з основних причин такого становища є недостатній рівень теоретичного осмислення соціально-економічної суті туризму як суспільного явища та його економічної значимості як прибуткової галузі. Функціонування туризму як специфічної галузі національної економіки базується на виробництві та споживанні туристичного продукту, що дає змогу зробити висновок про об’єктивне існування ринку туристичних послуг [28].

Перспективи подальшого дослідження полягають у тому, що проблема державного управління розвитком туризму недостатньо вивчена, особливо механізми управління туристичною сферою в сучасних умовах. Політика формування ринку туристичних послуг має відповідати критеріям економічної результативності, соціальної ефективності та екологічної безпеки. Тому в подальшому слід дослідити механізми державного управління соціалізацією, екологізацією та інформатизацією туризму.

Таким чином, в процесі дослідження у першому розділі нами зроблено наступні висновки:

1. Аналіз основних напрямів державного управління рекреаційною сферою на прикладі Карпатського регіону дозволив визначити його основні складові та інноваційні механізми. Вставлено, що державно-управлінська діяльність у рекреаційній сфері Карпатського регіону України відбулася одночасно з поглибленням системної кризи в суспільстві, яка виявилася в економіці, політиці, соціальному житті, культурі. Водночас ситуація ускладнюється систематичними маніпулюваннями в управлінні майном курортних підприємств, активним розвитком недержавних форми власності у складових сфери

рекреаційного обслуговування без урахування комплексності створення такого товару, як рекреаційно-туристичні послуги.

2. Обґрунтовано необхідність оптимізації системи державного управління рекреаційною сферою Карпатського регіону, що висуває перед органами державної влади завдання, вирішення яких значною мірою залежить від розробки підходів щодо формування дієвих механізмів державного управління у даній сфері діяльності. При цьому слід ураховувати специфіку даного регіону, в тому числі й етнонаціональні особливості краю. Зроблено висновок про те, що для Карпатського регіону, де територіально чітко поєднуються рекреаційно-курортні та туристичні ресурси, виправданим є пріоритетний розвиток рекреації та туризму.

3. Реалізація стабілізаційних заходів, поетапний перехід до ринкових стосунків у регіоні потребують впровадження економічних і правових механізмів регуляції економіки як на державному, так і регіональному рівнях. Ці механізми передбачають централізоване державне і регіональне прогнозування, планування і програмування соціально-економічних процесів.

4. З'ясовано, що одним із головних напрямів регіональної економічної політики держави в регіоні є створення спеціальних (вільних) економічних зон туристсько-рекреаційного типу з метою поліпшення інвестиційного клімату. Регіональна політика держави у сфері туризму включає в себе і державну підтримку окремих центрів рекреації й полягає в нормативно-правовому забезпеченні сприятливих умов для їх розвитку та передбачає виділення бюджетних коштів на їх розвиток.

5. З метою поліпшення екологічної ситуації в Україні розроблено декілька спеціальних екологічних програм. Освоєння природних ресурсів території зумовлюється специфікою їх функціонального призначення, яка визначає переважаючий профіль рекреаційного використання окремих районів.

РОЗДІЛ 2.

ФОРМУВАННЯ ІНОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Інноваційні механізми державного управління рекреаційною сферою

Підвищення значення сфери рекреації і туризму в економіці країни вимагає від громадських організацій і державних органів забезпечення її стійкого розвитку. Рекреація і туризм розглядаються як національне явище в царині реалізації прав і потреб людини в системі життєзабезпечення. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я поняття “здоров'я” трактується не тільки як відсутність захворювань або відсутність обмеження працездатності людини, а також як стан її повного фізичного, психічного і соціального благополуччя [6]. Дослідження фахівців США, Японії, Ізраїлю, Франції та Росії доводять, що здоров'я людини залежить у першу чергу від якості життя.

Особливу популярність дослідження якості життя отримали впродовж двох останніх десятиліть. Так, Всесвітня організація охорони здоров'я прийняла рішення щодо створення уніфікованого міжнародного інструменту оцінки якості життя, що ґрунтується на дослідженні шести сфер:

- фізична сфера (біль і дискомфорт; життєва активність, енергія і стомлюваність; сон і відпочинок);
- психологічна сфера (позитивні почуття; мислення, здатність до навчання, пам'ять і пізнавальні функції; самооцінка; образ тіла і зовнішність; негативні почуття);

– рівень незалежності (мобільність, здатність виконувати повсякденні справи, залежність від медикаментів і лікування; працездатність);

– соціальні стосунки (особисті взаємини, соціальна підтримка, сексуальна активність);

– довкілля (медична і соціальна допомога: доступність і якість; фізична безпека і захищеність; можливості для відпочинку, організації дозвілля та їх використання; фізичне довкілля: забруднення, шум, привабливість; домашнє оточення; фінансові ресурси; транспорт і т. ін.);

– духовна сфера (духовність, релігія, переконання) [9, с. 34].

Значну роль у підвищенні якості життя відіграють рекреація і туризм, оскільки саме вони надають потужний поштовх для активного повноцінного життя людини.

Перспективи розвитку рекреації і туризму в Україні визначаються дією широкого спектру природних, історико-культурних, соціальних, економічних і політичних чинників, які мають чітко позначену регіональну специфіку.

Управління взагалі та державне управління зокрема дослідники цієї проблеми розглядають як соціальну функцію. Основою науки управління є сукупність дисциплін (філософія, соціологія, економіка, правознавство, психологія, кібернетика та ін.), які вивчають і забезпечують її практику управління і базуються на позиціях теоретичних управлінських підходів. Теорія управління вивчає закономірності формування, побудови, функціонування, розвитку різних його систем, перспективність застосування методів, а також організаційні принципи структур. Підвищення рівня управління пов'язане з необхідністю подальшого розвитку науки, дослідження її теоретичних і організаційних основ [10, с. 390].

Відомо, що в широкому розумінні теорія – це комплекс поглядів, представлень і ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення нових явищ.

Таким чином, теорія – це найвища форма узагальнення і систематизації знань. Методологія – наука про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності. Вона дає можливість усвідомити природу, принципи і методи, які лежать в основі пізнання дійсності й відтворення її в мисленні [17].

Проблема рекреаційного забезпечення населення та збереження його здоров'я і трудової активності сьогодні посідає одне з перших місць у системі людських цінностей. Саме тому, розуміючи важливість рекреаційної діяльності для нашої держави, в якій поступово збільшується чисельність людей пенсійного віку (Україна займає 11 місце у світі за частиною населення віком 60 років і більше), актуальність багатоаспектної проблеми механізмів державної регуляції рекреаційної сфери Карпатського регіону України й зумовила вибір предмета даного дослідження.

Системний аналіз літературних джерел і власний практичний досвід автора переконують у тому, що організатор охорони здоров'я у своїй повсякденній діяльності постійно стикається з необхідністю вирішення оперативних, тактичних і стратегічних проблем сфери управління охороноздоровчою сферою, які різняться за складністю, інтервалом часу та ієрархічним рівнем системи охорони здоров'я. Вирішувати вказані проблеми йому допомагає власний досвід, звітно-облікові статистичні документи, провідний досвід інших закладів і служб охорони здоров'я, різні літературні джерела. Підвищення складності соціальних проблем, в яких беруть участь різні галузі і служби, вимагає комплексного використання методів системного аналізу. Системний метод визначається як сукупність загальнонаукових методологічних принципів і способів дослідження, в основі яких лежить орієнтація на розкриття цілісності об'єкта як системи [23, с. 97].

Автор поділяє думку відомого українського дослідника в галузі рекреаційної діяльності О. Шаптала [208] про те, що рекреацію потрібно

визначати як процес відтворення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, а під рекреаційною діяльністю слід розуміти діяльність людини у вільний час, що здійснюється з метою задоволення її рекреаційних потреб і спрямована на відновлення фізичних сил людини, а також на її всебічний розвиток і характеризується порівняно з іншими напрямками діяльності відносною різноманітністю поведінки людини й самою цінністю її процесу. При цьому, організовуючи рекреаційну діяльність, суспільство виходить з необхідності формування усебічно розвиненої особи, збереження здоров'я людини, простого і розширеного відтворення трудових ресурсів. У рекреаційній діяльності виділяють три основні групи громадських функцій: медико-біологічну, соціально-культурну та економічну [214]. У контексті теми цього дослідження ми зупинимося на висвітленні використання системного підходу при аналізі медико-біологічних та економічних функцій рекреаційної діяльності.

Сферу рекреаційної діяльності Карпатського регіону можна розглядати як складну систему, до складу якої входять соціальні, біологічні, технічні та інші компоненти. Діяльність органів і установ цієї регіональної сфери рекреаційного обслуговування змінюється залежно від вимог часу, впливу чинників зовнішнього середовища і т. п. Між окремими підсистемами рекреаційної сфери Карпатського регіону існують різні види взаємодії – медичні, інформаційні, матеріально-технічні та ін. З точки зору інформаційної взаємодії вона є кібернетичною системою, в якій можна виділити об'єкти управління (лікувально-профілактичні заклади, НДІ тощо) та органи управління (Міністерство охорони здоров'я, Головні управління охорони здоров'я обласних державних адміністрацій регіону, головні лікарі лікувально-профілактичних закладів та ін.).

З огляду на це можна стверджувати, що діяльність рекреаційної сфери Карпатського регіону залежить від багатьох випадкових процесів, поведінки відпочивальників та їх ставлення до рекомендацій лікарів, від

психологічного мікроклімату в закладах охорони здоров'я і багатьох інших явищ і процесів, які важко передбачити й виміряти. Невизначеність поведінки рекреаційної сфери кваліфікується надзвичайно важливим її параметром, а її рівень зростає з ускладненням систем і залежить від повноти, оперативності та достовірності інформації. Це значною мірою обмежує використання при дослідженні сфери рекреаційної діяльності детерміністських математичних методів і розширює можливості вірогіднісно-статистичного моделювання.

Саме тому доходимо висновку, що системний аналіз внутрісистемних проблем рекреаційної сфери Карпатського регіону (як, до речі, і будь-якого іншого регіону) дає можливість з'ясувати причини вказаних вище проблем, переглянути цілі, функції, структуру та організацію роботи зацікавлених підрозділів, закладів і служб даної сфери й визначити шляхи їх вирішення (реорганізації системи та її "приспосовування" до вимог, які змінюються, корегування негативних тенденцій і т. п.).

Ми поділяємо думку Д. Карамішева про те, що основою програмно-цільового управління в системі охорони здоров'я є всебічне застосування системного підходу при вирішенні проблем розробки та реалізації програм її розвитку[77]. Саме це забезпечує глибокий аналіз стану її внутрішнього і зовнішнього середовища, розробку на цій основі проектів, планів і програм розвитку із залученням усіх необхідних ресурсів. Необхідність застосування програмно-цільового методу в розвитку системи охорони здоров'я під час переходу до ринкових стосунків зумовлена тим, що комплексні програми дозволяють концентрувати ресурси на вирішенні стержневих питань й успішно вирішувати міжгалузеві протиріччя.

Аналіз наукових праць Є. Шигана та узагальнення результатів досліджень Д. Карамішева надають право стверджувати, що на сьогодні основними напрямками використання системного аналізу для вирішення

актуальних завдань, які виникають у рекреаційній сфері, слід вважати такі:

- розробка і реалізація цільових програм;
- розробка довгострокових прогнозів і планів розвитку установ, служб і рекреаційної сфери в цілому;
- реорганізація рекреаційної сфери (створення нових спеціалізованих служб, діяльність приватних лікарень і т. п.);
- розробка автоматизованих систем управління рекреаційною сферою;
- розподіл ресурсів рекреаційної сфери;
- оцінка діяльності закладів і служб рекреаційної сфери;
- розробка комплексної оцінки здоров'я населення;
- розробка наказів, інструкцій, рекомендацій і т. ін.;
- виявлення причин різноманітних порушень у забезпеченні наступності, етапності та обґрунтованості лікувально-профілактичних заходів;
- розробка рекомендацій щодо вдосконалення організації лікувально-діагностичного процесу.

У методологічному аспекті, згідно з теорією розвитку трьох секторів Коліна Кларка, людство проходить глобальні історичні етапи: патріархальне суспільство з домінуванням в економіці первинного сектора – сільського господарства; доіндустріальне з домінуванням вторинного сектора – промислового виробництва і, нарешті, постіндустріальне суспільство – домінування третинного сектора – сфери послуг [85, с. 40]. При цьому розподіл населення відносно зайнятості в секторах економіки відбувається так: при першому – 80:10:10; при другому – 20:50:30; при третьому – відповідно 10:10:80, де до первинного сектора належить сільське господарство і добувна промисловість, до вторинного – обробна промисловість і до третинного – сектор послуг [86, с. 246].

З огляду на те, що медична послуга взагалі й рекреаційна послуга

зокрема вважаються соціально значущими послугами, в основу сьогоденної парадигми державної політики України у галузі охорони здоров'я має бути покладене розуміння того, що охорона здоров'я – не збиткова сфера, а пріоритетна й надзвичайно перспективна. Керівництву галузі слід зробити все можливе, щоб сферу охорони здоров'я і рекреаційну сферу України перетворити з соціально-витратної на соціально-інвестиційну. Інвестиції в людину, в її потенціал сьогодні набувають стратегічного значення. Адже Конституцією України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнані найвищою соціальною цінністю. У цьому конституційному приписі здоров'я проголошується як цінність і первинна передумова життєдіяльності кожної людини [91].

Перспективним напрямом упровадження в практичну діяльність рекреаційної сфери Карпатського регіону наукових розробок українських дослідників може бути адаптація до специфіки цієї рекреаційної сфери Національної доктрини інноваційного прориву щодо розвитку системи охорони здоров'я України, запропонованої Об'єднанням громадських організацій “Всеукраїнська асоціація захисту прав пацієнтів” за підтримки Української медико-правової асоціації та Всеукраїнського лікарського товариства [92, с. 150].

Таким чином, управління рекреаційною сферою Карпатського регіону необхідно розглядати як технологічний процес, який спрямований на певні дії, котрі повинні зрештою забезпечити відновлення і зміцнення здоров'я населення. Ключовими проблемами, які перешкоджають ефективному розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону, є відсутність:

- системного підходу при аналізі її стану і розробці управлінських рішень відносно ефективного розвитку;
- постійно діючої системи порівняльного аналізу зовнішніх змін і впливів на систему;

– моніторингу внутрішнього стану і визначенні перспектив розвитку і т. ін.

Перспективною уявляється розробка питань правової регуляції рекреаційної сфери, гармонізації національного законодавства України у галузі охорони здоров'я з правовими стандартами Ради Європи та Європейського Союзу, механізмів взаємодії органів управління і лікувально-профілактичних закладів державної системи охорони здоров'я України з приватними медичними закладами й т. ін. (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Механізми реалізації інноваційних процесів у системі
охорони здоров'я

№ з/п	Процеси	Механізми реалізації
1	Систематизація законодавства у сфері охорони здоров'я	Введення Кодексу законів про охорону здоров'я
2	Перехід до багатоканального фінансування системи охорони здоров'я	Введення загальнообов'язкового соціального медичного страхування
3	Реструктуризація медичних закладів і усунення міжрівневої деформованості їх функціонування	Введення змін організаційно-правового статусу закладів охорони здоров'я
4	Удосконалення системи забезпечення закладів охорони здоров'я медичному устаткуванню	Створення державної і регіональних медичних лізингових компаній
5	Удосконалення системи забезпечення закладів охорони здоров'я лікарськими засобами	Введення Національного переліку і формуляру лікарських засобів
6	Оптимізація професійної підготовки й відбору управлінських кадрів для системи охорони здоров'я	Створення реєстру професійних управлінців у сфері охорони здоров'я
7	Формування системи стандартизації й подолання асиметрії інформації у сфері охорони здоров'я	Створення мережі галузевих інформаційно-аналітичних центрів і медичних стандартів
8	Формування медичних кластерів та інноваційної інфраструктури в системі охорони здоров'я	Створення регіональних інноваційних медико-фармацевтичних комплексів

9	Формування принципів здорової Нації та ідеології громадського здоров'я	Введення проекту консолідації суспільства "Здоров'я нації"
10	Формування системи громадського моніторингу і контролю у сфері охорони здоров'я	Створення громадських рад і центрів громадського моніторингу

Тому закріплене у ст. 45 Конституції України право людини на відпочинок, де, зокрема, наголошено, що кожен, хто працює, має право на відпочинок, потребує налагодженої сфери послуг. Це право, як відомо, забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня для окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи в нічний час [91].

Карпатський регіон зі своїми неповторними пейзажами в усі часи був і залишається найпривабливішим для відпочинку куточком України. Тут до послуг відпочивальників і туристів – на рідкість незабруднене довкілля, цілюще повітря, чисті річки, багаті дарами ліси і гори. Це приваблива у своїй первинній красі сільська місцевість із збереженими національними традиціями, самобутніми обрядами, старовинними церквами [94].

Необхідно виділити в даному випадку ще й механізм підтримки інвестиційної привабливості рекреаційної сфери Карпатського регіону. Його аналіз проводився, виходячи з розуміння основних очікувань потенційного інвестора, а саме: визначення тенденцій розвитку економічної ситуації в країні, аналіз правової бази, оцінка інвестиційної привабливості досліджуваних регіонів, оцінка інвестиційних ризиків і т. ін.

Велике значення для потенційних інвесторів має реальна оцінка інвестиційної привабливості регіону. Результати такої оцінки допоможуть потенційним інвесторам визначити пріоритетні напрями й можливі проблеми при інвестуванні в окремі сектори економіки регіону. За

рейтингом інвестиційної привабливості регіонів України для іноземних інвесторів Закарпатська область займає дев'яте місце (серед 26 областей). Незважаючи на низький рейтинг Закарпаття з ВВП (24 місце), область користується великою популярністю серед іноземних інвесторів. Це пояснюється зацікавленістю іноземців багатим туристсько-рекреаційним потенціалом області й створенням на її території спеціальної економічної зони. Закарпатська СЕЗ входила в п'ятірку найкращих спеціальних економічних зон України.

В інвестуванні пріоритетних сфер економіки області беруть участь 15 іноземних держав, зокрема: Угорщина – в реалізації чотирьох проектів на суму 128 млн дол. США; Австрія – в чотирьох проектах на суму 9,3 млн дол. США; Німеччина – в п'яти проектах на суму 8,5 млн дол.; США – в п'яти проектах на суму 2,6 млн дол.; Словаччина – в п'яти проектах на суму 1,7 млн дол.; Чехія – в чотирьох проектах на суму 1 млн дол. США.

Крім того, в інвестуванні проектів з пріоритетних видів діяльності на території області беруть участь Швеція, Гібралтар, Великобританія, Данія, Польща, Китай, Болгарія, Латвія. Від реалізації інвестиційних проектів надходження до бюджету області склали 10,9 млн грн [93, с. 105].

Інвестиційний потенціал Івано-Франківської області складають, у першу чергу, природні ресурси (рекреаційні – туризм, індустрія відпочинку та корисні копалини) і підприємства. В області реалізується регіональна програма підтримки малого підприємництва. Облдержадміністрація сприяє створенню умов для залучення в область іноземних інвестицій, у першу чергу кредитної лінії ЄБРР для кредитування малих і середніх підприємств.

На допомогу підприємцям створено й успішно діють низка консультативних і навчальних установ: Західноукраїнське агентство сприяння іноземним інвестиціям, УКБЦ і філії в Коломиї та Калуші, бізнес-інкубатори, регіональне агентство економічного розвитку, бізнес-

центр підтримки жіночого бізнесу. Область включена в проект програми розвитку ООН “Підтримка малого і середнього підприємництва в Україні”, яка надає можливість залучати інвестиції для розвитку малого і середнього бізнесу в усіх районах і містах. Розроблено Концепцію місцевої інвестиційної програми стійкого розвитку області. В область вкладено 1 % інвестованого в Україну капіталу. Тому облдержадміністрація щорічно створює все більш сприятливі умови для залучення іноземного капіталу, в першу чергу в підприємства туризму. Починаючи з 1996 р. укладено та реалізуються угоди про співпрацю з регіонами Канади (провінція Саскачеван, 1996 р.), Австрії (земля Тіроль, 1997 р.), Росії (Новгородська область, 1997 р.), Китаю (провінція Шансі, 1998 р.), Словаччини (Кошицький край, 1997 р., Пряшивський край, 2001 р.), Польщі (Люблинське воєводство, 2001 р.), Грузії (Кахетинський край, 2001 р.). Окрім співпраці з певними регіонами інших держав, Івано-Франківщина бере активну участь у низці важливих міжнародних проектів, наприклад, проекті “Сприяння місцевому розвитку і туризму в Карпатському регіоні” у рамках програми ТАСІС [96].

За рейтингом інвестиційної привабливості регіонів України для іноземних інвесторів Львівська область займає 8 місце (серед 26 областей), тобто є найпривабливішою із трьох досліджуваних областей Західного регіону України.

Інвесторами економіки області стали 19 країн світу. Тут реалізуються різні інвестиційні проекти за участю іноземного капіталу. Інвестиційний привабливою для іноземних інвесторів є харчова промисловість, фінансова діяльність, торгівля, наземний транспорт, комунальне господарство й особливо туристична сфера. Найактивніше приватизаційні процеси відбуваються у Львові, Стрию та в Миколаївському районі.

В області практично немає жодної сфери, яка б вичерпала свій виробничий потенціал. Тут можна займатися бізнесом, починаючи з

видобутку вугілля і сірки і закінчуючи організацією туризму світового значення [101].

Досвід Львівської області свідчить про позитивні наслідки цілеспрямованої й ефективної діяльності місцевих управлінських органів відносно реалізації регіональної туристської політики, залучення інвестицій у туристську сферу. Для оновлення основних фондів туристської й санаторно-курортної сфери щорічно залучається понад 15 млн грн інвестицій.

Одним із прикладів якісно нового підходу до вирішення назрілих проблем у туристській сфері є створення гнучкої й ефективної системи управління та економічного впливу на туризм – спеціальної економічної зони туристично-рекреаційного типу “Курортполіс Трускавець”.

Спеціальна економічна зона “Курортполіс Трускавець” функціонує в адміністративно-територіальних межах м. Трускавець з 1 січня 2000 р. Метою її створення було поліпшення якості та обсягів санаторно-курортного оздоровлення населення, прискорення реформування туристської сфери, забезпечення зростання інноваційної та інвестиційної діяльності, концентрації матеріальних і фінансових ресурсів, рішення проблем збереження унікальної гідромінеральної бази Карпат й її ефективного використання в умовах ринку [4].

Суб'єктами СЕЗ “Курортполіс Трускавець”, відповідно до Закону України “Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу “Курортполіс Трускавець”, можуть бути: суб'єкти підприємницької діяльності, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи, які розташовані на території СЕЗ і реалізують на цій території інвестиційні проекти кошторисною вартістю, еквівалентною не менше 500 тис. дол. США, на підставі договору (контракту) щодо умов реалізації цього інвестиційного проекту та які зареєстровані органом господарського розвитку і управління СЕЗ як суб'єкти СЕЗ [4, с. 14].

Привабливість СЕЗ “Курортополіс Трускавець” для інвесторів зокрема забезпечується:

– державними гарантіями інвестицій на 20 років і збереженням в повному обсязі всіх майнових і немайнових прав суб’єктів зони “Курортополіс Трускавець” у разі її ліквідації;

– встановленням і дією на території СЕЗ “Курортополіс Трускавець” спеціального правового режиму підприємницької діяльності та наданням пільг суб’єктам СЕЗ зі сплати податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість, увізного мита і плати за землю.

Інвесторам СЕЗ надаються такі види пільг:

– звільнення від сплати земельного податку на період освоєння земельної ділянки, а саме: планування території, будівництва об’єктів, а протягом наступних 10 років – на 50 % від діючої ставки оподаткування;

– звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні на територію СЕЗ лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих виробів до них, програмного забезпечення об’єктів інтелектуальної власності (окрім підакцизних товарів) для потреб, пов’язаних з реалізацією інвестиційних проектів;

– звільнення від сплати податку на додану вартість: ввезення (пересилка) лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих виробів до них, програмного забезпечення об’єктів інтелектуальної власності (окрім підакцизних товарів), для потреб, пов’язаних з реалізацією інвестиційних проектів;

– звільнення на три роки від оподаткування прибутку, отриманого на території СЕЗ від реалізації інвестиційних проектів і на 50 % в наступні 3 роки.

Більшість зареєстрованих інвестиційних проектів базуються на інноваційній основі. Цього домагається ЗАТ “Трускавецький валеологічний інноваційний центр”, який здійснює делеговані міською радою повноваження органу господарського розвитку і управління СЕЗ

“Курортополіс Трускавець” й орієнтує інвесторів на поєднання інвестицій з інноваціями в курортній сфері [8, с. 85].

У цілому в техніко-економічному обґрунтуванні СЕЗ прогнозується залучення інвестиційних ресурсів в об’ємі 265 млн грн. В основному це будуть інвестиційні проекти, які відповідають пріоритетам у курортній сфері й спрямовані, в першу чергу, на забезпечення комфортності існуючих санаторно-курортних комплексів, шляхом їх реконструкції та технічного переоснащення, запровадження новітніх методик лікування та оздоровлення з використанням сучасної лікувально-діагностичної апаратури, енерго- і ресурсозберігаючих технологій.

Для перспективного розвитку туризму і надходження інвестицій в туристську сферу Львівської області управління курортів і туризму облдержадміністрації спільно з Інститутом регіональних досліджень НАН України запровадили Програму розвитку санаторно-курортної сфери, туризму і відпочинку у Львівській області .

Заходи Програми базувалися на конкретних пропозиціях галузевих управлінь облдержадміністрації, територіальних управлінь міністерств і інших центральних органів виконавчої влади, районів і міст, асоціативних структур і громадських підприємницьких організацій, підприємців. Визначалися основні принципи підтримки суб’єктів малого підприємництва: юридичних осіб-суб’єктів підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми і форм власності, а також фізичних осіб, які зареєстровані у встановленому законом порядку як суб’єкти підприємництва.

Метою Програми було забезпечення комплексного рішення пріоритетних проблем розвитку курортів і основних туристичних центрів області, поліпшення якості й розширення асортименту рекреаційних послуг, який сприяв підвищенню конкурентоспроможності рекреаційної сфери Львівщини на вітчизняному і світовому ринку рекреаційних послуг. Одним із пріоритетних напрямів Програми було створення сприятливого

інвестиційного клімату. Реалізація програмних заходів відбувалася в сприятливому економіко-правовому режимі, специфіка якого полягала у запровадженні механізму стимулювання ділової активності суб'єктів рекреаційного господарювання, створенні привабливих умов для потенційного інвестора [20, с. 115].

Основні завдання управлінських структур полягали в тому, що, не втручаючись безпосередньо в діяльність підприємницьких структур, забезпечувалися необхідні умови для їх ефективної роботи з метою наповнення державного і місцевих бюджетів, створення додаткових робочих місць та інших соціальних вигод для населення. Для реалізації обкреслених завдань застосовувалися як загальнодержавні, прийняті на вищому законодавчому і державному рівнях, так і власні важелі та методи сприяння розвитку рекреаційного комплексу у визначених Програмою напрямках.

Фінансування Програми здійснювалося за рахунок: засобів Державного бюджету України; засобів місцевих бюджетів (обласного, районних); власних засобів підприємств, установ, організацій; іноземних інвестицій; зовнішніх і внутрішніх запозичень; грантів міжнародних організацій, добродійних внесків, засобів міжнародних програм; інших джерел.

Програма розвитку санаторно-курортної сфери, туризму і відпочинку у Львівській області є складовою системи заходів її соціально-економічного і культурного розвитку та базується на основних концептуальних принципах програмного документа “Стратегія розвитку Львівщини до 2015 року”. Невід’ємною складовою частиною Програми є Основні заходи щодо реалізації Регіональної програми розвитку малого підприємництва у Львівській області. Тому наступними кроками та основними механізмами залучення позабюджетних засобів на виконання програми можуть бути:

1. Надання короткострокових (від трьох місяців до одного року) і довгострокових інвестиційних (від одного до п'яти років) податкових кредитів з податків, які зараховуються до місцевого бюджету для підприємств, які здійснюють або спонсують проведення програмних заходів, а саме:

– організаціям, які інвестують кошти до основних фондів закладів розміщення туристів і відпочивальників;

– організаціям, які інвестують кошти до основних фондів підприємств туристичної інфраструктури, розташованих у зонах пріоритетного розвитку рекреації;

– підприємствам, які фінансують заходи туристично-рекреаційного характеру, включені до цієї програми;

– організаціям, які здійснюють проектно-пошукові та будівельні роботи, пов'язані із створенням об'єктів розміщення туристів та об'єктів туристичної інфраструктури, включених до програми, в межах надходжень від спорудження зазначених об'єктів.

2. Використання норм прискореної амортизації для тих підприємств сфери туризму і рекреації, які у рамках програми здійснюють інвестиції у створення і модернізацію місць для розміщення туристів, створення об'єктів рекреації і розваг для туристів, а в зонах пріоритетного розвитку рекреації – і для підприємств громадського харчування.

3. Надання Кабінетом Міністрів України або облдержадміністрацією гарантій інвесторам, які вкладають кошти в реалізацію інвестиційних проектів, включених до програми.

З метою сприяння реалізації програмних заходів, на нашу думку, доцільно було б також домагатися виділення щорічно засобів з державного бюджету за статтею “Фінансування державних регіональних галузевих програм” і ввести аналогічні статті на рівні місцевих бюджетів; зменшити частку відрахувань області до державного бюджету за умови цільового використання засобів, які залишаються на реалізацію

програмних заходів; ввести практику надання державних дотацій, субвенцій, преференцій учасникам Програми [22].

Однією з умов успішної реалізації програмних заходів є залучення для подальшого освоєння туристських територій українських та іноземних інвестицій. Як пріоритети в інвестиційному забезпеченні мають бути визначені:

- розвиток матеріально-технічної бази туризму;
- розвиток інфраструктури;
- охорона довкілля і тому подібне.

Безумовно, правова основа здійснення іноземних інвестиції вимагає вдосконалення. Причому, окрім існування проблем, які можливо вирішити лише на загальнодержавному рівні, слід враховувати, що недооцінка рекреаційного чинника і пріоритетів у розвитку конкретних територій, поряд з відсутністю державних і місцевих пільг для інвесторів, може мати негативні соціально-економічні наслідки.

Як показують результати аналізу, інвестиційні заходи можуть складатися з безпосереднього управління інвестиційним потоком і мати опосередкований вплив на нього за допомогою надання різних пільг: у разі купівлі або оренди землі під будівництво та експлуатацію об'єктів рекреаційного призначення, оподаткування інвестицій у виключно важливих для розвитку рекреаційної сфери умовах (інфраструктура, інновації, підготовка кадрів і тому подібне) [29].

Практика свідчить, що і на місцевому рівні існує достатньо засобів впливу на збільшення надходження інвестицій у розвиток рекреаційної сфери, оскільки найвища інвестиційна активність спостерігається за умови наявності концепції рекреаційної політики, зацікавленості потенційних партнерів обґрунтованими бізнес-проектами і програмами. Тому дуже важливо знайти нові баланси інтересів, реалізовувати проекти, економічно вигідні вітчизняним й іноземним інвесторам.

Важливим елементом інвестиційної політики, на нашу думку, має

стати залучення для потреб рекреації засобів міжнародних фондів і програм: Європейського банку реконструкції і розвитку, фондів підтримки малого і середнього підприємництва, деяких добродійних фондів та ін. За рахунок цих інвестицій проводитимуться, в основному, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, науково-організаційні заходи, проведення спеціалізованих конференцій, симпозіумів, семінарів тощо.

Найбільш надійним джерелом фінансування є власні засоби підприємств рекреаційної сфери. Але, як свідчить досвід, капіталомісткі проекти реалізуються, в основному, на базі позичкових засобів. Однією з форм залучення інвестора є передача йому пакету акцій підприємства, яке відповідає розміру інвестиційного внеску. Залучення інвестора може бути реалізоване також і на інших умовах, які декларуються в інвестиційному договорі:

- частини власності після реалізації проекту;
- відсотків від майбутнього прибутку;
- квоти місць (при будівництві об'єктів розміщення туристів);
- пільгового надання послуг та ін.

Найбільш важким умовам фінансування інвестиційних проектів підлягають банківські кредити, в тому числі кредити під заставу майна, устаткування і т. п. У деяких випадках слід застосовувати форму лізингу.

Серед ефективних шляхів залучення іноземних інвестицій в рекреаційну сферу є створення спільних підприємств.

Важливою формою залучення іноземних інвестицій є локальні зони вільного підприємництва рекреаційного профілю. Такі зони повинні створюватися на територіях, природні умови і ресурси яких мають найбільший попит. У Львівській області найбільш сприятливими для створення зон вільного підприємництва рекреаційного профілю є території Сколівського, Жовківського, Дрогобицького районів [36, с. 34].

Враховуючи невідкладну потребу в залученні інвестицій у реконструкцію і будівництво об'єктів туристично-рекреаційної індустрії,

розроблено й поширюється рекламний матеріал у вигляді інвестиційних пропозицій, який увійшов до каталогу “Туризм і курорти: інвестиційні пропозиції Львівщини”.

На II Міжнародному економічному форумі на розгляд потенційних інвесторів було представлено 51 інвестиційну пропозицію Львівської області, серед яких, зокрема, були такі проекти:

- будівництво і реконструкція санаторно-курортних і туристичних закладів;
- будівництво і реконструкція готелів і готельних комплексів;
- будівництво об’єктів і комплексів для відпочинку;
- розвиток транскордонної мережі;
- реконструкція тепло- і водоканалізаційних мереж курортів, мереж газопостачання;
- будівництво об’єктів відпочинку і розваг, спортивних комплексів;
- реставрація пам’яток архітектури з метою розширення туристичної інфраструктури;
- розвиток сільського (зеленого) туризму;
- будівництво підвісної канатної дороги;
- будівництво штучного озера в м. Трускавець і т. ін.

2.2. Напрями вдосконалення державного управління розвитком туризму в Україні на прикладі Карпатського регіону

Україна обрала стратегічний курс на інтеграцію до структур Європейського Союзу. Для реалізації цієї мети необхідно виконати низку умов, серед яких однією з найголовніших є активний регіональний розвиток. Про це йдеться в Декларації щодо регіоналізму, прийнятої Асамблеєю Європейських регіонів у 1996 р. [29] У документі зокрема зазначено, що регіони мають взяти на себе відповідальність у таких галузях, як економіка, культура і туризм. Це положення знайшло

подальший розвиток і в Європейській хартії місцевого самоврядування [38, с. 157], за якою вплив держави на формування туристичної сфери здійснюється різними шляхами і на різних територіальних рівнях – місцевому, регіональному, загальнонаціональному і навіть міждержавному. Напрямами регулювання туристичної сфери з боку держави є: формування потреб у відпочинку населення країни, регулювання його вільного часу, тривалість відпусток, формування і підтримка рекреаційного середовища, регулювання обсягів і напрямів туристських потоків, створення туристичної інфраструктури, підготовка кадрів для рекреаційно-туристичних комплексів, територіальна організація туристичної сфери, охорона рекреаційних ресурсів і заповідних територій.

Засоби цільового впливу держави на розвиток туристичної сфери поділяються на прямі й непрямі. До прямих належать: законодавче регулювання туристичної діяльності та її зовнішнього середовища, створення і впорядкування спеціальних туристичних зон та пряме фінансування розбудови об'єктів туристичної інфраструктури. Непрямий вплив здійснюється регулюванням всіх галузей економіки країни. Державні дотації для суб'єктів туристичної діяльності в країнах ЄС можуть виявлятися в різних формах [38, с. 89]. Серед основних видів державних інвестицій можна виділити такі:

- зниження ціни інвестиції в туристичні проекти, що враховує позики за вигідними процентними ставками (уряд відшкодовує різницю між фіксованою процентною ставкою й ринковою);
- продаж, оренда землі або інфраструктури за ціною нижче ринкової;
- податкові пільги, захист від подвійного оподаткування завдяки укладанню угод з іншими країнами;
- зниження мита, прямі субсидії або надання гарантій на інвестиції з метою залучення іноземних інвесторів.

Держава також впливає на розвиток іноземного туризму за допомогою регулювання курсів обміну валют, надання знижок на деякі послуги та за допомогою митних заходів (спрощення митної формальності, скасування в'їзних віз). Оскільки витрати на туристичну рекламу потребують великих коштів, то майже у всіх країнах рекламна діяльність проводиться також значною мірою за рахунок держави.

Високий рівень розвитку соціальної сфери та потужний рекреаційний потенціал будь-якої країни посилює функцію туризму в розширенні світогосподарських зв'язків, що є істотним фактором зростання національної економіки. Міжнародний туризм розвивається нерівномірно. Основна частка туристського обміну сконцентрована на європейському континенті. Тут на 10 % населення земної кулі припадає близько 57 % кількості прибулих туристів та понад 47 % сукупних валютних надходжень від туристичних послуг.

Наприкінці ХХ ст. на європейському континенті значно посилились позиції галузей, які займаються обслуговуванням міжнародного туризму. Цьому сприяли економічне піднесення та суттєве зростання життєвого рівня населення; посилення економічних зв'язків між окремими європейськими країнами, лібералізація митного і паспортного режиму тощо. Також факторами, які сприяли залученню туристів у Західну Європу, стали: вигідне взаємне географічне положення країн, якісне вирішення інформаційних проблем, розвинені рекреаційно-туристична і транспортна інфраструктури, державна політика підтримки туристичної діяльності шляхом надання субсидій та пільг тощо. Все це позитивно впливає на розвиток туризму і зростання надходжень від нього в Західній Європі [44].

Аналізуючи Державну програму розвитку туризму в Україні, що діяла до 2010 р., слід зазначити що нею було передбачено впровадження в практику ефективних організаційно-економічних заходів удосконалення управління туристичною сферою, які мають сприяти соціально-

економічному прогресу країни, гарантувати її екологічну безпеку. Відповідно до вимог Державної програми розвитку туризму його регулювання здійснювалося шляхом:

- створення механізму державного регулювання туризму в умовах ринкових відносин;
- піднесення іміджу держави на міжнародній арені та прискорення інтеграції України до світового співтовариства;
- стимулювання розвитку соціального, спортивного та оздоровчого туризму;
- активізація участі України в міжнародному туристському русі;
- розширення та вдосконалення зони застосування електронних методів оплати туристичних послуг;
- удосконалення системи міжнародних банківських розрахунків;
- узгодження цінової політики для іноземних туристів на туристичному ринку України;
- спрощення процедури оформлення туристичних віз (встановлення безвізового режиму з окремими країнами);
- сприяння розвитку як державного, так і приватного секторів індустрії подорожей;
- узгодження податкової політики на туристичному ринку;
- державного регулювання та стимулювання страхування зарубіжного туризму;
- підвищення відповідальності за надання неякісних послуг;
- державного регулювання митного законодавства відповідно до міжнародних актів та міжнародного арбітражу.

Поєднання чинників туристичного попиту і пропозиції повинні були здійснюватися шляхом регулювання сфери туризму і подорожей в інтересах розвитку країни в цілому або регіону.

Однак, на відміну від Державної програми, управління та регулювання діяльності в туристичній сфері у більшості зарубіжних країн

відбувається за участю державного і приватного секторів. Результати досліджень, проведених Всесвітньою туристичною організацією (СОТ), засвідчили зростаючу участь приватних структур у процесі розвитку міжнародного туризму при активній їх підтримці з боку держави [92, с. 150].

Україна, незважаючи на свій колосальний туристичний потенціал, займає дуже скромне місце на світовому туристичному ринку. На її частку припадає менше 1,5 % світового туристського потоку. Серед туристських підприємств України – 87 зарубіжних компаній або компаній із стовідсотковим іноземним капіталом, які займаються в основному виїзним туризмом.

Об'єктивні й суб'єктивні економічні та політичні обставини в останні декілька років викликали скорочення в'їзного потоку туристів в Україні. До цього слід додати нестабільність розвитку внутрішнього туризму. Зокрема, попит на санаторно-курортні і туристсько-екскурсійні послуги в існує, а пропозиція цих послуг за останні роки різко скоротилася. Сучасна мережа туристських установ (1,4 млн місць), разом з санаторно-курортними установами, пансіонатами, будинками і базами відпочинку, значною мірою потребує реконструкції. Рівень цін, що склався на ринку внутрішнього туризму, настільки високий, що практично не відрізняється від зарубіжної пропозиції. Це багато в чому визначає вибір споживачів не на користь вітчизняної пропозиції.

Практично зникає адресний соціальний туризм, здійснюваний в інтересах осіб, які мають низький рівень прибутків. Він припускає надання державної допомоги і процвітає у багатьох зарубіжних країнах. Зокрема, до клієнтів соціального туризму належать, наприклад, школярі, молодь, пенсіонери, інваліди. За оцінками вітчизняних експертів, до потенційних споживачів соціального туризму можна віднести понад 80 % населення країни.

Соціальний туризм – подорожі, інші туристські поїздки з метою відпочинку, оздоровлення, залучення до природної і культурно-історичної спадщини, що реалізуються громадянам України за ціною соціального туру або здійснювані самостійно і що субсидуються із засобів, що виділяються державою на соціальні потреби. Соціальний тур - мінімально необхідний набір туристських послуг, що не перевищує базовий стандарт доступності для громадян України.

Базовий стандарт доступності соціального туру – сукупність розрахункових показників мінімально необхідного набору туристських послуг. Учасник соціального туризму – турист, що є споживачем соціального туру; організація соціального туризму, громадське об'єднання, громадський рух як сукупність громадських об'єднань учасників соціального туризму, освітня установа по підготовці фахівців для сфери соціального туризму, науково-дослідна установа по проблемах соціального туризму.

Організатор соціального туризму – юридична особа або індивідуальний підприємець, які формують, просувають та реалізують на підставі ліцензії соціальні тури за умови, що їх реалізація складає в сукупності не менше 70 % усіх туристських послуг і норма рентабельності при формуванні ціни соціального туру не перевищує 10 %. Поява відзначених негативних обставин пов'язана в основному з тим, що на сучасному етапі слабо діють ринкові важелі, які забезпечують подальший розвиток туризму. Посилення дій ринкових важелів пов'язане з необхідністю забезпечення умов для пріоритетного розвитку внутрішнього і зовнішнього туризму з метою відродження традиційних центрів туризму і освоєння нових туристських районів. Слабка дія ринкових важелів і явно недостатнє соціальне орієнтування у сфері туризму зумовлюють необхідність активного втручання держави. Уявляється необхідним державне управління у глобальному порядку здійснювати за двома основними узагальненими напрямками [111, с. 59].

Перший напрям пов'язаний з коригуванням ринкового саморегулювання шляхом складання планів (прогнозів) і державних програм з урахуванням досить високої міри стихійності здійснюваних зараз співвідношень у системі “Попит – пропозиція” на багато важливих видів продукції, що випускається, і послуг, що робляться.

Другий напрям забезпечує здійснення соціальних програм і соціальне орієнтування ринкової економіки. Ринкове саморегулювання без належного державного втручання призводить до зростання монополізації, прискорення розшарування населення країни на багатих і бідних, скорочення тих галузей, які не є джерелами отримання моментального прибутку (наука, культура, мистецтво, охорона здоров'я, освіта і т. ін.).

Таким чином, державне управління у сфері туризму може здійснюватися шляхом впливу на розширення туристичного ринку і реалізації відповідної соціальної політики. Вплив на розширення туристичного ринку вимагає розробки ринкової стратегії просування туристичного продукту. Стратегія є вибором довгострокової оптимальної моделі поведінки на туристичному ринку, виходячи з його особливостей. При будь-якому стратегічному підході відповідні дії з боку державного і приватного секторів обов'язкові.

Вплив державних органів різних рівнів є визначальним у становленні організаційно-економічного механізму управління вітчизняною сферою туризму. Конкретні завдання, які можуть бути віднесені до державного регулювання туристичної сфери, наступні:

- ухвалення рішень щодо розробки організаційно-економічної та соціальної політики у сфері розвитку туризму, а також підготовка і прийняття плану такого розвитку;

- створення умов для вирішення проблем соціального, адресного туризму;

- розробка програм розвитку державного і приватного секторів з урахуванням зазначених вище напрямів;

– забезпечення ефективного інвестування державного і приватного секторів;

– забезпечення постійного контролю за ходом і напрямом розвитку туризму, враховуючи його перспективність як в економіці, так і в соціальному житті суспільства.

За приватним сектором, як правило, закріплюється створення туристичних об'єктів і служб (готелів, турагентств, ресторанів, комерційних туристичних об'єктів і т. ін.). Держава, визнаючи туристичну діяльність однією з пріоритетних галузей економіки України, керується наступними принципами:

1) сприяє туристичній діяльності і створює сприятливі умови для її розвитку;

2) визначає й підтримує пріоритетні напрями туристичної діяльності;

3) формує уявлення про Україну як країну, сприятливу для туризму;

4) здійснює підтримку і захист українських туристів, туроператорів, турагентів та їх об'єднань.

При цьому основними цілями державного управління туристичною діяльністю є:

1) забезпечення права громадян на відпочинок, свободу пересування і інших прав при здійсненні подорожей;

2) охорона природного довкілля;

3) створення умов для діяльності, спрямованої на виховання, освіти та оздоровлення туристів;

4) розвиток туристичної індустрії, що забезпечує потреби громадян при здійсненні подорожей;

5) створення нових робочих місць;

6) збільшення прибутків держави і громадян;

7) розвиток міжнародних контактів;

8) збереження об'єктів туристського показу, раціональне використання природної і культурної спадщини [9].

Пріоритетними напрямками державного управління туристичної діяльності є підтримка і розвиток внутрішнього, в'їзного, соціального і самодіяльного туризму. Визначено конкретні напрями державного регулювання туристичної діяльності, яке здійснюється шляхом:

- створення нормативних правових актів, спрямованих на вдосконалення стосунків у сфері туристичної індустрії;
- сприяння в просуванні туристичного продукту на внутрішньому і світовому туристських ринках;
- захисту прав та інтересів туристів, забезпечення їх безпеки;
- стандартизації в туристичній індустрії, сертифікації туристичного продукту;
- прямих бюджетних асигнувань на розробку і реалізацію цільових програм розвитку туризму;
- податкового і митного регулювання; надання пільгових кредитів, встановлення податкових і митних пільг туроператорам і турагентам, які займаються туристичною діяльністю на території України і залучають іноземних громадян до заняття туризмом;
- сприяння кадровому забезпеченню туристичної діяльності;
- розвитку наукових досліджень у сфері туристичної індустрії;
- сприяння участі туристів, туроператорів, турагентів і їх об'єднань у міжнародних туристичних програмах; забезпечення картографічною продукцією [125].

Назріла необхідність надати відповідні повноваження органам місцевого самоврядування щодо розвитку туризму в регіонах. Це сприятиме оздоровленню економіки в регіонах, соціальному захисту його населення та поліпшенню ситуації в туризмі загалом. Першочерговим має бути поетапне передання місцевим органам влади прав на ліцензування туристичної діяльності, сертифікацію підприємств готельного

господарства та пунктів харчування, а також повноважень щодо відповідного контролю.

Основу такого механізму складає фінансово-економічне регулювання розвитку туристичної сфери, яке має здійснюватися через:

- механізм платежів за використання природних рекреаційних ресурсів;
- ефективну податкову політику;
- систему місцевих зборів (курортний рекреаційний збір, податок на приватний житловий фонд, який використовується в рекреаційних цілях, тощо);
- механізм ціноутворення на рекреаційно-туристичні послуги;
- інноваційно-інвестиційну політику і кредитування [133, с. 69].

З метою прискорення економічного реформування туристичної сфери, зокрема готельного та ресторанного господарства, важливо задіяти, оновити та запровадити нові форми регулювання підприємств харчування, насамперед:

- ліцензування та патентування підприємницької діяльності на ринку готельної сфери;
- розроблення стандартів, сертифікація і контроль за якістю кулінарної продукції та ресторанних послуг;
- створення сприятливого інноваційного клімату у сфері ресторанного господарства з орієнтацією капітальних вкладень, у тому числі й іноземного капіталу, в розвиток матеріальної бази послуг харчування;
- правове регулювання торгових угод системного харчування з суміжними галузями народного господарства;
- структуризація мережі закладів харчування з метою освоєння пріоритетних туристичних зон і забезпечення інтересів споживачів;
- підвищення науково-технічного рівня та інноваційної діяльності за допомогою галузевих стандартів і нормативів системного харчування, що

відповідають вимогам міжнародних операційних ланцюгів;

– професійно-кадрова відповідальність персоналу підприємств харчування новим вимогам та міжнародним стандартам ресторанного обслуговування;

– інформаційне забезпечення підприємницької діяльності на ринку послуг харчування;

– стандартизація понять, документації та термінів у системі харчування щодо вимог інтеграції до міжнародних стандартів [138, с. 225].

Основними джерелами фінансування програмних заходів розвитку туристичної сфери мають бути: державні асигнування; кошти підприємств, установ, організацій – власників рекреаційно-туристичних об'єктів, у тому числі на умовах пайової участі; кошти місцевих бюджетів, у тому числі отримані від платежів за рекреаційні ресурси, податкові надходження тощо; кредитні ресурси; іноземні інвестиції. Важливе місце в системі фінансово-економічного регулювання мають зайняти механізми пільгового кредитування заходів, пов'язаних із розвитком туристичної сфери, гнучка система ціноутворення на рекреаційно-туристичні послуги.

Одним з ефективних шляхів залучення іноземних інвестицій в рекреаційно-туристичний бізнес є створення спільних лікувально-оздоровчих або туристичних підприємств. Другий напрям – формування вільних зон рекреаційно-туристичного підприємництва. Ними можуть стати обмежені території, де встановлюються особливі економіко-правові, фінансово-кредитні, митні умови господарювання вітчизняних і зарубіжних юридичних осіб. Це може дати значний поштовх розвитку соціальної інфраструктури, забезпечити приплив вільно конвертованої валюти в місцеві бюджети, збагатити управлінський досвід і в кінцевому підсумку прискорити широкомасштабний вихід на міжнародний ринок рекреаційно-туристичних послуг. Такі зони мають створюватися на

територіях, природні умови та ресурси яких користуються попитом на світовому ринку.

Таким чином, розвиток туризму в Карпатському регіоні слід розглядати в широкому контексті структурної перебудови господарського комплексу з чіткою постановкою цілей, шляхів їх досягнення та економічного обґрунтування.

Аналіз сучасного етапу розвитку туристичного комплексу регіону виявив наступні основні проблемні питання:

- чинне законодавство не стимулює розвиток підприємництва, зокрема в галузі туризму;
- відсутність генеральних планів забудови курортно-туристичних територій;
- існування потреби у складанні Державного кадастру туристично-рекреаційних ресурсів, проведення їх інвентаризації, паспортизації історико-культурних пам'яток;
- відсутні нормативні документи по приватизації і роздержавленню туристичних об'єктів, де б враховувалась специфіка галузі;
- у зв'язку з економічною нестабільністю та законодавчою нечіткістю іноземні інвестори зменшили свій інтерес до бізнесу в Карпатському регіоні;
- існує гостра потреба у висококваліфікованих фахівцях у сфері туризму;
- необхідність розробки єдиної системи статистичної звітності по об'єктах туристичного комплексу і виділення туризму та рекреації як окремої галузі економіки;
- матеріально-технічна база туристичної сфери потребує реконструкції і модернізації;
- рекламно-інформаційне забезпечення галузі перебуває в зародковому стані і потребує розвитку відповідно до міжнародних стандартів;

– загальна культура господарювання невисока, деформовані традиції і звичаї народу;

– санітарно-екологічна ситуація у багатьох туристичних центрах Прикарпатського, Розтоцького та в інших туристичних районах досить напружена;

– обмеження росту існуючих великих туристичних центрів і забезпечення комплексного розвитку інших районів;

– невідповідність цін якості та асортименту туристичних послуг.

З метою прискореного розвитку ринкових відносин у сфері туристичного обслуговування уявляється доцільним створення зон вільного підприємництва. Зона вільного підприємництва – це обмежена територія, на якій встановлюються особливі економічно-правові, фінансово-валютні, митні умови господарської діяльності. Так, світовий досвід туристичного будівництва засвідчує, що готель для іноземців на 500 місць у середньому зводиться за 1,5 року за рахунок іноземного підрядника. При такій організації справи 51 % акцій протягом 10 років їх експлуатації могли б належати Україні, а 49 % – її контрагенту. За міжнародним правом після 10 років готель повністю переходить у власність держави, на території якої він збудований [160, с. 203].

Відповідно до Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону передбачено декілька проектів розвитку щодо туризму.

Так, до важливих програм, які можуть істотно покращити розвиток туризму в Карпатському регіоні, можна віднести: Програму розвитку курорту Східниця (постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.1999 р. № 141), Програму соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області, Проект “Створення передумов для екологічно-зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпатської області” за фінансової підтримки фонду розвитку

Карпатського Єврорегіону та Міжнародного фонду “Відродження” [186, с. 59].

Для того, щоб туристична індустрія України, як в цілому в державі, так і в окремих регіонах, зайняла чільне місце в економічному зростанні, необхідно на державному рівні вирішити низку таких першочергових завдань:

- створити службу обліку й охорони туристичних ресурсів;
- створити службу визначення попиту та реклами;
- розробити програми розвитку індустрії туризму кожної області та планів капітального будівництва й інвестування;
- вирішити питання підготовки туристичних кадрів (курси, технікуми, коледжі, інститути, університети) та управління підприємствами готельного господарства, харчування, виробництва;
- скоординувати роботу туристичних організацій з транспортними агентствами, культурними установами;
- підприємства індустрії туризму повинні відраховувати частину прибутку в місцеві бюджети на формування інфраструктури та благоустрою району;
- здійснити оцінку економічної ефективності туризму та рекреаційну оцінку територій;
- визначити найсприятливіші для розвитку туризму і лікування території;
- розробити класифікацію місць відпочинку за ступенем значущості, природними умовами, функціональними ознаками;
- розробити методи обґрунтування норм одночасного навантаження на різні природні комплекси.

Останнім часом на державному рівні активно декларується готовність України до співробітництва з іноземними інвесторами. Свідченням цього є різні міжнародні угоди, а також окремі законодавчі й нормативні акти, прийняті в останні роки з метою сприяння створенню

позитивного інвестиційного іміджу України, а саме:

1. Угода про приєднання України до Вашингтонської конвенції про порядок вирішення інвестиційних суперечок між державами й іноземними особами.

2. Угода про співробітництво у сфері інвестиційної діяльності, що діє в рамках СНД. Також підписано деякі двосторонні угоди про підтримку і взаємний захист інвестицій, що передбачають надання резидентам країн-контрагентів режим максимального сприяння.

3. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо збільшення надходжень інвестицій в економіку України” від 22.02.2001 р., в якому на користь інвесторам було ухвалено не допускати внесення проектів і видання нормативно-правових актів з питань інвестиційної діяльності, які можуть призвести до погіршення умов здійснення інвестиційної діяльності, звуження змісту й обсягу визначених законами прав інвесторів, реагувати на факти порушення прав інвесторів і т. ін.

4. Указ Президента України “Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні” від 12.07.2001 р. Передбачалося створення Програми “Інвестиційний імідж України”, яка містить заходи щодо широкомасштабного висвітлення інвестиційної політики і досягнень України у формуванні сприятливого інвестиційного клімату; завершення формування стабільної нормативно-правової бази, що регулює питання інвестиційної діяльності; усунення структурних деформацій в економіці України шляхом випереджального нарощування темпів розвитку сфери послуг; поживлення інвестиційної діяльності в спеціальних економічних зонах і територіях пріоритетного розвитку на яких установлений спеціальний режим інвестиційної діяльності і т. ін. [70, с. 78, 91, 105] .

Українське законодавство у сфері туризму має потребу в істотному доповненні й максимальному його приведенні у відповідність з міжнародними нормами. Зокрема, Закон України “Про туризм” повинен бути погоджений з існуючими міжнародними угодами і деклараціями, а

також доповнений чіткими посиланнями на норми цивільного, адміністративного і кримінального права. Надзвичайно важливим є недопущення використання туристської діяльності для прикриття нелегальної міграції, секс-туризму, бізнесу, пов'язаного з контрабандою, що повинно знайти відображення в українському законодавстві.

На жаль, незважаючи на те, що в Указі Президента “Про основні напрямки розвитку туризму в Україні до 2010 року” від 10.08.1999 р. вказується, що пріоритетним видом туризму для України залишається іноземний (в'їздний) туризм як вагомий фактор поповнення валютними надходженнями державної скарбниці й створення додаткових робочих місць, фактично ніщо не зроблено для спрощення, згідно з міжнародною практикою, візових, митних і прикордонних формальностей. Особливо це стосується найбільш перспективного напрямку розвитку туризму – збільшення туристських потоків із країн Європи, перешкодою чому є не тільки відносно низький рівень сервісу в українській туристській індустрії, але й наявність численних в'їзних формальностей [73, с. 16].

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна визначити основні напрямки формування ефективного українського законодавства у сфері туризму.

Туризм має плануватися на комплексній основі, до уваги повинні братися всі аспекти законодавства, що формально стосуються інших галузей (транспорт, зв'язок, медичне обслуговування). Загальним вектором законодавчих змін повинне бути спрощення системи регуляції як внутрішнього, так і міжнародного туризму.

Три мети повинні бути покладені в основу туристського законодавства: захист туристів, захист окремої країни на випадок виникнення проблем, пов'язаних з туризмом (екологічних та інших), розвиток туризму.

Українська держава, яка тільки починає свою діяльність у сфері туризму, повинна координувати її на міжнародному рівні, щоб

використовувати міжнародний досвід й уникнути помилок, допущених іншими країнами.

Сають бути ліквідовані як перешкоди, що стосуються туристів у цілому, так і ті, що заважають розвитку туристської індустрії.

Держава повинна сприяти виробленню туристської свідомості (тобто гостинності) відносно мандрівників і туристів у працівників митних, прикордонних і імміграційних органів, персоналу туристських фірм і громадськості, з метою недопущення будь-яких проявів дискримінації.

Необхідною умовою для розвитку туризму є забезпечення безпеки туристів. Законодавство в галузі забезпечення безпеки і захисту туристів повинно бути чітко взаємопов'язане з іншими законодавчими заходами, спрямованими на викорінювання насильства і злочинності. Має бути передбачене також співробітництво відносно цього питання на міждержавному і регіональному рівнях. Повинні бути здійснені всі заходи для забезпечення базового страхування туристів на випадок основних ризиків, з якими вони зіштовхуються (хвороба, крадіжки особистого майна, репатріація).

Законодавством мають передбачатися процедури, що сприяють:

- а) швидкій репатріації в країни, звідки вони прибули, туристів, що постраждали в результаті замахів на їхню особистість і/чи майно;
- б) поверненню украденої й пізніше знайденої власності в країну, звідки прибув турист.

Парламент повинен розглядати всі юридичні правила, що стосуються туризму, на предмет їхнього об'єднання (при одночасному усуненні існуючих пробілів) у законодавстві, де були б кодифіковані національна політика і пріоритети у сфері туризму. При цьому особлива увага має надаватися дотриманню в національному законодавстві міжнародних норм, що стосуються даного питання.

На регіональному рівні практичні рекомендації зводяться до наступних напрямів:

– інституційний: формування різних структур на зразок Туристичної ради, асоціацій, робочих груп, котрі мали б взяти на себе впровадження ідей. Це передбачає надання підтримки недержавним організаціям з метою посилення впливу цих організацій на регіональні та загальнодержавні законодавчі і виконавчі органи влади, здійснення консультацій людей, залучених до цієї роботи, проведення досліджень і аналіз державної туристичної політики і законодавчої бази, надання консультаційної підтримки регіональним адміністраціям з метою посилення їх ролі в творенні державної політики щодо розвитку туризму (зокрема фінансової, податкової, візової політики тощо), розробка пропозицій щодо формування регіональної туристичної політики;

– маркетинговий: створення позитивного іміджу регіону й просування його на ринки України та Європи через розробку веб-сайтів; підготовка й тиражування рекламних буклетів;

– підготовка кадрів для туризму: створення дорадчих органів (комітетів) при адміністраціях з питань підготовки кадрів для туризму; розробка проектів щодо створення готельних шкіл у регіоні; проведення консультативних семінарів для людей, вже зайнятих у туризмі, та викладачів; створення ресурсного центру для викладачів з підручниками і відеоматеріалами.

Проблеми рекреаційної діяльності в останні роки набувають все більшої наукової й практичної значимості. Через кардинальні зміни в соціально-економічному житті держави та нові суспільно-політичні орієнтири зростає роль наукових досліджень рекреаційної проблематики. При обґрунтуванні перспектив рекреаційної сфери в Карпатському регіоні принципове значення надається питанням теоретичного осмислення її функцій, визначення соціально-економічного змісту, механізмів врахування рекреаційної політики в процесі формування і реалізації

Державної регіональної політики в сучасних умовах.

2.3. Формування механізмів прискореного розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону

Успішна інтеграція України в європейське співтовариство можлива лише за умови проведення розумної регіональної політики з урахуванням територіальної специфіки і геополітичних переваг кожного регіону. Аналіз географічних, економічних та екологічних факторів показує, що територія Карпатського регіону на етапі становлення державності й виходу України на світову арену має унікальний шанс стати своєрідним полігоном, де ефективна економічна політика може вигідно поєднати регіональні, державні та міжнародні інтереси держави.

Вибір оптимального стратегічного курсу розвитку регіону при врахуванні всіх потенційно важливих факторів неминуче пов'язаний з його географічним становищем і екологічним феноменом території. Тобто майбутня соціально-економічна модель Карпат має бути економічно вигідною для України й екологічно сумісною з прилеглими територіями зарубіжних країн. Власне зарубіжний досвід показує, що ефективним напрямом освоєння гірських регіонів є розвиток різних форм рекреаційного господарювання.

Рекреаційний потенціал Карпатського регіону в поєднанні з вигідним географічним положенням, досить розвиненою транспортною мережею є важливою передумовою розвитку санаторно-курортного лікування, туризму і відпочинку. Природною базою розвитку курортного комплексу є понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод

з добовим дебітом 57,5 млн л, розвідані й підтверджені запаси яких достатні для оздоровлення більш як 7 млн чол. на рік.

Найбільш поширений тип – вуглекислі води з різними мінералізацією і хімічним складом. Їх родовища в основному зосереджені в Закарпатській області. Вже функціонує низка санаторіїв і заводів промислового розливу води. Широко відомі мінеральні води з великим вмістом органічних речовин. Типовий представник таких вод – “Нафтуса”, яка традиційно пов’язується з Трускавецьким і Східницьким курортами. Підтверджені запаси цієї води у Східниці в 1,5 раза перевищують трускавецькі, а їх використовується всього 2-3 %. Аналоги “Нафтусі” знайдено також в інших районах Карпат, зокрема в Турківському і Сколівському районах та Бориславі Львівської області. У Прикарпатті поширені й цінні в лікувальному відношенні сульфідні води (Немирів, Любінь Великий, Розділ тощо). На Закарпатті і в Прикарпатті поширені залізисті, миш’яковисті, родонові, бромисті та йодисті води, які також мають надзвичайно важливе лікувальне значення. Унікальними є лікувальні розсоли з підвищеним вмістом сульфатів, розвідані запаси яких оцінюються в 600 м³/добу. Найбільш відомі курорти, де вони використовуються, – Моршин і Трускавець [83].

У регіоні є великі ресурси лікувальних грязей. Запаси їх оцінюються в 1400 тис. м³. Для лікувальних цілей використовується й озокерит, Бориславське родовище якого є найбільшим в Україні.

Слід відзначити, що природні рекреаційні ресурси регіону, зокрема його гідромінеральна база, використовуються недостатньо і далеко не повністю задовольняють реальні потреби населення. Так, використання вуглекислих мінеральних вод типу “Боржомі”, “Єсентуки”, “Нарзан” не перевищує рівня 8,5 % їх потенціалу. Унікальні води з високим вмістом органічних речовин – “Нафтуса” та її аналоги – використовуються на 10 %, сульфідні води – на 15 %.

Карпати мають потужний потенціал для розвитку різних видів туризму. Мальовничі ландшафти, рельєф, кліматичні умови створюють надзвичайно сприятливий фон для короткотривалого відпочинку. Карпати – єдиний регіон України, умови якого придатні для розвитку гірськолижного спорту на рівні світових стандартів. Регіон має високий потенціал рекреаційної місткості території. Площа використовуваних та зарезервованих для рекреації ландшафтів становить 616,7 тис. га, а їх разова місткість при екологічно допустимих навантаженнях оцінюється в 1434,7 тис. чол. [92].

Орієнтовну оцінку потенційних можливостей Карпат можна отримати шляхом зіставлення регіону з близькими за природними особливостями зарубіжними регіонами-аналогами, які інтенсивно використовуються в рекреаційних цілях. Наприклад, Альпійський регіон площею 180 тис. км², де рекреаційні навантаження оцінюються як граничні, щороку приймає 40 млн відпочиваючих і туристів та 60 млн туристів, які здійснюють в Альпи одноденні поїздки. У розпал сезону сюди приїздять 10 млн туристів і 2 млн екскурсантів вихідного дня. Екстраполюючи ці показники на Карпатський регіон, граничні для нього показники перспективної рекреаційної місткості становлять: одноразова – 2,2 млн чол., річна – 8 млн туристів і відпочиваючих та 12 млн екскурсантів і туристів вихідного дня. На даний час, зважаючи на непідготовленість території до підвищених рекреаційних навантажень, відсутність спеціалізованої інфраструктури й низьку екологічну культуру населення, фактична місткість Карпатського регіону не повинна перевищувати 50 % від перспективної. Досягнуті ж тут показники обслуговування рекреантів нижчі від можливих з урахуванням природно-ресурсного потенціалу й екологічних обмежень у 3-4 рази. Таким чином, наявні резерви освоєння рекреаційного потенціалу Карпат цілком достатні для забезпечення перспективного розвитку рекреаційного

комплексу в масштабах екологічної допустимості та економічної ефективності [28].

Природний потенціал рекреації органічно доповнюється багатим арсеналом пам'яток історії, культури та архітектури. На території регіону взято під охорону понад 6 тис. пам'яток архітектури IX-XX ст. Тут знаходиться низка археологічних пам'яток міжнародного значення – трипільські поселення на Дністрі, старослов'янські городища в Стільському, Звенигороді та ін. З регіоном пов'язані життя і діяльність видатних діячів культури та мистецтва. Великий інтерес у туристів викликають збережені традиції, вірування, обряди та звичаї жителів Карпат.

Таким чином, якісні й кількісні параметри рекреаційного потенціалу Карпат свідчать про великі можливості їх перспективного використання і формування на їх базі високоефективної рекреаційної галузі державного і міжнародного значення. Уже сьогодні Карпатський регіон є першим в Україні за обсягом доходів від рекреаційної сфери (22 % від сумарного показника по Україні), випереджуючи Причорноморський регіон (17 %) та Приазов'я (13 %) [33, с. 107].

У перспективі, враховуючи зростання потреби в оздоровленні населення, викликані Чорнобильською катастрофою, та потужний рекреаційний потенціал Карпат і стрімке зростання популярності зимових видів відпочинку, Карпатський регіон може стати провідним рекреаційним районом України.

Специфіка гірських регіонів значно ускладнює їх промислове і сільськогосподарське освоєння, яке, до того ж, є еколого-небезпечним. Тому рівень розвитку основних сфер зайнятості (як і рівень життя населення) тут набагато нижчий, ніж у рівнинних районах. Так, грошові доходи мешканців гірських районів Карпат є в 3 рази нижчими, ніж у рівнинній частині, вдвічі нижчим є рівень розвитку соціальної інфраструктури. Це викликає депопуляцію в гірських районах, вплив

найбільш працездатного в інтелектуальному і фізичному відношенні населення, що веде до глибокого економічного занепаду. Серед багатьох причин, які призвели до такої ситуації, треба назвати ігнорування особливостей природно-ресурсного потенціалу гірських районів, уніфікований підхід до господарського освоєння регіону в цілому, що постави поза економічними інтересами чи не найбільш ефективний для цих територій та соціально доцільний напрям використання природних ресурсів – рекреаційний. Стратегія залучення до господарського обігу природних рекреаційних ресурсів повинна базуватися на об'єктивній оцінці стартових соціально-економічних умов території і науково обґрунтованому прогнозі їх змін, врахуванні низки факторів, що визначатимуть пріоритети і темпи розвитку, механізми управління цими процесами.

Серед факторів суб'єктивного характеру зазначимо такі:

1) основні механізми та норми регулювання відносин в економічному житті, в тому числі й в рекреаційній сфері, формуються на загальнодержавному рівні. Тому можливості регіону в питаннях економічного сприяння розвитку індустрії відпочинку будуть досить обмежені;

2) географічний фактор і наявний природний потенціал дають підстави вважати, що завдяки їм Карпатський регіон потенційно має шанс прискорити своє входження до світового економічного простору саме через ринок рекреаційних послуг [15].

Водночас треба рахуватись і з тим, що об'єктивно існують, а деякі з них існуватимуть ще тривалий час, несприятливі фактори, без урахування яких будь-які програми та проекти не принесуть бажаних результатів. Основні з них:

а) населення недостатньо підготовлене до підприємництва взагалі й рекреаційного підприємництва зокрема;

б) відсутні стабільні механізми регулювання господарських відносин, економічні підйоми та стимули розвитку рекреаційної сфери лише формуються;

в) слабо розвиненою є соціальна інфраструктура загального призначення (дороги, транспортне сполучення, зв'язок, водозабезпечення, каналізація, торгівля, громадське харчування), рівень сервісу надзвичайно низький;

г) відсутній широкий асортимент продуктів харчування, низька їх якість, невідповідність світовим стандартам і нормам;

д) не розвинені сучасні системи інформаційного забезпечення рекреаційного бізнесу, відсутня реклама;

е) відчутний дефіцит висококваліфікованих кадрів у сфері рекреаційного бізнесу;

є) невисока загальна культура господарювання;

ж) напружена у багатьох рекреаційних центрах санітарно-екологічна ситуація.

Таким чином, у наближеній перспективі рекреаційна галузь господарства в регіоні розвиватиметься в суперечностях між об'єктивно зростаючим попитом на рекреаційні послуги, сприятливими можливостями для їх задоволення й економічними вигодами та низкою інших лімітуючих факторів.

Першим принциповим моментом формування стратегії розвитку рекреації в регіоні є питання про офіційне визнання місця і ролі цієї галузі в економічній структурі та, відповідно, визначення курсу практичних дій на різних рівнях управління [36, с. 20].

Розрахунки економічної доцільності прискореного використання рекреаційного потенціалу свідчать про те, що дана галузь повинна стати принаймні рівноправною сферою інтересів і сприяння органів державної влади. Вони мають встановити й визначити загальну стратегію дій (залежно від кон'юнктури ринку) та відповідний режим економічного

сприяння індустрії відпочинку, впровадити територіально локалізовані екологічні регламенти розвитку. Тобто державна політика повинна бути спрямована на формування сприятливого ринкового середовища для соціально ефективного, економічно вигідного і екологічно допустимого розвитку рекреаційного бізнесу.

Другий принциповий момент – визначення місця і ролі рекреаційної сфери в системі соціально-економічних пріоритетів територіального розвитку. З усіх потенційно можливих варіантів зазначимо два:

1) рекреаційна сфера, залишаючись у полі зору державних і представницьких органів влади, все ж розвивається як другорядна галузь, в основному функціонуючи за залишковим принципом;

2) рекреаційна сфера визнається пріоритетною для перспективного розвитку регіону з чітко визначеною відносно неї політикою і програмою дій. Вона займає адекватне місце на всіх рівнях державного управління, що через різні форми сприяння стимулює підприємницьку активність у сфері рекреаційного бізнесу, залучення інвестицій, в тому числі й іноземних, тощо. При цьому рекреація розглядається в широкому аспекті розвитку, високі орієнтири якого можуть бути досягнуті через забезпечення належного рівня інфраструктури, підготовки кадрів, екологічної безпеки. В такому випадку вона дала б своєрідний поштовх практичним діям в інших сферах, безпосередньо з нею не пов'язаних [38, с. 147].

Другий варіант, на нашу думку, і повинен стати основною стратегічною лінією державної політики рекреаційного освоєння Карпат. При цьому слід виходити як з соціальних, так і з суто економічних критеріїв. Рекреаційна галузь має розглядатися як сфера задоволення важливих суспільних потреб, яка до того ж є ефективною в економічному плані і повинна поступово зайняти одне з провідних місць у територіально-галузевій структурі регіону. Такий підхід до рекреації диктує тактику дій і зміст програми її розвитку, що повинна передбачати

формування такого ринкового середовища, організаційні, економічні і правові умови якого сприяли б розвитку бізнесу в цій сфері, вільній конкуренції продуцентів рекреаційних послуг у рамках встановлених екологічних норм і територіальних регламентів.

Розвиток матеріально-технічної бази рекреації залежатиме від багатьох чинників: рекреаційної активності населення, зростання його доходів, коливання цін на путівки, темпів економічних реформ, впровадження української валюти та її конвертованості, насичення товарного ринку, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та ін. Тому прогнозувати процеси в рекреаційній сфері на віддалену перспективу надзвичайно важко.

У найближчий період, очевидно, зберігатиметься тенденція до зниження життєвого рівня населення. Зростання цін випереджатиме зростання доходів. Посиляться соціальні диспропорції між різними верствами населення. Найбільш ймовірним буде подальше зростання вартості путівок, що також “гаситиме” рекреаційну активність населення. У цей період треба очікувати значного перевищення пропозицій послуг над реальним попитом на них. Основний контингент відпочиваючих становитиме найбільш матеріально забезпечена частина населення.

Сприятливий вплив на рекреаційний бізнес (зокрема туристстичний) створювали б успішне впровадження національної валюти, її внутрішня (а згодом і зовнішня) конвертованість. Це в першу чергу активізувало б міжнародний туризм, хоча в найближчі роки навряд чи можна очікувати на значне зростання його масштабів.

Оскільки основну частку потенційних споживачів послуг санаторно-курортних закладів становлять люди похилого віку, а це переважно малозабезпечені верстви населення, то ймовірне зростання цін на путівки може відчутно знизити попит на лікування й оздоровлення в Трускавці, Моршині, Великому Любені, Немирові, Шкло, на курортах Закарпаття. Тому актуальним залишається питання про державні дотації в санаторно-

курортну сферу [41].

Процеси приватизації в рекреаційній сфері (особливо в санаторно-курортній) проходять повільно в основному через відсутність у населення досвіду діяльності в цій галузі, дефіцит грошових заощаджень, страх перед можливим банкрутством. Більш активно ці процеси можуть проходити у сфері туристського обслуговування. У даний час тільки у Львівській області діє понад 100 недержавних підприємств, фірм, що надають рекреаційно-туристичні послуги.

Можна очікувати, що в основному завершиться процес пошуку оптимальних організаційно-економічних форм управління рекреаційною діяльністю. Сформується кілька потужних акціонерних об'єднань, асоціацій, які диктуватимуть умови на внутрішньому і зовнішньому ринку. В цей час стабілізується кількість учасників рекреаційного бізнесу.

На найближчі роки, на нашу думку, в основу рекреаційної політики треба покласти такі пріоритети:

1) забезпечення внутрішньої конвертованості рекреаційних послуг шляхом підвищення їх якості та розширення асортименту, поліпшення умов обслуговування;

2) обмеження нового будівництва рекреаційних об'єктів, реконструкція і модернізація діючих;

3) концентрація коштів та ресурсів на об'єктах інфраструктури. Вільні кошти туристських організацій на вигідних засадах доцільно вкладати в об'єкти, безпосередньо не зв'язані з їх діяльністю (дороги, водопостачання і каналізація, зв'язок, служби сервісу тощо). В перспективі ці інвестиції працюватимуть на туристський ринок;

4) організація приміських зон відпочинку. Оскільки існує значний нереалізований попит на оздоровлення і відпочинок у південних районах, доцільно створити умови для його задоволення в умовах регіону;

5) з огляду на перспективу доцільною є організація виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції для задоволення

потреб відпочиваючих у високоякісних продуктах харчування. Світовий досвід показує, що налагодження такої справи при міжнародній сертифікації продуктів і відповідній рекламі може послужити серйозним привабливим фактором і розширити ринок збуту рекреаційних послуг;

6) активне залучення приватного сектора (особливо в гірській місцевості) до рекреаційного бізнесу. Це дозволило б значною мірою зняти напруження (в першу чергу, в “пікові” періоди) в питаннях про розміщення відпочиваючих та їх харчування. Для цього слід провести інвентаризацію приватного житлового фонду, укласти прямі договори з його власниками, обумовивши в них всі умови співпраці, види і якість послуг, що надаються.

7) пошук оптимальних форм залучення іноземного споживача через створення відповідного сервісу обслуговування і надання рекреаційних послуг, що користуються попитом на міжнародному ринку (наприклад, ліцензійне мисливство);

8) створення сучасної інформаційно-маркетингової служби у сфері рекреаційного бізнесу, основні завдання якої полягають у вивченні та прогнозуванні попиту на рекреаційні послуги, і внесення відповідних ініціатив органами управління щодо забезпечення балансу між попитом і пропозиціями; формування банку ділових ідей та їх експертна оцінка; вивчення структури і напрямів туристських потоків та їх прогнозування; вивчення міжнародного ринку рекреаційних послуг, активності і пропозицій зарубіжних партнерів тощо;

9) підготовка висококваліфікованого кадрового потенціалу у сфері рекреаційного бізнесу;

10) налагодження потужної реклами, випуск високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу.

Реалізація наведених пріоритетів створить необхідні стартові умови для подальшого цілеспрямованого розвитку рекреаційної індустрії, що дозволить “відвернути” тенденцію до зниження попиту на лікувально-

оздоровчі та туристські послуги, поступово розширити ринок їх збуту. Паралельно з цими процесами треба реалізувати низку науково-організаційних заходів з метою забезпечення екологічно допустимих масштабів, темпів і територіальних пропорцій розвитку рекреаційного комплексу. Зокрема необхідно:

- провести комплексні ландшафтно-екологічні дослідження території регіону, встановити диференційовані норми рекреаційного навантаження на ландшафт;

- на основі норм антропогенного навантаження обґрунтувати гранично допустимі межі сумарної місткості об'єктів, розміщених у рекреаційних центрах;

- визначити зони обмеженого розвитку рекреації, зони потенційного розвитку, резервні рекреаційні зони, природно-заповідні території;

- розробити і ввести в дію суворі правила дотримання природоохоронного законодавства в рекреаційних зонах і санкції за їх порушення [42].

Таким чином, основними механізмами рекреаційного освоєння території може бути Програма формування високорозвиненої рекреаційної індустрії в Карпатах, яка повинна передбачати впровадження в практику ефективних організаційно-економічних механізмів управління її реалізацією, які стимулювали б ділову активність у цій сфері, сприяли б соціально-економічному прогресу території, гарантували б її екологічну безпеку. Основу такого механізму складають процеси роздержавлення і приватизації, фінансово-кредитні підйоми управління, взаємовигідні умови відносин між територією і суб'єктами рекреаційного господарювання, інвестиційна політика, організаційно-управлінські структури.

Специфіка рекреаційної сфери зумовлює необхідність поступової реформації форм власності і роздержавлення рекреаційних об'єктів. Першочерговому роздержавленню на курортах і в туристичних центрах

повинні підлягати підприємства торгівлі, громадського харчування, побуту та ін.

Фінансово-економічне регулювання розвитку рекреаційної сфери здійснюється за допомогою:

- механізму платежів за використання природних рекреаційних ресурсів;
- ефективної податкової політики;
- систему місцевих зборів (курортний, рекреаційний збір, податок на приватний житловий фонд, який використовується в рекреаційних цілях, тощо);
- механізму ціноутворення на рекреаційні послуги;
- інвестиційну політику та кредитування.

Основними джерелами фінансування програми розвитку рекреаційної індустрії є:

- державні асигнування;
- кошти підприємств, установ, організацій-власників рекреаційних об'єктів, у тому числі на умовах пайової участі;
- кошти місцевих бюджетів, у тому числі отримані від платежів за рекреаційні ресурси, податкові надходження тощо;
- кредитні ресурси; іноземні інвестиції.

Важливе місце в системі фінансово-економічного регулювання повинні зайняти механізми пільгового кредитування заходів, пов'язаних з розвитком рекреаційної індустрії, гнучка система ціноутворення на рекреаційні послуги.

Взаємовідносини між територіальними органами влади і суб'єктами рекреаційного господарювання мають будуватися на принципах взаємної вигоди на основі договорів і угод. Пріоритетними визнаються інтереси території, які репрезентують представницькі органи влади та державні адміністрації на місцях. У межах своїх повноважень та компетенції вони здійснюють комплексне управління розвитком території і за допомогою

відповідних нормативно-правових та адміністративних заходів регулюють процеси рекреаційного освоєння її потенціалу.

Реалізація програми розвитку рекреаційної індустрії вимагає створення ефективної системи управління. Діючі сьогодні управлінські структури є відомче роздробленими, їх діяльність спрямована на задоволення інтересів обмеженого числа суб'єктів господарювання. Вони не охоплюють у комплексі всі елементи рекреаційного процесу, а тому не можуть реалізувати стратегічні цілі розвитку рекреаційної індустрії виходячи з соціально-економічних інтересів регіону. З огляду на це доцільним, на нашу думку, є створення єдиного органу управління рекреаційною сферою з широкими правами і повноваженнями, що абсолютно не виключає функціонування недержавних структур (акціонерних товариств, асоціацій, фірм тощо) [80, с. 89].

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності й активна політика щодо інтеграції України в європейське співтовариства, законодавчі гарантії прав зарубіжних партнерів створюють сприятливі передумови для залучення іноземних інвестицій в рекреаційну сферу з поступовим виходом на світовий ринок рекреаційних послуг. Одним з ефективних шляхів залучення іноземних інвестицій в рекреаційний бізнес є створення спільних лікувально-оздоровчих або туристичних підприємств. Другий напрям – формування вільних зон рекреаційного підприємництва. Ними можуть стати обмежені території, де встановлюються особливі економіко-правові, фінансово-кредитні, митні умови господарювання вітчизняних і зарубіжних юридичних осіб.

На даний час, враховуючи непідготовленість території до підвищення рекреаційних навантажень, відсутність спеціалізованої інфраструктури і низьку екологічну культуру населення, фактична рекреаційна місткість Карпатського регіону не повинна перевищувати 50 % від перспективної. Досягнуті показники обслуговування рекреантів нижчі від можливих у 3-4 рази. Таким чином, резерви освоєння

рекреаційного потенціалу Карпат цілком достатні для забезпечення перспективного розвитку рекреаційного комплексу в екологічно допустимих межах.

Рекреаційну індустрію в Карпатському регіоні треба розглядати і як важливий фактор піднесення соціально-економічного рівня гірських районів. Специфіка гір значно ускладнює їх промислове і сільськогосподарське освоєння, яке до того ж є екологонебезпечним. Оцінюючи сучасний стан розвитку рекреаційної сфери в контексті перспективної політики соціально-економічної реконструкції Карпатського регіону, треба керуватись наступними основними критеріями

1. Екологічна безпека рекреаційного освоєння території. Це означає необхідність дотримання жорстких екологічних регламентів в процесі реалізації практичних дій в сфері рекреаційного господарювання. Природа Карпат дуже вразлива до антропогенних навантажень. А оскільки побутує думка, що рекреація є досить екологічно чистою галуззю діяльності, то завжди існує спокуса масштабності та гігантоманії. І тоді саме вона може стати руйнівником природи. Тому дуже важливо, щоб, по-перше, розміщення і місткість рекреаційних об'єктів враховували фізико-географічні умови території; по-друге, фактичне рекреаційне навантаження на ландшафт не перевищувало норм його природної рекреаційної місткості; по-третє, мають виконуватись усі санітарно-екологічні норми як на рівні рекреаційних центрів, так і окремих об'єктів.

2. Соціальна необхідність, тобто відповідність наявної бази рекреаційної сфери реальним потребам в оздоровленні, її здатність задовольняти попит населення на рекреаційні послуги в регіоні. Сьогодні маємо досить складну ситуацію: здебільшого в силу економічних причин обсяг потреб на оздоровлення і лікування перевищує величину попиту на відповідні послуги. В процесі економічної стабілізації цей розрив поступово зменшуватиметься. Очевидно, що синхронно з цією

тенденцією має нарощуватись місткість рекреаційних об'єктів. Безумовно, до обгрунтованих меж.

3. Економічна доцільність, що в широкому розумінні при дотриманні двох попередніх критеріїв означає прибутковість діяльності рекреаційних об'єктів і соціально-економічну вигоду для території. Цей критерій треба розглядати і з точки зору соціальних наслідків розвитку рекреації. Йдеться про розширення зайнятості населення, особливо в гірських районах, залучення приватного сектора до рекреаційного бізнесу, створення ринків збуту продукції, розвиток народних промислів. Якщо ми говоримо про рекреацію як про потенційну галузь спеціалізації регіону, то, звісно, вона не повинна бути для нього економічно збитковою і соціально шкідливою. У принципі, хоча зрозуміло, що це залежатиме від того, який економічний режим буде створено для функціонування суб'єктів рекреаційного господарювання. Якщо ж керуватись тільки економічними інтересами, створивши для цього ще й відповідні умови, може виникнути реальна загроза надмірної ескалації рекреаційного господарювання всупереч нормам екологічної безпеки і соціальної ефективності.

4. Порівняння із зарубіжними аналогами. Цей прийом досить часто використовують для аргументації тих чи інших пропозицій, особливо щодо наших перспектив. Але такий підхід, якщо не бути декларативним, є правомірним лише в одному випадку: зарубіжні стандарти переносяться на наш реальний економічний "ґрунт" і служать певним орієнтиром на майбутнє. Не треба забувати, що досягнутий рівень розвитку в окремих країнах світу є "продуктом" існуючої системи господарювання, яка формувалась протягом значного часу. Тому зарубіжні приклади можуть бути для нас прийнятними з точки зору перспективних цілей, методи їх досягнення не можуть бути форсованими, асинхронізованими з становленням ринкових відносин в державі.

Важливою характеристикою сучасного стану розвитку рекреаційної індустрії в регіоні є наявна матеріальна база, що представлена об'єктами різного рекреаційного профілю.

Світовий досвід показує, що гірські райони можуть конкурувати з рівнинними в економічному відношенні насамперед завдяки розвитку індустрії відпочинку. Інші галузі при цьому відіграють роль необхідних доповнюючих, дозволяють розширити сферу прикладання праці, використати поряд з рекреаційними інші види природних ресурсів – лісові й окремі мінерально-сировинні.

Оцінка рівня рекреаційного освоєння регіону буде неповною, якщо не розглядати екологічний аспект питання. Аксиомою є те, що рекреація та екологічно небезпечне середовище несумісні. У цьому плані важливо оцінити:

а) стан довкілля в рекреаційних зонах і вплив на нього антропогенних чинників;

б) стан довкілля в рекреаційних зонах і вплив на нього безпосередньо рекреаційних об'єктів;

в) стан довкілля з точки зору дотримання норм рекреаційного навантаження на ландшафти в межах їх оптимальної рекреаційної місткості.

Екологічна ситуація в рекреаційних зонах Карпатського регіону досить неоднозначна, а реально диференційована за характером напруженості та залежна значною мірою від розташування екологічно небезпечних промислових об'єктів. У відповідності з цим промислові зони включають у себе рекреаційні місцевості:

- Львівська – Брюховичі та курортні приміські території;
- Яворівська – Немирів, Шкло і курортні місцевості Розточчя;
- Дрогобицько-Бориславська – Трускавець, Східницю;
- Стрийсько-Дашавська – Моршин.

Таким чином, за винятком гірських рекреаційних територій, курорти

і курортні місцевості рівнинної та передгірної зони знаходяться в екологічно небезпечних умовах.

На деяких курортах (Немирів, Трускавець) спостерігаються вищі від середньо-республіканського рівня показники забрудненості повітря. Курорти Трускавець, Моршин, Великий Любінь, Поляна знаходяться під впливом автотранспортного забруднення, адже поруч пролягають важливі автошляхи.

Значна кількість річок, що протікають через курорти, сильно забруднена. Особливо загрозлива ситуація склалася в районі Великого Любєня (р. Верещиця), Трускавця (р. Слониця).

Певні екологічні порушення в районах курортів зумовлені меліоративними роботами, в основному осушенням. Найхарактерніші приклади – Моршин і Великий Любінь. Унаслідок осушувальних робіт спостерігається пониження рівня ґрунтових вод. За несприятливих обставин може бути завдана шкода родовищам мінеральних вод. Насторожує й те, що в районах деяких курортів, зокрема Трускавця, показники забруднення ґрунтів важкими металами перевищують допустимі норми [178, с. 206].

Певну дестабілізацію в екологічну ситуацію регіону і рекреаційних зон зокрема, вносить необмежене вирубування лісів. Унаслідок обезліснення схилів спостерігається активізація зсувних процесів, збільшення кількості паводків на гірських ріках, зміна мікроклімату. Заліснення вирубок монокультурою ялини приводить до частих буреломів.

Таким чином, екологічна ситуація в рекреаційних місцевостях Карпатського регіону відбиває напружене становище, що склалося на всій території. Окремої, особливо жорсткої екологічної політики в місцях існуючого і перспективного рекреаційного освоєння не проводиться. Очевидно, що для виправлення такого становища треба в першу чергу

здіяяти чинники економічної відповідальності за порушення екологічних вимог господарювання.

Слід відзначити, що певний внесок в екологічний дискомфорт рекреаційних зон вносять безпосередньо об'єкти, значна частина яких не обладнана очисними спорудами, часто порушуються санітарні норми складування господарсько-побутових відходів.

Потенційну загрозу природному середовищу може нести надмірна ескалація рекреаційних об'єктів в окремих зонах, що може викликати деградацію ландшафтів унаслідок перевищення норм граничних навантажень. Незважаючи на значний резерв між існуючим навантаженням і нормативними показниками рекреаційної місткості ландшафтів, сумарна місткість окремих рекреаційних центрів, зокрема Трускавця і Славська, вже сьогодні близька до оптимальної. Тому необхідною умовою подальшої розбудови рекреаційних зон є суворе дотримання норм оптимального рекреаційного навантаження на природні екосистеми [208].

Таким чином, констатуючи значні можливості для нарощування масштабів рекреаційного освоєння регіону, слід акцентувати увагу на необхідності комплексного підходу до формування перспективної політики розвитку рекреаційної індустрії, всебічного обґрунтування пріоритетів, темпів і методів її реалізації.

Це дало б значний поштовх розвитку соціальної інфраструктури, забезпечило б приплив вільно конвертованої валюти в місцеві бюджети, збагатило б управлінський досвід і, в кінцевому рахунку, прискорило б вихід на міжнародний ринок рекреаційних послуг. Такі зони мають створюватися на територіях, природні умови та ресурси яких користуються попитом на світовому ринку.

Прискорення освоєння рекреаційного потенціалу території з орієнтацією на сучасні тенденції розвитку рекреації у світі неминуче спричинить позитивні зрушення в інших сферах (сільське господарство,

інфраструктура, екологія) і тим самим створить сприятливі передумови для вирішення соціальних проблем, підвищення рівня життя населення.

Поліпшення соціально-економічної ситуації за рахунок позитивного впливу високоефективної рекреаційної індустрії на всі сфери життя досягається шляхом:

- зростання темпів розвитку рекреаційного господарства і розширення на цій основі сфер зайнятості населення;

- впровадження ринкових механізмів і форм господарювання в рекреаційній сфері, підвищення її економічної віддачі до рівня найбільш ефективних галузей виробництва;

- підвищення якості послуг і сервісу обслуговування, що сприятиме зростанню соціальної ефективності оздоровлення та відпочинку населення;

- залучення на взаємовигідних умовах іноземних інвестицій в регіон, що позитивно відобразиться на якісних параметрах розвитку соціальної інфраструктури території, припливі валюти в державний і місцевий бюджети;

- розвитку підприємництва та рекреаційного бізнесу, що забезпечить зростання величини надходжень від індустрії відпочинку до державного бюджету, а також у місцеві бюджети в обсягах, які дозволяють комплексно розвинути рекреаційні райони та центри, створити сучасну соціальну і екологічну інфраструктуру;

- активізації природоохоронної діяльності з метою створення нормальних умов проживання населення і екологічної безпеки території;

- реалізації масштабних заходів щодо реставрації та збереження пам'яток історії, культури, відтворення традицій і звичаїв народу.

Розрахунки економічної ефективності розвитку туризму в регіоні значно ускладнені з низки причин, у першу чергу, організаційних та інформаційних. З огляду на це за орієнтири можна взяти основні

показники європейських країн, де туризм став високорентабельною сферою їх економічного життя. Наприклад, в Іспанії міжнародний туризм дає 17 млрд дол. США доходу, що дорівнює 30 % від суми доходів щорічного експорту цієї країни; в Італії прибуток від туризму становить 11 %, у Данії – 8 %, в Австрії – 8 % прибутків, які надходять від експорту товарів за кордон [102, с. 206]. Аналіз наукових праць у даній сфері туризму [26-26; 74; 80; 102] та узагальнення результатів досліджень дають право стверджувати, що на сьогоднішній день основними напрямками використання системного аналізу для вирішення актуальних завдань, що виникають у рекреаційній сфері, слід вважати такі :

- розробка та реалізація цільових програм;
- розробка довгострокових прогнозів та планів розвитку установ, служб та рекреаційної сфери в цілому;
- реорганізація рекреаційної сфери (створення нових спеціалізованих служб, діяльність приватних лікарень тощо);
- розробка автоматизованих систем управління рекреаційною сферою;
- розподіл ресурсів рекреаційної сфери;
- оцінка діяльності закладів і служб рекреаційної сфери;
- розробка комплексної оцінки здоров'я населення;
- розробка наказів, інструкцій, рекомендацій тощо;
- виявлення причини різноманітних порушень у забезпеченні наступності, етапності та обґрунтованості лікувально-профілактичних заходів;
- розробка рекомендацій щодо удосконалення організації лікувально-діагностичного процесу.

Ґрунтуючись на тому, що медична послуга взагалі та рекреаційна послуга зокрема вважаються соціально значимими послугами, в основу сучасної парадигми державної політики України у сфері охорони здоров'я має бути покладене розуміння того, що охорона здоров'я – не збиткова

сфера, а пріоритетна й надзвичайно перспективна. Керівництву галузі слід зробити все можливе, щоб сферу охорони здоров'я та рекреаційну сферу України перетворити із соціально-витратних на соціально-інвестиційні. Інвестиції в людину, в її потенціал набувають сьогодні стратегічного значення [215, с. 125].

Таким чином, управління рекреаційною сферою Карпатського регіону необхідно розглядати як технологічний процес, що спрямований на певні дії, які повинні в кінцевому результаті забезпечити відновлення та зміцнення здоров'я населення. Ключовими проблемами, які перешкоджають ефективному розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону, є відсутність:

- системного підходу при аналізі її стану та розробці управлінських рішень щодо ефективного розвитку;
- постійно діючої системи порівняльного аналізу зовнішніх змін та впливів на систему;
- моніторингу внутрішнього стану та визначенні перспектив розвитку тощо.

З огляду на це перспективною у даній площині видається розробка питань правового регулювання рекреаційної сфери, гармонізації національного законодавства України у сфері охорони здоров'я з правовими стандартами Ради Європи та Європейського Союзу, механізмів взаємодії органів управління та лікувально-профілактичних закладів державної охорони здоров'я України з приватними медичними підприємствами.

Наступним є механізм підтримки інвестиційної привабливості рекреаційної сфери Карпатського регіону. Його аналіз проводився виходячи з розуміння основних очікувань потенційного інвестора, а саме: визначення тенденцій розвитку економічної ситуації в країні, аналіз правової бази, оцінка інвестиційної привабливості досліджуваних регіонів та оцінка інвестиційних ризиків. Аналіз сучасного стану

економіки країни свідчить про значні позитивні зміни у реформуванні, розвитку міжнародних відносин, малого бізнесу тощо. На сьогоднішній день в Україні 80 % підприємств мають недержавну форму власності й виробляють близько 75 % продукції, дають 60 % прибутку і понад 40 % капітальних вкладень [76, с. 143]. За рейтингом інвестиційної привабливості регіонів України для іноземних інвесторів Івано-Франківська область займає 17 місце (серед 26 областей). Серед міст і районів найбільші вкладення інвестицій здійснювалися в підприємства Івано-Франківська – 13,1 млн дол. (34,7 % від загального обсягу інвестицій в область), у Коломийський – 10,5 млн дол. (27,9 %), Тисменицький – 4,5 млн дол. (13,1 %) і Калузький райони – 2,8 млн дол. (7,6 %). Тобто на ці райони припадає 83,3 % від загального обсягу інвестицій в області. Інвестиції надійшли з 31 країни світу в 156 підприємств Прикарпаття. Основними інвесторами області є Канада (11,4 млн дол.), Німеччина (8,4 млн дол.), Угорщина (2,8 млн дол.), Словаччина і США (по 2,5 млн дол.) [106, с. 59].

Досвід Львівської області свідчить про позитивні наслідки цілеспрямованої і ефективної діяльності місцевих управлінських органів щодо реалізації регіональної туристської політики, залучення інвестицій в туристську сферу. Для оновлення основних фондів туристської і санаторно-курортної сфери щороку залучається понад 15 млн грн. інвестицій [111, с. 23]. Нагадаємо, що інвестиційні заходи можуть складатися як із безпосереднього управління інвестиційним потоком, так і мати опосередкований вплив на нього через надання різних пільг: у разі купівлі чи оренди землі під будівництво та експлуатацію об'єктів рекреаційного призначення, оподаткування інвестицій у винятково важливі для розвитку рекреаційної сфери умови (інфраструктура, інновації, підготовка кадрів тощо). Практика свідчить, що і на місцевому рівні є достатньо засобів впливу на збільшення надходження інвестицій у розвиток рекреаційної сфери, оскільки найвища інвестиційна активність

відзначається за умови наявності концепції рекреаційної політики, зацікавлення потенційних партнерів обґрунтованими бізнес-проектами та програмами. Тому дуже важливо знайти нові баланси інтересів, реалізовувати проекти, економічно вигідні вітчизняним та іноземним інвесторам [117]. Важливим елементом інвестиційної політики, на нашу думку, має стати залучення для потреб рекреації коштів міжнародних фондів та програм, зокрема Європейського банку реконструкції і розвитку, фондів підтримки малого і середнього підприємництва, деяких благодійних фондів та ін. За рахунок цих інвестицій проводитимуться, в основному, підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, науково-організаційні заходи, проведення спеціалізованих конференцій, симпозіумів, семінарів тощо. Найбільш надійним джерелом фінансування є власні кошти підприємств рекреаційної сфери. Але, як свідчить досвід, капіталомісткі проекти реалізуються, в основному, на базі позичкових коштів. Однією з форм залучення інвестора є передача йому пакету акцій підприємства, що відповідає розміру інвестиційного вкладу. Залучення інвестора може бути реалізовано також і на інших умовах, що декларуються в інвестиційному договорі, а саме:

- частки власності після реалізації проекту;
- відсотків від майбутнього прибутку;
- квоти місць (при будівництві об'єктів розміщення туристів);
- пільгового надання послуг та ін.

Найбільш жорстким умовам фінансування інвестиційних проектів підлягають банківські кредити, в тому числі кредити під заставу майна, обладнання і т. ін. У деяких випадках слід застосовувати форму лізингу. Серед ефективних шляхів залучення іноземних інвестицій в рекреаційну сферу є також створення спільних підприємств. Важливою формою залучення іноземних інвестицій є локальні зони вільного підприємництва рекреаційного профілю. Такі зони повинні створюватись на територіях, природні умови й ресурси яких користуються найбільшим попитом. У

Львівській області найбільш сприятливими для створення зон вільного підприємництва рекреаційного профілю є території Сколівського, Жовківського, Дрогобицького районів. Враховуючи нагальну потребу в залученні інвестицій у реконструкцію та будівництво об'єктів туристично-рекреаційної індустрії, розроблено і розповсюджується рекламний матеріал у вигляді інвестиційних пропозицій, який увійшов до каталогу “Туризм та курорти: інвестиційні пропозиції Львівщини”.

Таким чином нами:

1. Узагальнено основні механізми державного управління туристичною сферою в Україні, надано рекомендації з його практичного вдосконалення та формування механізмів прискореного розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону. Процес державного управління туристичною сферою потребує здійснення комплексу організаційних, економічних, фінансових, управлінських та інших заходів як складових ефективною реалізації державної політики. Тому його можна розглядати через дію основних механізмів регулювання на всіх рівнях управління, до переліку яких віднесено регламентуючий, організаційний, контролюючий, коригуючий, соціальний та стимулюючий.

2. Запропоновано шляхи підвищення ефективності державного управління туристичною сферою, які полягають у проведенні активної регіональної політики у даній сфері, координації заходів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Це сприятиме збільшенню туристичних потоків на регіональному ринку туристичних послуг й, відповідно, надходжень до державного та місцевих бюджетів, організації нових робочих місць.

3. Визначено джерела фінансування програмних заходів з розвитку туристичної сфери, серед яких: державні асигнування; кошти підприємств, установ, організацій-власників рекреаційно-туристичних об'єктів, у тому числі на умовах пайової участі; кошти місцевих бюджетів та отримані від платежів за рекреаційні ресурси, податкові надходження;

кредитні ресурси; іноземні інвестиції; пільгове кредитування; гнучка система ціноутворення на рекреаційно-туристичні послуги; залучення іноземних інвестицій в рекреаційно-туристичний бізнес на основі створення спільних лікувально-оздоровчих або туристичних підприємств та формування вільних зон рекреаційно-туристичного підприємництва.

4. Державне управління у сфері туризму запропоновано розглядати як сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на діяльність суб'єктів господарювання та ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення нормальних умов функціонування ринкового механізму, реалізації державних соціально-економічних пріоритетів, вироблення єдиної концепції розвитку туристичної сфери.

5. Визначено основні функції державного управління у сфері туризму: загальна організація та правова регламентація туристичної діяльності, планування розвитку туризму, контроль і нагляд за туристичною діяльністю, регулювання окремих видів туристичної діяльності, забезпечення охорони навколишнього середовища та історичних пам'яток, кадрове забезпечення туризму, підтримка зовнішньоекономічної діяльності туристичних підприємств, створення сприятливого іміджу країни або регіону.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Формування напрямів розвитку рекреаційної сфери

В умовах переходу країни на ринкові методи господарювання чітко виявляється недостатньо висока конкурентоспроможність підприємств курортно-рекреаційного комплексу, окремих регіонів курортно-рекреаційної спрямованості з надання послуг, низька експортоорієнтована активність підприємств курортно-рекреаційного комплексу регіонів України. Проте саме надання якісних, відповідно до міжнародних стандартів, послуг підприємствами курортно-рекреаційного сфери дозволяє забезпечити конкурентоспроможність регіонів курортно-рекреаційної спрямованості. В умовах жорсткої конкуренції, особливо у міжсезоння, підприємства курортно-рекреаційного сфери прагнуть підвищити рівень ефективності своєї діяльності або встановленням завищених цін на послуги, що надаються, або за рахунок зниження їх собівартості. Інтенсивна конкуренція стимулює господарську активність курортно-рекреаційних підприємств регіону, сприяє збільшенню різноманітності послуг, що надаються, і підвищенню їхньої якості.

Жорстка конкурентна боротьба в курортно-рекреаційній сфері вимагає від регіонів курортно-рекреаційної спрямованості і підприємств, що надають послуги, формування стратегій виходу на зовнішні ринки, ефективних механізмів підвищення їх конкурентоспроможності, завоювання й утримання конкурентних позицій на ринку послуг. Розв'язання проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності базується на комплексній оцінці внутрішньо- і зовнішньоекономічної конкурентоспроможності курортно-рекреаційного комплексу. Успішна

інтеграція України в європейську співдружність можлива за умови проведення розумної регіональної політики з урахуванням територіальної специфіки й геополітичних переваг кожного регіону. Аналіз географічних, економічних та екологічних чинників показує, що територія Карпатського регіону на етапі становлення державності й виходу України на світову арену має унікальний шанс стати своєрідним полігоном, де ефективна економічна політика може вигідно поєднати регіональні, державні та міжнародні інтереси держави. Схематично державну регіональну політику зображено на рис. 3.1, де окреслено головні напрями впливу держави на формування сприятливих умов розвитку Карпатського регіону.

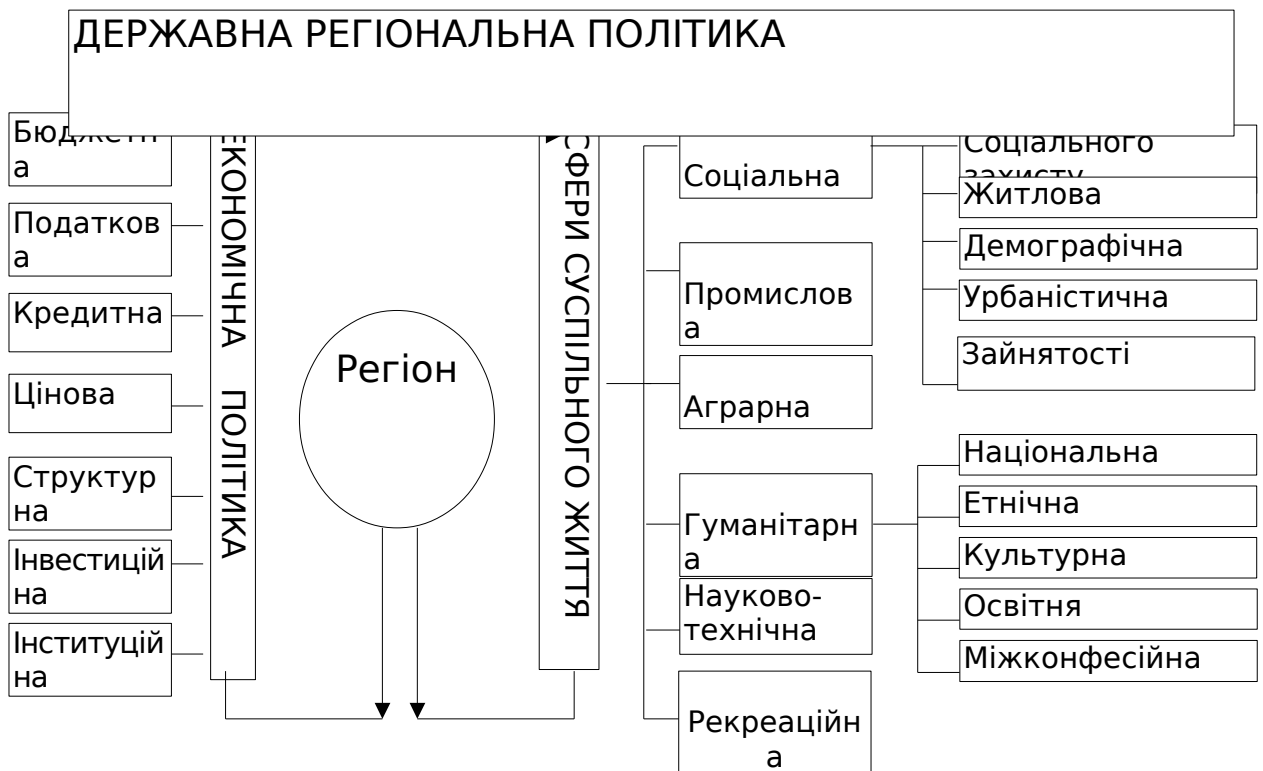

Рис. 3.1. Місце рекреаційної сфери в системі державної регіональної політики

Вибір оптимального стратегічного курсу розвитку регіону з урахуванням всіх потенційно важливих чинників пов'язаний з його географічним положенням та екологічним феноменом території. Тобто майбутня соціально-економічна модель Карпат має бути економічно

вигідною для України та екологічно сумісною з прилеглими територіями зарубіжних країн. Зарубіжний досвід засвідчує, що ефективним напрямом освоєння гірських регіонів є розвиток різних форм рекреаційного господарювання.

Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40-IV [55, с. 157] дає більш широке, більш загальне тлумачення терміна “інновація”, виводячи його за межі мікроекономічного рівня і визначаючи як новостворені або удосконалені конкурентоспроможні технології, продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, які істотно поліпшують структуру і якість виробництва чи соціальної сфери. На цій основі зробимо висновок, що управління інноваціями представляє собою будь-які зміни технологій, що орієнтовані на зміну діючого механізму управління або його елементів з метою прискорення виконання завдань.

На переконання російських науковців, досліджуючи інноваційну діяльність та інновації як її результати, необхідно пам'ятати, що інноваційна діяльність не є самоціллю для підприємств або даниною часу, вона забезпечує впровадження науково-технічного результату й інтелектуального потенціалу для одержання нової або поліпшеної продукції (послуг) і максимальний приріст прибутку [3; 5].

Інноваційний процес необхідно, на нашу думку, розглядати як сукупність науково-технічних, технологічних та організаційних змін, що відбуваються в процесі реалізації нововведень. Такі процеси пронизують всю науково-технічну, виробничу, маркетингову діяльність виробників і, в остаточному підсумку, орієнтовані на задоволення потреб ринку. Особливості інноваційного процесу можна представити таким чином:

– інноваційна діяльність являє собою самоорганізаційний процес, який постійно вводить соціальну систему у стан динаміки;

– рушійною силою будь-якого інноваційного процесу є новатор – підприємець;

– інноваційний процес вимагає постійної державної підтримки і стимулювання шляхом проведення зваженої інноваційної політики.

Ґрунтуючись на аналізі результатів дослідження В. Шандри розвитку [207], можна дійти висновку, що на сьогоднішній день світовою практикою напрацьовано три основні типи стратегій інноваційного:

– стратегія перенесення (поширення інновацій), сутність якої полягає у використанні зарубіжного науково-технічного потенціалу і його досягнень у вітчизняній економіці;

– стратегія запозичення (диверсифікації інновацій), сутність якої складає освоєння виробництва високотехнологічної продукції, яка вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власного науково-технічного потенціалу;

– стратегія нарощування (інноваційного розвитку), за якої доцільно використовувати та розвивати власний науково-технічний потенціал, проводити інтеграцію фундаментальної та прикладної наук.

Як відомо, для проведення державної інноваційної політики необхідно:

– орієнтуватися переважно на інноваційний шлях розвитку економіки України;

– визначити державні пріоритети інноваційного розвитку;

– створити систему державного регулювання розвитком національного інноваційного комплексу;

– розробити державну програму розвитку національного інноваційного комплексу відповідно до пріоритетних напрямів;

– розвивати національний інноваційний комплекс шляхом створення національних корпорацій за територіальними ознаками;

– забезпечити взаємодію науки, освіти, підприємств, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;

- здійснити перехід від галузевої структури наукомісткого виробництва до переважно динамічнішої міжгалузевої структури;
- створити умови для збереження, розвитку й використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- впровадити протекціоністські заходи з тим, щоб захистити національну науку та наукомістке виробництво від експансії сильніших зовнішніх виробників;
- скоригувати політику уряду в частині фінансування й кредитування інноваційної сфери;
- сприяти розвитку інноваційної інфраструктури;
- забезпечити підготовку кадрів у сфері інноваційної діяльності.

На наше переконання, зміцнення рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України дозволяє визначити як домінуючий шлях інноваційного розвитку, що ґрунтується на використанні стратегії нарощування інноваційного потенціалу на заздалегідь визначених пріоритетних напрямках технічного, технологічного та соціально-економічного розвитку. На перспективу такий шлях забезпечує реалізацію стратегії випереджувального розвитку, яка спроможна забезпечити щорічні темпи прискорення інноваційного оновлення економіки Карпатського регіону України.

Системний аналіз літературних джерел за темою дослідження дає підстави стверджувати, що основними механізмами регулювання інноваційних процесів розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону є організаційно-правові (наявність ефективного законодавства виступає запорукою формування державної політики України в галузі охорони здоров'я, забезпечення успіху в реформуванні системи охорони здоров'я, вдосконалення державного управління в галузі) та фінансово-економічні [210, с. 407].

З огляду на це можна стверджувати, що механізм прискореного розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України

повинен забезпечувати:

- сприяння розвитку науково-інноваційної інфраструктури (унікальних об'єктів науково-експериментальної бази, інформаційного забезпечення досліджень та розробок і мереж комунікації, обміну науково-технічною інформацією, розвиток гнучких організаційних структур);

- можливість органічного поєднання зусиль великих науково-виробничих комплексів, регіональних інноваційних мереж і кластерів з метою концентрації наукового і виробничого потенціалу регіону і країни на усіх стадіях інноваційного циклу і забезпечення ефективного розвитку регіону як важливої складової соціально-економічної системи держави;

- підтримку діяльності малих підприємств як найбільш гнучкого, спроможного на ризик й ініціативного учасника ринку; комерційних підприємств, орієнтованих на пошук і доробку інноваційних ідей;

- сприяння підприємницькому сектору економіки регіону у наданні послуг, необхідних у процесі досліджень і наступного впровадження їх результатів;

- розвиток трудових ресурсів, здатних працювати в інноваційній економіці, сприймати, генерувати, освоювати та ефективно просувати інновації на ринок, у тому числі –інноваційних менеджерів, спроможних забезпечити ефективну реалізацію всього інноваційного циклу – комерціалізацію ідей і технологій;

- створення фінансової системи науково-технічного і технологічного підприємництва, складові частини якої можуть мати різний економічний зміст (кредитні інструменти, програмно-цільові субсидії, контракти, венчурні фонди тощо).

Вихідною умовою розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону на основі формування механізмів прискореного інноваційного розвитку мають стати управлінські інновації, засновані на принципі максимально ефективного управління. Управлінські інновації

передбачають передусім зміну всієї організаційної структури або окремих її елементів з метою оптимізації діяльності. При цьому на перший план виступають проблеми наукового і методичного забезпечення організаційно-структурних інновацій, діагностики, оцінки ефективності організаційних змін, адекватності їх довгостроковим детермінантам інноваційного соціально-економічного розвитку краю.

Держава повинна взяти на себе організацію національної інноваційної інфраструктури, активізацію розвитку наукового й кадрового потенціалу, регулювання, а також об'єктивний і своєчасний контроль за інноваційними процесами в охороні здоров'я. Як переконливо свідчить закордонний досвід, для країн з перехідною економікою характерна ситуація, коли інноваційна політика держави починає реалізовуватися саме з державної підтримки інноваційної діяльності за рахунок централізованих державних фінансових ресурсів через систему загальнодержавних, галузевих і регіональних інноваційних фондів [205, с. 198].

Інноваційна діяльність є найбільш прогресивною формою підприємницької діяльності в ринкових відносинах. Корінною відмінністю інноваційної діяльності в умовах ринку є орієнтація на запити споживача, коли економічні взаємини виробника і споживача сприяють максимальному задоволенню потреб суспільства.

Таким чином, формування механізму прискореного розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону на інноваційних засадах вимагає суттєвих змін у здійсненні трансформаційних процесів, їх системному оновленні, переходу до такої моделі перетворень, де ринкові відносини поєднуються з ефективним державним управлінням.

Важливою складовою механізму прискореного розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону є формування рекреаційного кластеру, що дає змогу ефективно використовувати природні та антропогенні рекреаційні ресурси, історичну та культурну

спадщину і значно посилити вплив сфери рекреації та туризму на економічний розвиток регіону.

Організація та діяльність кластеру в сфері рекреації є надзвичайно актуальною, адже кластер може бути одним з основних елементів організаційно-економічного механізму регулювання діяльності в рекреаційній сфері та мати великий вплив на підвищення ефективності управління. Саме кластер може найкращим чином сприяти об'єднанню однорідних туристичних підприємств та супутніх фірм і організацій, що виробляють і реалізують рекреаційно-туристичні послуги та створити гідну конкуренцію подібним туристичним продуктам на міжнародному ринку.

Кластерні утворення сьогодні є ефективною формою регіонального розвитку, організації інноваційних процесів. Вони передбачають конкуренцію не окремих підприємств, а їхніх об'єднань, які намагаються скоротити власні витрати завдяки кооперації. Об'єднання у кластери різних суб'єктів соціально-економічних відносин формують специфічне економічне середовище з метою розширення взаємозв'язків у сфері торгівлі, вільного переміщення капіталу, людських та інформаційних ресурсів [206, с. 77].

За допомогою кластерного підходу аналізують конкурентоспроможність держави, регіону чи галузі. Він є основою формування політики соціально-економічного розвитку, розроблення пріоритетних програм регіонального розвитку. Основною метою кластерів є підвищення конкурентоспроможності його учасників за рахунок взаємовигідної співпраці, обміну науково-технічними дослідженнями та інноваціями.

В економічний зміст поняття “кластер” закладено фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах одного простору. Зокрема, відомий американський вчений М. Портер трактує кластер як

групу пов'язаних компаній в специфічній сфері, що мають спільні ознаки та географічно близько розташовані [145, с. 207].

Загалом, визначаючи поняття кластер, вчені прийшли до спільної думки, що це географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності [145, с. 301], територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, які тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності своєї продукції та економічного зростання регіону. Кластери як соціально-економічне утворення не виникають відразу. Становлення кластерів проходить певні етапи:

1. Встановлення партнерських відносин між підприємствами.
2. Згуртування технологічно пов'язаних підприємств (підприємств однакової спеціалізації – рекреаційної, туристичної, курортної).
3. Залучення суміжних і підтримуючих організацій та інфраструктурних підприємств.
4. Ефективне використання економічного середовища.
5. Укладання угод про співпрацю.

Вважаємо, що формування рекреаційного кластера має на меті розроблення стратегії співпраці, яка передбачає:

1. Пошук спільних рис господарювання, ознак управління і функціонування, що створює передумови налагодження співпраці між такими сферами, як бізнес, влада, наука для отримання конкурентних переваг і синергетичного ефекту.
2. Розроблення концепції й програми розвитку рекреаційного регіону і вироблення механізмів ресурсного та інституційного забезпечення її реалізації.

Кластери можуть формуватися як у розвинутих регіонах, так і у депресивних. Вони виконують однакове завдання – розвиток галузі, в якій вони сформовані та розвиток регіону загалом. Відмінність полягає у всіх

інших аспектах формування, розвитку, функціонування кластерів. Тому перед створенням кластера в певній галузі передусім потрібно визначити структуру кластерної моделі, визначити умови її формування і подальшого функціонування, а також проаналізувати вплив на мікро-, мезо- і макрорівень.

Для успішної діяльності сучасної рекреаційної сфери недостатньо лише існування природних рекреаційних ресурсів та об'єктів. Необхідний відповідний рівень і постійна модернізація транспортного забезпечення, засобів зв'язку, банківської інфраструктури, торгової мережі, готелів тощо. Все більший інтерес з боку вітчизняних та іноземних рекреантів до вітчизняної рекреації в поєднанні з унікальними природними рекреаційними ресурсами і умовами здатний підтримати сформований рекреаційний кластер, який містить комплекс необхідних умов і ресурсів для найефективнішого функціонування рекреаційної галузі. Отже, рекреаційний кластер – це сукупність підприємств рекреаційних, туристичних, курортних галузей, які географічно близько розташовані, характеризуються спільністю основного виду діяльності та взаємодоповнюваністю діяльності, діють на спільному ринку рекреаційних послуг з метою посилення індивідуальної і колективної конкурентоспроможності.

Результатом функціонування рекреаційного кластера є досягнення синергетичного ефекту внаслідок взаємодії, взаємовпливу і взаємозв'язку між окремими елементами, що формують рекреаційний кластер.

Одним із головних завдань у виробничих відносинах є визначення кластерних зв'язків, включаючи територіальну близькість, особливості технологій здійснення послугово-комерційної рекреаційної діяльності. Не менш важливим питанням кластерних взаємозв'язків є формування “ланцюга доданої вартості” у сформованому рекреаційному кластері. Його формування сприятиме підвищенню якості і конкурентоспроможності рекреаційних послуг, дасть змогу поділити

ринок рекреаційних послуг за спеціалізацією надання рекреаційних послуг, створить передумови для виходу на закордонні ринки. Пропонуємо проект створення і функціонування рекреаційного кластеру в Карпатському регіоні, який підвищує ефективність управління туристичною і рекреаційною сферою та надає великі можливості як для посилення конкурентоспроможності місцевого рекреаційного і туристичного бізнесу, так і для підвищення ефективності економічної політики регіональної влади. Карпатський регіон з наявними природними рекреаційними ресурсами, всесвітньовідомими пам'ятками історії, архітектури, культури, зі своїми традиціями, звичаями, обрядами, етнічними та релігійними зв'язками є найбільш вдалою територією для проведення експерименту по створенню рекреаційного кластеру [143].

Організаційно-економічні засади створення і функціонування рекреаційного кластеру передбачають, у першу чергу, вибір організаційної форми. Найбільш зручною в управлінні та правовому забезпеченні є географічно-адміністративна форма кластеру в поєднанні з фокусною формою, які передбачають формування просторового кластеру на основі територіально-адміністративних одиниць (Івано-Франківськ, Львів, Тернопіль, Чернівці, Ужгород) та територіально-рекреаційної системи [208].

Організаційні основи створення і функціонування рекреаційного кластеру передбачають об'єднання фірм і організацій не тільки тих сфер господарського комплексу регіону, що виробляють та надають рекреаційні та туристичні послуги (готельне, ресторанне господарство, транспорт тощо), а й супутніх галузей (харчова та легка промисловість, сільське господарство, виробництва сувенірної продукції, комунальне господарство та ін.). Усі ці галузі тісно пов'язані між собою та взаємно сприяють зростанню конкурентоспроможності одна одній.

Для всієї економіки Карпатського регіону рекреаційний кластер виконуватиме роль локальних точок росту внутрішнього ринку, що може

привести до створення нових кластерів, а це значно посилить міжнародну конкурентоспроможність регіону та й країни в цілому.

В рекреаційному кластері переваги поширюються за декількома напрямками зв'язків:

- підвищується ефективність управління рекреаційною сферою та координація роботи всіх складових рекреаційної системи;

- відбувається вільний обмін інформацією та швидке поширення інновацій серед туристичних операторів, туристичних агентів та інших підприємств, що виробляють та надають рекреаційно-туристичні послуги;

- здійснюється певна спеціалізація окремих підприємств з виробництва та надання послуг, у результаті чого підвищується якість, знижується собівартість рекреаційних і туристичних продуктів. Нові виробники, що приходять з інших галузей та розширюють набір послуг, прискорюють свій розвиток, стимулюючи пошук сучасних інноваційних технологій та проведення науково-дослідних робіт, і забезпечують необхідні кошти для впровадження нових стратегій;

- взаємозв'язки кластеру з зовнішнім середовищем постійно розширюються та набувають вагомості, підвищують конкурентоспроможність послуг та створюють нові можливості;

- об'єднання розрізнених фінансових, матеріальних, рекреаційних, трудових ресурсів регіону сприяє ефективному їх розподілу та залученню інвестицій в сферу рекреації і туризму [206, с. 367].

Надзвичайно важливим є економічне обґрунтування розміщення рекреаційного кластеру Карпатського регіону, яке включає наступні етапи:

- аналіз функціонування територіально-рекреаційної системи та сучасного розвитку рекреації і туризму і можливості формування кластеру;

- визначення умов та факторів розвитку сфери рекреації і туризму, окремих підприємств; вибір альтернативних варіантів, пошук

оптимального варіанту.

На початковому етапі має сенс взятися до розробки обмеженої кількості пілотних проектів. Кластер є групою взаємозалежних компаній, що є сусідами за географічною ознакою (постачальники, виробники й ін.) і пов'язаних з ними організацій, які відіграють важливу роль у створенні конкурентного середовища: різні університети, органи стандартизації, дослідницькі організації, торговельні асоціації, які здійснюють підготовку кадрів, відповідають за інформаційне, дослідницьке й технічне забезпечення. Кластер в рекреаційній сфері також можна визначити як групу підприємств, які співробітничать із метою забезпечення більшого прибутку в порівнянні з тим, який вони одержують, працюючи окремо. Такі об'єднання підприємств можуть бути вертикальними (замовник – постачальник), горизонтальними (загальні клієнти, технології, посередники) або комбінованими. Однак, незважаючи на тісну інтеграцію й високий ступінь взаємозалежності, що входять у кластер підприємства зберігають юридичну незалежність. Відмінною рисою кластера є виникнення в його рамках ряду позитивних ефектів: ефект масштабу надання послуги, ефект охоплення, ефект синергії [205].

Як показує досвід економічно розвинених країн, функціонування підприємств у кластері стимулює інновації, впливає на конкурентоспроможність підприємств регіону, економічне зростання і розвиток бізнесу в довгостроковій перспективі.

Отже, формування рекреаційного кластеру Карпатського регіону активізує вирішення не тільки проблем конкурентоспроможності рекреаційної сфери, але й цілої низки питань, пов'язаних з підвищенням ефективності управління, розробкою програм регіонального розвитку, стимулюванням інноваційної діяльності, взаємодії великого і малого бізнесу, підвищенням конкурентоспроможності регіону та країни в цілому.

Тому в основу сучасної соціальної парадигми України має бути

покладене розуміння того, що охорона здоров'я – не збиткова сфера, а пріоритетна та найбільш перспективна. Потрібно перетворити її із соціально-затратної на соціально-інвестиційну. А це потребує зростання на даному етапі ролі держави як дієвого механізму регулювання і стимулювання науково-технологічного та інноваційного розвитку галузі в умовах функціонування в перехідний період системних трансформацій суспільства.

На сьогоднішній день світовою практикою напрацьовано три основні типи стратегій інноваційного розвитку:

– стратегія перенесення (поширення інновацій), сутність якої полягає у використанні зарубіжного науково-технічного потенціалу і його досягнень у вітчизняній економіці;

– стратегія запозичення (диверсифікації інновацій), сутність якої складає освоєння виробництва високотехнологічної продукції, яка вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власного науково-технічного потенціалу;

– стратегія нарощування (інноваційного розвитку), за якої доцільно використовувати та розвивати власний науково-технічний потенціал, проводити інтеграцію фундаментальної та прикладної наук [215].

Зміцнення рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України дозволяє визначити як домінуючий шлях інноваційного розвитку, що ґрунтується на використанні стратегії нарощування інноваційного потенціалу на заздалегідь визначених пріоритетних напрямках технічного, технологічного та соціально-економічного розвитку. На перспективу такий шлях забезпечує реалізацію стратегії випереджувального розвитку, яка спроможна забезпечити щорічні темпи прискорення інноваційного оновлення економіки Карпатського регіону України.

Вихідною умовою розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону на основі формування механізмів прискореного інноваційного розвитку мають стати управлінські інновації, засновані на принципі

максимально ефективного управління. Управлінські інновації передбачають зміну всієї організаційної структури або окремих її елементів з метою оптимізації діяльності. При цьому, на перший план виступають проблеми наукового і методичного забезпечення організаційно-структурних інновацій, діагностики, оцінки ефективності організаційних змін, адекватності їх довгостроковим детермінантам інноваційного соціально-економічного розвитку досліджуваного регіону.

3.2. Основні заходи з інноваційного розвитку рекреаційної сфери

У нинішніх умовах виникає об'єктивна необхідність подальшої інтенсифікації використання рекреаційних ресурсів України, які є наразі слабо освоєними і, в перспективі, можуть стати фактором соціально-економічного відродження регіонів і додатковим джерелом наповнення державного бюджету. З огляду на це рекреаційне господарство стає галуззю економіки, що замінить застаріли галузі промисловості. Основна причина такого явища вбачається у відсутності комплексного державного стратегічного планування та програмування рекреаційної сфери та дієвих механізмів реалізації державної політики розвитку рекреаційного господарства, задекларованої у Законі України “Про туризм” [67]. Так, у ст. 6 Закону зазначено, що держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури й створює умови для туристичної діяльності. Сегментація ринку рекреаційних, туристичних і курортних послуг вигідна для підприємства з погляду чіткої спеціалізації та орієнтування на задоволення потреб цільових сегментів споживачів. Поділ на цільові сегменти такі підприємства здійснюють з огляду на їхнє територіальне розташування та наявність рекреаційних, туристичних чи курортних об'єктів та ресурсів. Проте, з іншого боку, сегментування має певні недоліки і може становити загрозу

розвитку підприємництва. Наприклад, при нечіткому і неправильному сегментуванні може виявитися недостатня кількість цільових сегментів, на задоволення потреб яких орієнтується підприємство. Унаслідок цього виникає певна залежність від сегментів, які залишилися в стратегічних пріоритетах підприємства. Така залежність переростає в ще одну вагому загрозу, пов'язану із впливом цільових сегментів на виробничий потенціал підприємства. Сегменти, що чинять істотний вплив на господарську діяльність, визначають граничну межу виробничих можливостей підприємства, яка, як правило, значно нижча за виробничий потенціал. Передусім виникає загроза недовикористання виробничого потенціалу, що негативно може позначитися на собівартості пропонованих послуг. Соціально-економічні реформи, які відбуваються в Україні у процесі становлення ринкової економіки, призвели до радикальних змін у житті суспільства. Найважливішим їх наслідком стали зміни у формах власності [54]. Розв'язання проблеми вибору моделі розвитку національної соціально-економічної системи та її практичне запровадження засобами державної політики стає визначальним фактором соціального прогресу та розбудови держави [153]. Державна регіональна політика в умовах трансформаційних перетворень має бути невід'ємною складовою частиною політики держави, спрямованої на організацію на організацію території країни відповідно до прийнятої Державної стратегії розвитку.

Під сутністю парадигми (або моделі) інноваційного розвитку необхідно розуміти досягнення економічного розвитку шляхом широкомасштабного введення у господарський обіг таких продуктів інтелектуальної праці як знань, технологій, науково-технічних розробок тощо для їх комерціалізації та досягнення соціально-економічного ефекту. Ми поділяємо думку Б. Адамовата, В. Пілюшенка та І. Шкрабака про те, що парадигма інноваційного розвитку концептуально обґрунтовує шлях для досягнення стійкого економічного зростання країни через

інноваційний розвиток національної економіки [140, с. 89].

Системний аналіз літературних джерел за темою дослідження дає підстави стверджувати, що внутрішні механізми впливу технологічних змін на економічний розвиток сформульовані Й. Шумпетером ще в 1911 р. В основі теорії інноваційного розвитку вказаного автора було введення економічної категорії інновації як необхідної виробничої функції, зумовленої змінами: факторів виробництва, ресурсів або їх комбінацій. Як стверджує В. Гусев, у сучасному прочитанні теоретичні погляди Й. Шумпетера зводяться до комбінації таких складових [36]:

– запровадження нової продукції, товару, послуги (нового виду або невідомого для споживача, тобто виготовлення нового блага або створення нової якості того або іншого блага);

– застосування нової технології виробництва, запровадження для даної галузі невідомого методу (способу) виробництва, надання нових видів послуг, в основі чого необов'язково закладено новітнє наукове відкриття, але може включати такий новий спосіб використання відомих речей, що надає суспільний, економічний ефекти;

– відкриття та засвоєння нового ринку споживання продукції, при цьому незалежно від існування цього ринку раніше;

– використання нових матеріалів, видів сировини, а також джерел їх постачання, при цьому незалежно від факту існування цих джерел чи вони раніше не бралися до уваги, чи вважалися недоступними, чи їх тільки достатньо було створити;

– підлив монополії конкурентів або створення монопольних умов для виробництва новітньої власної продукції підприємства;

– впровадження нової організації якогось виробництва, управлінського процесу, організаційної структури або їх удосконалення.

Отже, державна інвестиційна політика – це стрижнева складова державної політики як організуюча, регулятивна та спрямовуюча інституційна субстанція суспільства щодо утвердження сталого

інвестиційного розвитку національної економіки, забезпечення її конкурентоспроможності та прогресивних змін технологічної структури і є цілеспрямованою та скоординованою діяльністю органів державної влади загальнодержавного, галузевого, регіонального рівнів для впровадження комплексу заходів, спрямованих на створення системних інституційних, науково-технічних та інших засад, а також запровадження відповідних механізмів їх реалізації через залучення необхідних інвестиційних, інтелектуальних, інформаційних, матеріально-технічних, організаційних та інших ресурсів (державних і недержавних), для стимулювання генерації та підтримки розвитку інноваційних процесів на всіх рівнях та галузях національної економіки, але з переважною їх державною підтримкою за встановленими законодавством пріоритетними напрямами. Сукупність мети, цілей, принципів і стратегій запровадження державної інвестиційної політики складають її формат [36].

Як відомо, засобом активізації інноваційних процесів у регіоні має виступати регіональна інноваційна політика (РІП), що поєднує, з одного боку, участь держави у розв'язанні проблем інноваційного розвитку регіонів, а з іншого – владних інституцій регіонів у розв'язанні регіональних проблем, задіявши інноваційний фактор розвитку.

Регіональну інноваційну політику необхідно розглядати як складову державної інноваційної політики, логічне продовження науково-технічної політики на регіональний вимір, спрямованих на впровадження центральними та регіональними органами державної влади, а також іншими державними організаціями та їх регіональними структурними підрозділами комплексу скоординованих заходів щодо ініціалізації та інтенсифікації інноваційних процесів у регіональній економіці шляхом використання інноваційного потенціалу регіону, підсилення його залученням науково-технологічного потенціалу країни, а також запровадження комплексу економічних, організаційних, науково-технічних та інших заходів для досягнення сталого розвитку регіону

інноваційного характеру [163]. Об'єктами РІП виступають :

- інноваційний потенціал регіону в плані його посилення;
- інноваційні процеси в регіональній економіці та, відповідно, задіяні в їх реалізації об'єкти (інноваційні проекти, програми, об'єкти прав інтелектуальної власності тощо);
- ресурси підтримки цих процесів, а також сегменти сфер перебігу цих інноваційних процесів, як-то науково-технологічної, виробничої та сфери споживання.

При цьому сегменти перебігу інноваційних процесів науково-технологічної сфери та сфери споживання можуть перебувати за територіальними межами регіону. Наприклад, регіон виступає замовником інноваційної розробки (сегмент науково-технологічної сфери) чи постачальником інноваційного продукту (сегмент сфери споживання).

Суб'єктами регіональної інвестиційної політики виступають центральні та регіональні владні органи, державні організації та їх регіональні структури, які стимулюють генезис інноваційних процесів у регіоні, здійснюють їх координацію та підтримку їх розвитку за визначеними пріоритетними напрямками. Розроблення регіональної інвестиційної політики має спиратися на систему її головних цілей, серед яких основними є такі [175]:

- підвищення конкурентоспроможності регіональних виробництв внаслідок їх інноваційного технологічного оновлення;
- згладжування міжрегіональних диспропорцій на інноваційному шляху їх розвитку;
- збереження оптимального співвідношення між регіональною та галузевою інноваційною політикою уряду;
- пріоритетний інноваційний розвиток регіонів, які мають особливо важливе стратегічне значення для держави і потенціал для перетворення у “полюси економічного зростання”;
- оптимальне використання для інноваційного розвитку природно-

ресурсних особливостей регіонів, їх географічного розташування, інфраструктури;

– розвиток внутрішньої та зовнішньої міжрегіональної співпраці.

Грунтуючись на викладеному вище та розглядаючи саме в досліджуваному вимірі проблему зміцнення рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України, слід виходити з того, що основним пріоритетним завданням має стати запровадження на регіональному рівні інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, забезпечення подальшого зростання науково-технологічного, інноваційного й людського потенціалу, підвищення конкурентоспроможності даного регіону на внутрішньому й зовнішньому ринках. Окрім того, проблему зміцнення рекреаційного потенціалу Карпатського регіону слід розглядати у контексті євроінтеграційного курсу України. Інтегрування нашої країни в європейські структури вимагає вироблення й реалізації такої моделі взаємовідносин з Карпатським регіоном й управління ним, яка б відповідала принципам регіональної рекреаційної політики Європейського Союзу. Значна увага, що приділяється проблемам регіонального розвитку, зменшення регіональних і соціальних диспропорцій у країнах Європейського Союзу є підтвердженням того, що державна регіональна політика взагалі та регіональна рекреаційна політика, зокрема, повинна розглядатися як один з найважливіших механізмів забезпечення сталого економічного зростання та суспільної злагоди в Україні [28, с. 35].

Одним із дієвих інструментів щодо стимулювання регіонального розвитку є угоди (контракти) регіонального розвитку [18, с. 25]. Регіональний контракт дозволяє значною мірою подолати бюджетні обмеження за рахунок поєднання ресурсів регіону – інтелектуальних, фінансових, організаційних – з державними ресурсами. Контракт гарантує, що в межах даного регіону (у нашому випадку – Карпатського) держава буде діяти з урахуванням пріоритетів діяльності регіональної

влади і навпаки. Регіональна угода є договором між органами місцевого самоврядування регіонального рівня та урядом держави, що має на меті реалізацію спільної стратегії держави та регіону щодо розвитку території та регулює взаємні зобов'язання та відповідальність щодо вказаних у контракті заходів. Дослідження світового досвіду дало змогу втілити ідею угод щодо регіонального розвитку у статтях 4 і 5 Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.09.2005 р. № 850-IV [69].

Основна мета запровадження контрактних відносин у стосунках між державою та регіоном полягає у необхідності чітко сформулювати та юридично закріпити пріоритети, у реалізації яких зацікавлені як держава, так і регіон, а також визначити ресурси, які сторони зобов'язуються направити на реалізацію програм та проектів згідно з вписаними в контракті пріоритетами. Досвід європейських країн свідчить, що при формуванні контракту обом сторонам необхідно намагатися чітко сформулювати та максимально звужувати кількість спільних проектів (до трьох – семи) .

В Україні, як відомо, порядок підготовки, укладання та виконання угоди щодо регіонального розвитку затверджено постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку підготовки, укладання та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди” від 23.05.2007 р. № 751 [155], відповідно до якої дана угода повинна передбачати:

- спільні заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з реалізації в регіоні державної стратегії регіонального розвитку;

- спільні заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з реалізації регіональної стратегії розвитку;

- порядок, обсяг, форми та строки фінансування спільних заходів,

визначених сторонами, відповідно до Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

– порядок інформування про реалізацію сторонами угоди щодо регіонального розвитку;

– відповідальність сторін угоди за невиконання або неналежне виконання передбачених нею заходів;

– порядок внесення змін до угоди;

– порядок набуття чинності та строк дії угоди.

Як показав проведений аналіз, серед інноваційних пріоритетів визначальне значення для Карпатського регіону України має запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій як однієї з базових передумов підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки. Запровадження інформаційних, комунікаційних технологій дозволить підняти рівень управління, сприяти посиленню інноваційної активності, поліпшити позиціонування інвестиційних можливостей, рекреаційних послуг регіону в цілому.

Отже, розв'язання проблеми вибору моделі розвитку національної соціально-економічної системи та її практичне запровадження засобами держаної політики стає визначальним фактором соціального прогресу та розбудови держави. Державна регіональна політика в умовах трансформаційних перетворень має бути невід'ємною складовою частиною інвестиційної політики держави, спрямованої на організацію відповідної території держави.

Державна інвестиційна політика – це стрижнева складова державної політики як організуюча, регулятивна та спрямовуюча інституційна субстанція суспільства щодо утвердження сталого інвестиційного розвитку національної економіки, забезпечення її конкурентоспроможності та прогресивних змін технологічної структури і є цілеспрямованою та скоординованою діяльністю органів державної влади загальнодержавного, галузевого, регіонального рівнів для

впровадження комплексу заходів, спрямованих на створення системних інституційних, науково-технічних та інших засад, а також запровадження відповідних механізмів їх реалізації через залучення необхідних інвестиційних, інтелектуальних, інформаційних, матеріально-технічних, організаційних та інших ресурсів (державних і недержавних), для стимулювання генерації та підтримки розвитку інноваційних процесів на всіх рівнях та галузях національної економіки, але з переважною їх державною підтримкою за встановленими законодавством пріоритетними напрямами [163].

Розглядаючи проблему зміцнення рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України, слід мати на увазі, що на сучасному етапі трансформаційних перетворень в Україні необхідно спрямовувати всі зусилля на запровадження на регіональному рівні інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, подальше зростання науково-технологічного, інноваційного та людського потенціалу, підвищення конкурентоспроможності Карпатського регіону на внутрішньому і зовнішньому ринках. Крім того, інтегрування нашої країни в європейські структури зумовлює необхідність вироблення та реалізації такої моделі взаємовідносин з Карпатським регіоном та управління ним, яка б відповідала основним принципам регіональної рекреаційної політики Європейського Союзу. Зарубіжні стандарти мають запроваджуватися в наш реальний процес діяльності й слугувати певним орієнтиром на майбутнє.

Досягнутий рівень розвитку сфери рекреації в окремих країнах світу є результатом функціонування відповідної економічної системи господарювання, яка формувалась упродовж тривалого часу. Тому зарубіжні приклади можуть бути використані як перспективні щодо розвитку і становлення ринкових відносин у нашій державі. Важливою характеристикою сучасного стану розвитку рекреаційної індустрії в регіоні є наявна матеріальна база, з об'єктами різного рекреаційного

профілю, яка повинна розвиватися залежно від особливостей того чи іншого району.

Таким чином, необхідно визначити шляхи вирішення проблем вітчизняного туризму на національному, регіональному та місцевому рівнях через удосконалення механізмів державного регулювання туристичної галузі та з урахуванням зарубіжного досвіду.

Зазначимо, що способи та методи впливу, які використовуються сьогодні для регулювання туристичної галузі, далеко не завжди виявляються адекватними сучасним умовам та тенденціям. Тому для зміни ситуації на краще необхідним є вдосконалення механізмів регулювання господарської діяльності з урахуванням досвіду країн з розвинутою туристичною галуззю, формування нових соціально-економічних підходів до стратегії розвитку національного туристичного комплексу і системи управління туристичними процесами як на державному, так і на регіональному рівнях. Виходячи з цього, можна описати підходи до формування стратегії розвитку туризму в Україні з виділенням пріоритетних видів (насамперед, внутрішнього, в'їзного, соціального, сільського) і напрямів державного регулювання розвитку туристичної галузі.

Аналіз проблем курортної сфери України свідчить про необхідність реорганізації всієї системи та зміни механізмів управління на державному, регіональному та місцевому рівнях. З цією метою необхідно на державному рівні переосмислити роль санаторно-курортних закладів у національній системі рекреації та оздоровлення населення і функції, які вони виконують. Лише зі зміною методологічних підходів держава зможе розробити нові концепції розвитку як самих курортів, так і санаторно-курортного обслуговування населення. У подальшому на базі цих концепцій буде розроблено програму стратегічного розвитку цієї сфери з поглибленням спеціалізації курортів та обов'язковим чітким визначенням прав власності.

Забезпечення сталого розвитку туристичної галузі значною мірою має базуватися на модернізації інфраструктури туристичної та курортно-

рекреаційної сфери. З цією метою видається необхідним запровадити спеціальний інвестиційний режим для сприяння будівництву і реконструкції готелів та інших об'єктів туристичної інфраструктури, що має спонукати іноземних та вітчизняних інвесторів вкладати кошти у туристичну індустрію. Водночас необхідне запровадження практики прямого фінансування з державного та місцевих бюджетів заходів щодо розвитку туристичної інфраструктури, зокрема облаштування маршрутів, місць для відпочинку в лісах та гірських районах, громадських пляжів, оглядових майданчиків, центрів туристичної інформації, інформаційних стендів на дорогах тощо.

Зазначимо, що умовою регіонального розвитку туризму є чіткий розподіл повноважень між центральними та регіональними галузевими органами влади, а також між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Доцільним є делегування органам місцевого самоврядування повноважень щодо розвитку місцевого туризму: створення регіональних туристичних корпорацій, туристичних інформаційних центрів, розбудови інфраструктури, залучення інвестицій тощо. Ефективному здійсненню делегованих повноважень може сприяти створена на рівні центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання туристичної галузі, робоча група фахівців, що на основі нормативно-правової бази України, з урахуванням зарубіжного досвіду розроблятиме конкретний план заходів для кожного окремого туристичного регіону та дасть змогу втілити його в життя.

Відомо, що самостійний розвиток туристичної галузі без суттєвої державної підтримки, який відбувався протягом останніх десятиліть, призвів до практично монополії комерційних форм та видів туризму. З метою зниження соціального напруження в галузі і в суспільстві в цілому необхідне впровадження державної політики соціалізації туристичної галузі.

Ураховуючи досвід державної підтримки розвитку соціального туризму радянських часів і зарубіжний, зокрема досвід Франції, Росії,

Німеччини, визначимо найбільш дієві механізми соціалізації туристичної галузі України:

законодавчі - розробка та прийняття комплексної державної Програми розвитку соціального туризму в Україні, розрахованої на 10 років, основними етапами якої мають стати: прийняття законів України "Про соціальний туризм", "Про молодіжний та дитячий туризм", Концепції розвитку спеціалізованої туристичної інфраструктури (для інвалідів, родинного відпочинку, студентів тощо);

забезпечення умов для залучення до активного споживання туристичних послуг інвалідів, пенсіонерів, військовослужбовців, малозабезпечених та багатодітних громадян та їх родин, у тому числі через розвиток спеціалізованої туристичної інфраструктури для відпочинку людей з обмеженими фізичними можливостями, побудова пансіонатів та санаторіїв для сімейного відпочинку, розвиток недорогих видів відпочинку: турів вихідного дня, екскурсій, сільського зеленого туризму, агротуризму тощо;

створення дієвих дисконтних систем для молоді та студентів, впровадження системи "культурних карток", підтримка міжнародних дисконтних карток та студентських посвідчень, формування системи пілг для іноземних студентів та молоді, що прибули до України з метою навчання, подорожей чи за програмою культурного обміну (наприклад, введення диференційованих тарифів на транспортні послуги для іноземних студентів, знижки на розміщення, харчування, страхування, туристичні послуги);

підтримка культурного обміну між молоддю та дітьми різних країн, зокрема через створення літніх міжнародних таборів, центрів екологічного туризму (волонтерських таборів), літніх університетів і мовних шкіл в туристично привабливих регіонах України, проведення міжнародних конкурсів, олімпіад, фестивалів;

сприяння розвитку спеціалізованої інфраструктури та супутніх послуг, розрахованих на потреби молодіжного туризму та культурного обміну (кемпінги, інформаційні служби, довідкова література, табори, хостели тощо).

Пріоритетним напрямом може стати розбудова системи недорогих готелів - хостелів у туристичних центрах України;

створення умов для сезонного працевлаштування молоді в туристичній галузі (сезонні біржі праці, сприяння залученню молоді до сезонних робіт та їх оплата тощо), системи пільгового кредитування для студентів та молоді з метою участі в туристичних та обмінних програмах (пільговий відсоток на кредит, невелика застава тощо);

розробка, впровадження та популяризація системи відпускних чеків для працівників комерційних структур, які потребують додаткового захисту, на зразок профспілкових туристичних путівок для працівників бюджетних установ;

залучення до розвитку соціального туризму органів місцевого самоврядування і впровадження механізмів стимулювання підприємців щодо розвитку соціального туризму (наприклад, наданням певних податкових пільг, преференцій).

Ці заходи мають стимулювати туристичний та культурний обмін між молоддю та студентами різних країн світу й Україною, сприяти ефективному впровадженню державної політики соціалізації молоді, створити привабливий імідж держави, зробити нашу країну відкритою для світового суспільства. Отже, як вже неодноразово зазначалося, розвиток туристичної галузі є надзвичайно актуальним для України. Унікальний комплекс історичних, культурних та природних пам'яток, значні рекреаційні можливості, які має наша держава, приваблюють дедалі більше туристів, у тому числі й іноземних. Забезпечувати належну віддачу від цього потужного потенціалу, використовувати його для активного відпочинку та оздоровлення людей можна лише за умови чіткої організації туризму, впровадження ефективних механізмів державного регулювання галузі, залучення до неї досвідчених і кваліфікованих кадрів. Виходячи зі світового досвіду необхідно, щоб законодавчі та виконавчі органи забезпечили зацікавлений підхід до розвитку туризму, щоб він став частиною загальнодержавної

гуманітарної політики і пріоритетів, враховувався при розгляді інших питань, які мають національне значення.

Розвиток рекреаційно-туристичної галузі пов'язаний майже з 50-ма галузями суспільного виробництва: транспортом, промисловістю, сільським господарством, будівництвом, медициною, культурою тощо. Значна частина пасажирів у будь-якому виді транспорту, крім місцевого, – туристи. В авіації їхня частка складає близько 80 %. Тому розвиток рекреаційно-туристичної галузі позитивно впливає на економічне зростання виробництва, перш за все, предметів споживання, агропромислового комплексу, спортивно-оздоровчих баз, розвиток дорожнього будівництва та транспорту, реставрацію пам'яток історії та культури, краще використання природно-рекреаційних ресурсів, підприємств торгівлі і харчування, закладів культури.

Раціональне використання рекреаційних ресурсів держави обумовлене доцільною політикою в цьому напрямку. Стійкий розвиток туризму є необхідною умовою за наявних негативних наслідків, що пов'язані з цією галуззю економіки, тому завданням статті є огляд передумов та засад такого туризму, який характеризується конкурентоспроможністю та не несе негативних наслідків.

3.3. Механізми вдосконалення ліцензування як засобу державного управління рекреаційною сферою

Важливим напрямком вирішення проблеми зміцнення рекреаційного потенціалу Карпатського регіону є вдосконалення ліцензування як засобу державного управління у сфері рекреації. У зв'язку з відсутністю законодавчого визначення рекреаційних послуг рекреатори мають зазначати у своїх установчих документах конкретні види таких послуг, деякі з них відносяться до видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Відповідно до ст. 9 Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 01.06.2000 р. № 1775-III (в редакції від 01.03.2013 р.) [70, с. 154] ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності: туроператорська та турагентська, деякі напрями лікувально-оздоровчої як вид медичної практики, фізкультурно-оздоровча та спортивна діяльність, організація діяльності з проведення азартних ігор. До того ж у випадках, коли перевезення пасажирів та багажів здійснюється транспортом, що є у власності рекреатора, ліцензуванню підлягає надання послуг з перевезення пасажирів та багажів відповідним видом транспорту.

У Законі підкреслюється, що “держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури” [70, с. 189]. На сьогодні вітчизняним законодавством передбачено ліцензування туроператорської та турагентської діяльності. Взагалі ліцензування туризму передбачено законодавством багатьох країн (наприклад, у Білорусі, Польщі, Португалії тощо). Поряд із цим існують приклади, коли туристична діяльність не ліцензується. Так, Федеральним Законом Російської Федерації “Про внесення змін до ст. 13 ФЗ “Про ліцензування окремих видів господарської діяльності” від 05.07.2006 р. з 01.01.2007 р. в Росії було скасовано ліцензування туристичної діяльності. Російські чиновники вважають, що ринок має регулювати сам себе, і хоча сама ідея цілком доцільна, проте в деяких випадках вона не працює, і туризм є одним з них. Для України на сучасному етапі ліцензування туристичної діяльності необхідне для забезпечення контролю та нагляду за діяльністю рекреаторів [24].

Наступним видом діяльності, досить близьким за змістом, є санаторно-курортна, яка в багатьох країнах віднесена до туристичної і ліцензується на умовах останньої. Вітчизняне законодавство не передбачає ліцензування такої діяльності, хоча деякі з напрямів її здійснення відносяться до медичної практики, а отже ліцензуються згідно

із Законом України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”. На жаль, ті види діяльності, які відносяться до санаторно-курортної, але не підпадають під визначення медичної практики, залишаються фактично поза контролем держави. Як зазначалося, ще одним з видів діяльності, що відноситься до рекреаційної, є фізкультурно-оздоровча. Ця діяльність ліцензується згідно з українським законодавством, але фактично значна частина положень ліцензійних умов провадження цього виду діяльності мають номінальний характер і не можуть гарантувати безпеки та забезпечення прав споживачів вказаних послуг. Щодо організації азартних ігор як виду рекреаційної діяльності, то його ліцензування є досить впорядкованим та визначеним, що пояснюється значною прибутковістю, а отже зацікавленістю держави в контролі над цим видом діяльності [26].

Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” передбачував ліцензування екскурсійної діяльності, цей пункт було вилучено. Однак аналіз практики та різних думок з цього питання дозволяє зробити висновок про доцільність повернення екскурсійної діяльності до переліку видів діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Отже, основною метою ліцензування рекреаційної діяльності є забезпечення захисту прав та законних інтересів держави та споживачів рекреаційних послуг, підвищення рівня обслуговування в сфері рекреації, приведенні його у відповідність до міжнародних стандартів. На жаль, на цей час не можна сказати, що вказані цілі досягнуті шляхом ліцензування. Перш за все, це обумовлено неоднорідністю рекреаційних послуг, а отже необхідністю отримання ліцензії окремо на кожен з видів діяльності, що її провадить рекреатор. Через те, що ліцензування у сфері рекреації здійснюється різними органами влади (Міністерством охорони здоров’я, Державною службою туризму і курортів тощо) наявні неузгоджені між собою ліцензійні умови, виникають труднощі при здійсненні нагляду та контролю за діяльністю рекреаторів. Тож для впорядкування діяльності у

сфері рекреації, забезпечення контролю за цією діяльністю доцільним уявляється об'єднати всі зусилля органів влади, відпрацювати загальні умови ліцензування рекреаційної сфери та особливі умови для конкретних напрямів рекреаційної діяльності.

Також в умовах трансформації суспільно-економічних відносин і розробки нової економічної моделі розвитку продуктивних сил, заснованої на принципах екологічної збалансованості й стабільності, особливий інтерес становить функціонування рекреаційних територій, які виконують оздоровчі функції в системі суспільного розвитку. Функціональним ядром рекреаційної території є еколого-соціально-економічна система, яка володіє територіально-функціональною цілісністю, що вимагає просторово-економічного аналізу функціонування й визначення факторів, що регулюють процеси її розвитку й трансформації. У цілому, систему факторів регулювання стійкого розвитку рекреаційних територій формують дві групи факторів: зовнішнього й внутрішнього прояву.

До зовнішніх факторів регулювання стійкого розвитку рекреаційних територій відносять:

- державні й світові стандарти екологічної політики, які формуються на базі принципів стійкого розвитку та з урахуванням особливостей здійснення екологічної політики окремими державами;

- тенденції функціонування світового й національного ринків рекреаційних послуг, моніторинг яких дозволить адекватно оцінювати не тільки тенденції попиту на певний тип курортно-оздоровчих послуг у цілому, але й потенційну зацікавленість у даних послугах конкретних курортів, емність яких перевищила або ж наближається до гранично припустимої екологічної пропозиції;

- пріоритети державної політики соціально-економічного розвитку, спрямовані на повноцінне нормативно-правове забезпечення стійкого, екологічно збалансованого розвитку рекреаційних територій;

– здійснення інноваційної, фінансової, інвестиційної політики держави. Умови, на яких здійснюються залучення інвестицій і надання кредитів на розвиток курортно-рекреаційної сфери здатні істотно стимулювати її розвиток шляхом модернізації й будівництва нових об'єктів санаторно-курортного обслуговування, розвитку рекреаційних територій у цілому.

До факторів внутрішнього прояву належать:

– ступінь забезпеченості рекреаційних територій природно-ресурсним потенціалом;

– галузева й територіальна структури господарського комплексу території, оптимізація якої дозволить зберегти високі екологічні стандарти навколишнього середовища поряд з високими темпами соціально-економічного розвитку території;

– стратегія розвитку рекреаційних територій, що задає вектори розвитку рекреаційної території, формує цілі й завдання, дозволяє знаходити компромісні варіанти рішення конфліктних і суперечливих питань.

Управління функціонуванням рекреаційних територій на основі принципів стійкого, екологічно збалансованого розвитку вимагає обліку наведених факторів у процесі розробки принципово нових методик економічної оцінки забезпеченості територій природними рекреаційними ресурсами й прогнозування перспективного розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону.

Стратегічною метою державної політики у розвитку рекреаційної сфери є створення умов для зміцнення здоров'я населення, збереження генофонду нації за одночасного зростання добробуту та розвитку територіальної громади курортів і туристичних центрів при збереженні високих екологічних стандартів довкілля на основі екологічно збалансованого використання природних лікувальних і рекреаційних ресурсів та природних територій курортів [82]. Це потребуватиме

необхідності формування нової стратегії розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів, за якої досягнення оптимальної ефективності розвитку курортно-рекреаційної сфери та виробничих й інфраструктурних галузей при дотриманні їх екологічної збалансованості має стати економічною базою забезпечення високих стандартів розвитку територіальної громади та сталого розвитку курортно-рекреаційної території чи туристичного центру. Центральною ланкою цього процесу є питання забезпечення і підтримки його екологічної збалансованості.

Методологічною основою розробки стратегій сталого (екологічно збалансованого) розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів має стати дотримання умов збереження стійкості рекреаційного природного капіталу. Інакше кажучи, екологічної збалансованості розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів можна досягти лише за умови, якщо попит на економічну діяльність з використанням рекреаційних і туристичних ресурсів не буде перевищувати екологопропозиції цієї екосоціосистеми.

Сталого розвитку рекреаційної сфери можна досягти лише за умов жорсткого контролю за темпами й інтенсивністю зростання її параметрів на певних напрямках і, що особливо важливо, в межах Карпатського регіону.

На вибір найбільш прийняттого варіанту розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону вплив, перш за все, матимуть: загальна стратегія державного та регіонального розвитку, прогнозні дані формування вітчизняного та світових ринків курортно-рекреаційних послуг, перспективи освоєння наявного природно-ресурсного потенціалу, інноваційно-інвестиційна, фінансово-кредитна, податкова, валютна, митна політики держави, умови та рівень розвитку підприємництва у курортно-рекреаційній сфері.

Вирішальне значення на вибір варіанту стратегічного розвитку курортно-оздоровчої території матимуть наявні реальні можливості та умови щодо його реалізації – внутрішніх резервів та зовнішніх запозичень, форм і масштабів державної підтримки, ступеня розвитку місцевих ініціатив тощо. Реалізація концепції екологічно збалансованого розвитку курортно-рекреаційної території (туристичного центру) відбувається за умов використання певних організаційних форм. У цьому випадку найбільш доцільною формою реалізації концепції є розробка цільових комплексних програм відповідних рівнів: державної, регіональної (обласної), локальної (конкретної курортно-рекреаційної території чи туристичного центру) [83, с. 56].

Програма дає можливість комплексного й взаємно узгодженого підходу до вирішення завдань різних рівнів, характеру, масштабу, сфери прояву, терміну, а також фінансових і ресурсних потреб на її реалізацію. У межах одного програмного документа узгоджується виконання завдань на рівні координації дій між виконавцями, ресурсним, матеріальним і фінансовим забезпеченням, термінами реалізації, різними управлінськими рівнями в рамках окремих підпрограм та у їх взаємному поєднанні.

Ключові проблеми регіонального розвитку в Україні та пріоритети державної регіональної політики з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів визначає Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. [153].

Зокрема, передбачається визначення розвитку рекреації та туризму як стратегічного напрямку довгострокової регіональної політики держави, що зафіксовано в переліку пріоритетних напрямів розвитку регіонів України до 2015 р.: Вінницької, Волинської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей .

Аналіз вищезазначеної Державної стратегії регіонального розвитку показав, що вона передбачає як найголовніші такі напрями розвитку рекреації та туризму в Україні:

- стимулювання розвитку підприємництва в туристичній сфері, сприяння розбудові та модернізації туристичної та рекреаційної інфраструктури, підвищення якості та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних пропозицій на світовому ринку послугу сфери туризму;

- підвищення рівня надання готельних послуг потребує реконструкції, модернізації існуючої готельної бази, впровадження нових технологій, створення економічних стимулів для залучення інвестицій у будівництво та введення в експлуатацію нових готелів, що, із свого боку, потребує значних капіталовкладень;

- проведення тендерів на право отримання земельних ділянок у рекреаційних зонах під забудову об'єктами рекреації з дольовою участю держави у сфері розвитку інфраструктури;

- подальше розширення номенклатури курортно-рекреаційних послуг за рахунок медичних послуг (діагностика, профілактика та лікування захворювань) із широким використанням рекреаційних та лікувально-оздоровчих ресурсів;

- збільшення кількості санаторно-курортних закладів, готелів і створення лікувальних центрів, які надаватимуть платні послуги;

- запровадження стандартів якості надання рекреаційних послуг;

- удосконалення механізму правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які надають побутові послуги;

- створення збалансованої мережі об'єктів побутового обслуговування, насамперед тих, які надають соціальні види послуг.

Разом із тим, з урахуванням рівнів економічної, соціальної та екологічної проблемності розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону, необхідно передбачити поступове впровадження стратегій

подолання наявного відставання від оптимального рівня сталого розвитку за такою схемою послідовних етапів (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Схема етапів впровадження стратегій подолання наявного відставання від оптимального рівня сталого розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону

Виходячи з цієї схеми, на найближчий період основними пріоритетами розвитку Карпатського регіону повинні стати галузі, що сприяють підвищенню рівня рекреаційної сфери, а саме:

1. АПК – проблема підвищення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва надзвичайно актуальна в контексті забезпечення продуктами харчування не тільки місцевого населення, але і великого контингенту відпочиваючих.

2. Необхідний поштовх для більш ефективного співробітництва рекреаційної сфери з легкою промисловістю, яка випускає різні види тканин, виробів верхнього і білизняного трикотажу, взуття й інших товарів народного споживання.

3. Можливість “конверсії” машинобудівного комплексу на побутові витрати і місцевого населення, і туристів, що дозволить рекреаційній системі бути більш “мобільною”.

4. Помірний і за можливістю екологічний розвиток у регіоні будівельної промисловості, яка орієнтується на власну сировинну базу.

5. Удосконалення невиробничої сфери, особливо в гірській частині регіону.

6. Охорона навколишнього середовища, збереження і відновлення історико-культурної спадщини, а також поліпшення законодавчої бази в цій сфері.

Основою рекреаційної політики Карпатського регіону в найближчі роки мають бути такі пріоритети:

- сприяння реалізації законопроектів, що будуть визначати децентралізацію в сфері регулювання розвитку рекреаційної сфери;

- стійкий розвиток областей;

- сприяння розвитку сільського туризму;

- підтримка краєзнавчого руху й активізація короткочасного відпочинку;

- створення сприятливих умов для розвитку прикордонного обміну туристами;

- створення спільних лікувально-оздоровчих і туристичних підприємств.

Слід здійснити низку заходів на державному та регіональному рівнях, до яких відносяться:

- прийняття Кабінетом Міністрів України розпорядження “Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року” від 08.02.2006 р. № 70-р;

- розробка нормативно-правових актів, спрямованих на пільгове кредитування, створення сприятливих фінансово-економічних умов

(податкові та митні пільги) для суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють у національних парках природоохоронні заходи;

– створення інфраструктури для розвитку “зеленого” туризму та рекреації;

– вироблення екологічно чистих продуктів харчування;

– розвиток і збереження народних промислів.

Такий розвиток туризму є важливою складовою сталого розвитку національних природних парків Карпатського регіону з огляду на значний рекреаційний потенціал Карпат, а також резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи, що була прийнята в січні 1998 р. [157].

Необхідно об'єднати зусилля науковців вищих навчальних закладів, органів місцевого самоврядування та підприємств для розробки проектів щодо впровадження екологічно та економічно ефективних систем збалансованого господарювання і досягнення на цій основі екологічного, економічного і соціального балансу в Карпатському регіоні.

У Карпатському регіоні уявляється доцільним розробити й запровадити систему еколого-освітніх та навчально-виховних заходів, спрямованих на формування екологічного мислення, бережливого ставлення до гірських екосистем у населення, особливо дітей та молоді.

Потребують розробки та запровадження програми відновлення традиційних (природо-чуйних) та екологічних методів господарювання. Необхідно визнати на державному рівні, що місцеве населення, яке підтримує традиційний природо-чуйний тип господарювання, виконує важливу екологічну та природоохоронну функцію. Рекомендувати Уряду розробити програми фінансової підтримки фермерських господарств, що ведуться на екологічній основі.

Також потребують впровадження правила та механізм здійснення єдиної політики на всій території, яка включена у межі рекреаційної сфери. Необхідним є постійний контроль над природокористуванням.

Окремо слід розробити інформаційну стратегію для рекламування екологічно освітніх та рекреаційних програм: науково-популярні фільми, веб-сайти та інформаційні центри, каталог позитивних прикладів діяльності національних парків США та Європи у сферах наукової, освітньої, виховної діяльності та співпраці із місцевим населення.

Запровадження механізму відшкодування національним паркам відповідних збитків від рекреаційного використання, а також витрат на охорону та облаштування рекреаційних місць, є необхідним для зменшення негативного впливу туристів на екосистеми парків та для забезпечення більш комфортного відпочинку у відповідних функціональних зонах. Одним із шляхів є стягнення коштів із закладів відпочинку, що знаходяться на території національних парків, шляхом віднесення подібних витрат та збитків на собівартість курортних путівок.

Державні програми захисту етнічної самобутності Карпатського регіону є одним із шляхів збереження архітектури сіл через впровадження певних принципів архітектурного дизайну приватних та державних будівель.

Таким чином, формування механізмів прискореного розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону на інноваційних засадах вимагає суттєвих змін у здійсненні трансформаційних процесів, їх системному оновленні, переходу до такої моделі перетворень, де ринкові відносини поєднуються з ефективним державним регулюванням. Кластерні утворення в рекреаційній сфері є потужним механізмом вирішення питань, пов'язаних з соціально-економічним розвитком регіону, посилення його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Проте існує безліч чинників, які гальмують формування рекреаційного кластера. Зокрема, вони стосуються системи управління, визначення органу, який виконував би організаційно-управлінську функцію.

Ще одна важлива проблема, яка потребує вирішення, – це розроблення методичних рекомендацій до оцінки діяльності рекреаційного кластера. Зокрема, необхідний інтегральний показник, за допомогою якого можна було би визначити рівень інфраструктурних переваг та рівень сприятливості умов підприємництва.

Визначення складу всіх учасників рекреаційного кластера дає змогу підприємствам однакової спеціалізації в галузі розробити конкурентоспроможний продукт зусиллями всіх учасників кластера.

У регіонах України існують усі передумови для формування і розвитку кластерів відповідно до пріоритетів розвитку регіону. Для Львівської області пріоритетною повинна бути рекреаційна сфера з огляду приналежності області до Карпатського регіону та наявності всіх необхідних природних рекреаційних ресурсів для такої діяльності. На відміну від галузей, кластери характеризуються кращою взаємодією всередині галузі та міжгалузевими взаємозв'язками. Кластерні утворення сприяють швидкому поширенню технологій, інформації, маркетингу та дають змогу швидше усвідомити вимоги і потреби споживачів. Такі взаємозв'язки є головними у конкурентній боротьбі, підвищенні продуктивності праці, визначенні напрямів господарювання та впровадження інновацій. Переважна більшість учасників кластера не конкурує між собою, як може видатися. Вони обслуговують різні сегменти галузі. Володіючи певними можливостями, вони здатні швидко долати обмеження і перешкоди до підвищення конкурентоспроможності та розвитку регіону.

Отже, сьогодні застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності. Об'єднання в кластери рекреаційних, туристичних та курортних підприємств, інфраструктурних і підтримувальних галузей, науково-

технічних установ, органів державної влади, установ освіти, які будуть взаємопов'язані у сфері охорони і відновлення навколишнього природного середовища, дозволить отримати додаткові можливості для залучення інвестицій з метою розроблення програм захисту довкілля. Згідно з типологією кластерів рекреаційний кластер можна зарахувати до галузевих кластерних утворень. Типологізація дає змогу чітко встановити стратегічні цілі, напрями діяльності та розвитку кластера, окреслити коло завдань, які вирішуються за допомогою кластера, виявити спеціалізацію кластера і територіальний аспект діяльності.

Центральною ланкою є питання забезпечення і підтримки екологічної збалансованості Карпатського регіону. Реалізація концепції екологічно збалансованого розвитку курортно-рекреаційної території (туристичного центру) відбувається за умов використання певних організаційних форм. У цьому випадку найбільш доцільною формою реалізації концепції є розробка цільових комплексних програм відповідних рівнів: державної, регіональної (обласної), локальної (конкретної курортно-рекреаційної території чи туристичного центру). Однак потенційну загрозу природному середовищу може нести надмірна ескалація рекреаційних об'єктів в окремих зонах, що може викликати деградацію ландшафтів внаслідок перевищення норм граничних навантажень. Незважаючи на значний резерв між існуючим навантаженням і нормативними показниками рекреаційної місткості ландшафтів, сумарна місткість окремих рекреаційних центрів, зокрема Трускавця, Славська, вже сьогодні близька до оптимальної. Тому необхідною умовою подальшої розбудови рекреаційних зон є суворе дотримання норм оптимального рекреаційного навантаження на природні екосистеми.

Таким чином, з огляду на значні можливості для нарощування масштабів рекреаційного освоєння регіону слід акцентувати увагу на необхідності комплексного підходу до формування перспективної

політики розвитку рекреаційної індустрії, всебічного обґрунтування пріоритетів, темпів і методів її реалізації.

Одже, проведений нами у третьому розділі аналіз, дозволив зробити наступні висновки:

1. Сформульовано концептуальні основи розвитку рекреаційної сфери на прикладі Карпатського регіону та визначено основні заходи щодо її інноваційного розвитку. В умовах переходу України на ринкові методи господарювання виявляється недостатньо висока конкурентоспроможність послуг підприємств курортно-рекреаційного комплексу, окремих регіонів курортно-рекреаційної спрямованості, їх низька експортоорієнтована активність. Успішна інтеграція України в європейську співдружність можлива за умови проведення розумної регіональної політики з урахуванням територіальної специфіки та геополітичних переваг кожного регіону.

2. Визначено, що вибір оптимального стратегічного курсу розвитку регіону з урахуванням усіх потенційно важливих чинників пов'язаний з його географічним положенням та екологічним феноменом території. Зміцнення рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України дозволяє визначити як домінуючий шлях інноваційного розвитку, що ґрунтується на використанні стратегії нарощування інноваційного потенціалу на заздалегідь визначених пріоритетних напрямках технічного, технологічного та соціально-економічного розвитку. Це забезпечує реалізацію стратегії випереджувального розвитку, яка спроможна забезпечити щорічні темпи прискорення інноваційного оновлення економіки регіону.

3. Доведено, що вихідною умовою розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону на основі формування механізмів прискореного інноваційного розвитку мають стати управлінські інновації, засновані на принципі максимально ефективного управління. Вони передбачають передусім зміну всієї організаційної структури або окремих

її елементів з метою оптимізації діяльності. При цьому на перший план виходять проблеми наукового і методичного забезпечення організаційно-структурних інновацій, діагностики, оцінки ефективності організаційних змін, адекватності їх довгостроковим детермінантам інноваційного соціально-економічного розвитку краю.

4. Важливою складовою механізму прискореного розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону є формування рекреаційного кластеру, що дає змогу ефективно використовувати природні та антропогенні рекреаційні ресурси, історичну та культурну спадщину й посилити вплив сфери рекреації та туризму на економічний розвиток регіону. Основним пріоритетним завданням має стати запровадження на регіональному рівні інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, забезпечення подальшого зростання науково-технологічного, інноваційного та людського потенціалу, підвищення конкурентоспроможності регіону на внутрішньому і зовнішньому ринках. Інтегрування нашої країни в європейські структури вимагає вироблення і реалізації такої моделі взаємовідносин з Карпатським регіоном та управління ним, яка б відповідала принципам регіональної рекреаційної політики Європейського Союзу.

5. Формування механізмів прискореного розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону на інноваційних засадах вимагає суттєвих змін у реалізації трансформаційних процесів, їх системному оновленні, переходу до такої моделі перетворень, де ринкові відносини поєднуються з ефективним державним регулюванням. Кластерні утворення в рекреаційній сфері виступають потужним механізмом вирішення питань, пов'язаних з соціально-економічним розвитком регіону, посиленням його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це зумовлює необхідність розроблення методичних рекомендацій щодо оцінки діяльності рекреаційного кластера, зокрема інтегрального показника, за допомогою якого можна визначити рівень

інфраструктурних переваг та рівень сприятливості умов підприємництва.

ВИСНОВКИ

У монографії вирішено конкретне наукове завдання, яке полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні та розробці комплексної системи організації управління та реалізації державної політики щодо розвитку сфери рекреаційного туризму в Україні на прикладі Карпатського регіону шляхом оптимізації теоретичних підходів, визначення механізмів та вдосконалення інструментів її управління. Одержані в процесі дослідження результати та їх узагальнення дозволяють сформулювати наступні висновки і внести пропозиції, які мають теоретичне і практичне значення.

1. На основі теоретичних досліджень визначено пріоритетність розвитку сфери рекреації і туризму для Карпатського регіону, де територіальне поєднання рекреаційно-курортних і туристичних ресурсів має чітко виражений характер. Це обумовлює необхідність оптимізації системи державного управління рекреаційною сферою, яка ставить перед органами державної влади завдання, вирішення яких значною мірою залежить від теоретичного обґрунтування підходів до формування дієвих механізмів. При цьому вони повинні враховувати специфіку Карпатського регіону України, в тому числі етнонаціональні особливості краю.

2. Методологічні підходи до державного управління рекреаційною сферою Карпатського регіону визначено через формулювання його мети, вдосконалення механізмів, об'єктів і суб'єктів, стратегії державної політики, уточнення принципів, методик і відповідного термінологічного апарату. Основою державного управління рекреаційною сферою Карпатського регіону є створення ефективного механізму, спрямованого на розвиток конкурентоздатних на світовому ринку рекреаційних послуг, які забезпечують максимальне задоволення духовних і фізичних потреб населення України й на базі цього – комплексний розвиток території та забезпечення її соціально-економічних інтересів при збереженні

екологічної рівноваги.

3. Відзначено існування певних позитивних тенденцій у розвитку рекреаційної сфери регіону: ефективна діяльність ради з туризму Карпатського регіону, підготовка кадрів, сертифікація туристичних послуг, реалізація програм розвитку туризму в областях, створення спеціальних (вільних) економічних зон туристсько-рекреаційного типу, державна підтримка окремих центрів рекреації, прийняття спеціальних екологічних програм, позитивний вплив розширення Європейської співдружності.

4. Виходячи з аналізу існуючих природних ресурсів, матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури, зроблено висновок про очевидну наявність чинників для перспективності та економічної доцільності розвитку рекреаційної сфери, перетворення регіону на туристично-оздоровчу зону загальноєвропейського значення.

Проте, незважаючи на позитивні зрушення в розвитку рекреаційної сфери регіону, сучасний стан його матеріально-технічної бази залишається на рівні, далекому від світових стандартів. Тому ключовим завданням органів державного управління та органів місцевого самоврядування сьогодні і найближчої перспективи можна вважати, поряд із збільшенням кількості об'єктів і їх потужностей, налагодження конкурентоздатного ринку рекреаційних послуг шляхом модернізації існуючої матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреації.

5. При формуванні ефективних управлінських рішень в системі управління санаторно-курортним забезпеченням мають застосовуватися такі принципи: реальності, заощадження, свободи вибору рішення або принципу неостаточних дій, стійкості до можливих помилок у визначенні вихідних даних, своєчасності рішення, реалізованості, системності та регуляризації рішень. При цьому напрямами аналітичної роботи з управлінської технології проблемного аналізу є: формулювання проблеми; виявлення її просторових і годинних меж, характеру, закономірностей

розвитку, наслідків; визначення ресурсів, які необхідні для вирішення проблеми; розробка відповідних управлінських технологій; вирішення проблеми.

6. Встановлено, що в Україні та в Карпатському регіоні зокрема туризм має потужний потенціал, але його економічна віддача поки що незначна. Розвиток сфери туризму стримується недосконалістю нормативно-правової бази, а також методичної, організаційної, юридичної підтримки суб'єктів підприємництва у сфері туризму і курортів, недостатньою ефективністю механізмів державного управління та управління підприємствами сфери, незначними об'ємами інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури, неефективністю використання рекреаційних ресурсів.

Пропозиції щодо вдосконалення механізмів державного управління сферою туризму на торкаються загальнодержавного рівня і передбачають впровадження механізму пільгового кредитування заходів, пов'язаних з розвитком сфери туризму, розробку нових форм співпраці між органами місцевого самоврядування і суб'єктами підприємництва. На регіональному рівні практичні рекомендації зводяться до таких напрямів: інституційного (формування різних структур), маркетингового (створення позитивного іміджу регіону), підготовки кадрів для туризму, підтримки малого бізнесу.

7. Перспективні стратегії нарощування інноваційного потенціалу регіону розробляються на заздалегідь визначених пріоритетних напрямках технічного, технологічного, соціально-економічного розвитку, відповідності принципам регіональної рекреаційної політики Європейського Союзу, угодах (контрактах) регіонального розвитку, екологічно збалансованому розвитку курортно-рекреаційної території.

8. На прикладі сфери туристичної рекреаційної діяльності запропоновано модель удосконалення механізму державного управління розвитком рекреаційного туризму. Реалізація державної політики

здійснюється через важелі організаційно-соціальних дій на об'єкт управління, які у своїй сукупності являють собою державний механізм управління розвитком галузі. На підставі результатів досліджень сформовано організаційно-соціальний механізм державного управління розвитком туризму на прикладі Карпатського регіону. Виділено основні сфери функціонування туризму: сфера рекреаційного обслуговування і сфера забезпечення інфраструктури, визначено їх поняття і рамки, запропоновано низку заходів з розвитку та вдосконалення сфери забезпечення туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамов Б. І. Організаційно економічні основи управління розвитком міст / Б. І. Адамов. – К. : Грот, 1998. – 215 с.
2. Амитан В. Н. Городское развитие – приоритет региональной экономики / В. Н. Амитан, А. А. Лукьянченко, Ю. Д. Денисов // Экономика и право. – 2002. – № 1.– С. 51–56.
3. Байлик С. И. Гостиничное хозяйство: проблемы, перспективы, сертификация / С. И. Байлик. – К. : ВИРА-Р, 2001. – С. 16–21.
4. Байцим В. Ф. Підприємницька модель антикризового управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.02 / В. Ф. Байцим. – Х., 2002. – 20 с.
5. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Парус, 2003. – 208 с.
6. Бейдик О. О. Українсько-російський словник термінів і понять з географії туризму і рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К. : РВЦ “Київський університет”, 1997. – 300 с.
7. Бережная И. В. Проблемы рекреационно-экономического комплекса Крыма в условиях становления рыночных отношений / И. В. Бережная // Социально-экономические проблемы региона. – Симферополь: Крымский ин-т природоохранного и курортного строительства. – 1996. – С. 52-54.
8. Биркович В. І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України / В. І. Биркович // Статистика України. – 2006. – № 3 (34). – С. 83–86.
9. Біла Н. Г. Ціна як категорія економічної теорії та економіки охорони здоров'я / Н. Г. Біла // Сучасний стан та перспективи розвитку соціальної медицини та організації охорони здоров'я: напрямки та шляхи реформування системи охорони здоров'я (до 80-річчя кафедри соціальної медицини, управління та економіки охорони здоров'я) : матеріали міжнар.

наук.-практ. конф., Одеса, 18-19 верес. 2003 р. / за заг. ред. акад.

В. М. Запорожана та проф. В. І. Журавля. – Одеса, 2003. – С. 33–39.

10. Білінська М. Термінологічні аспекти державного управління в охороні здоров'я: медична допомога та медична послуга / М. Білінська, О. Виноградов // Вісник НАДУ. – 2006. – № 2. – С. 382–391.

11. Бобкова А. Г. Развитие законодательства о рекреационной деятельности / А. Г. Бобкова // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины. – 1999. – С. 291–308.

12. Бобкова А. Г. Направления и задачи развития информационных технологий в туризме и гостиничном бизнесе Украины / А. Г. Бобкова, А. П. Будя // Гостиничный бизнес. – 2001. – № 1. – С. 46-47.

13. Борецкая Н. П. Развитие индустрии туризма как фактор повышения эффективности экономики региона / Н. П. Борецкая, Г. В. Казачковская // Социально-экономические аспекты региональной промышленной политики. – Донецк : ИЭП НАН Украины. – 1997. – С. 16–18.

14. Браун М. Пол Посібник з аналізу державної політики / М. Пол Браун ; пер. з англ. – К. : Основи, 2005. – 243 с.

15. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды) / М. М. Бринчук. – М., 1998. – 575 с.

16. Валентюк І. Туризм як галузь господарського комплексу України / І. Валентюк // Управління сучасним містом. – 2001. – № 10-12(4). – С. 60.

17. Валентюк І. В. Організаційно-економічні механізми державного регулювання туристичної сфери України : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.02 / І. В. Валентюк ; НАДУ при Президентіві України. – К., 2005. – 20 с.

18. Василенко В. Н. Проблемы управления развитием социально-экономических территориальных систем / В. Н. Василенко // Экономика и

право. – 2002. – № 1. – С. 25–31.

19. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua>

20. Гаман П. І. Розвиток рекреаційної сфери Карпатського регіону України: теорія та практика державного регулювання : [монографія] / П. І. Гаман. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 306 с.

21. Гаман П. І. Особливості функціонування механізму державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / П. І. Гаман // Держава та регіони. – 2008. – № 2. – С. 39–44. – (Серія “Державне управління”).

22. Гаман П. І. Проблеми стратегії розвитку системи регіонального управління у реакційній сфері на проектних засадах / П. І. Гаман // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2008. – № 4 – С. 154–160.

23. Гаман П. І. Роль і місце реклами в маркетингу платних медичних послуг лікувально-профілактичних закладів / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2008. – № 4 (64). – С. 97–99.

24. Гаман П. І. Роль рекреаційної сфери в структурі економіки Карпатського регіону / П. І. Гаман // Держава та регіони. – 2008. – № 4. – С. 93–97. – (Серія “Державне управління”).

25. Гаман П. І. Удосконалення системи державного управління рекреаційним природокористуванням [Електронний ресурс]/ П. І. Гаман // Державне будівництво : [Електронне наукове фахове видання]. – 2008. – № 2. – Режим доступу до журн. : <http://www.kbuara.kharkov.ua>

26. Гаман П. І. Управління якістю медичної допомоги – стратегія оптимізації системи санаторно-курортного забезпечення населення України / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С. 41–43.

27. Гаман П. І. Формування державних пропозицій на ринку рекреаційних ресурсів / П. І. Гаман // Державне управління інноваційним розвитком : зб. наук. пр. Донецьк. держ. ун-ту управління. – Донецьк,

ДонДУУ, 2008. – Т. IX, вип. 105. – С. 116–125. – (Серія “Державне управління”).

28. Гаман П. І. Завдання оптимізації системи державного управління рекреаційною сферою регіону / П. І. Гаман // Інвестиційна складова сталого розвитку регіону : матеріали наук.-практ. конф., 10 груд. 2008 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – С. 33–36.

29. Горецький А. І. Формування державних механізмів розвитку рекреаційної сфери / А. І. Горецький // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – № 1 (45). – С. 132–141.

30. Горецький А. І. Механізми інноваційного розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону / А. І. Горецький // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – Вип. 1 (44). – С. 29–36.

31. Горецький А. І. Формування механізмів удосконалення державної політики розвитку рекреаційного туризму / А. І. Горецький // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2013. – Вип. 4 (43). – С. 122–129.

32. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua>

33. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / П. В. Гудзь. – Донецьк : ІЕПД НАН України, 2001. – 270 с.

34. Гудзь П. В. Пути рационального использования рекреационных ресурсов в экономике курортно-оздоровительных предприятий / П. В. Гудзь, В. В. Дергаусов // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины. – 1999. – С. 310–324.

35. Гуленок В. В. Некоторые подходы к реформированию социальной сферы региона / В. В. Гуленок // Стратегия управления

социально-экономическим развитием региона на период до 2010 года : материалы регион. научн.-практ. конф., Донецк, 28-30 сент. 1999 г. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины. – 2000. – С. 253–257.

36. Гусев В. О. Державна інноваційна політика як засіб розвитку національної економіки : навч. посіб. / В. О. Гусев. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 60 с.

37. Давиденко Л. І. Підвищення кваліфікації кадрів у сфері державного управління туризмом / Л. І. Давиденко // Зб. наук. пр. НАДУ при Президентіві України. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – С. 73–81.

38. Дацій Н. В. Соціальні засади інвестування національної економіки : монографія / Н. В. Дацій, С. О. Корецька. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – 328 с.

39. Денисов Ю. Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку / Ю. Денисов, Л. Савельєв, Л. Шевчук // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 5.

40. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін. ; за заг. ред. проф. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 164 с.

41. Деркач Ю. Основні структурні компоненти санаторно-курортного потенціалу Прикарпатського регіону України / Ю. Деркач, П. Гаман // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участі, Київ, 30 трав. 2008 р. : у 2 т. – Т. 2 / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна). – К. : Вид-во НАДУ, 2008. – С. 5.

42. Джафарова Д. Значення стратегічного планування діяльності закладів охорони здоров'я в умовах реформування галузі / Д. Джафарова, С. Бойченко // Вісник УАДУ. – 2000. – № 2. – С. 143–150.

43. Долішній М. І. Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку регіону / М. І. Долішній // Українські Карпати: проблеми і перспективи. – Львів, 1993. – С. 5–13.

44. Дудкіна О. П. До питання організації рекреаційної діяльності у вільних економічних зонах / О. П. Дудкіна // Проблеми економічної політики у вільних економічних зонах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : у 3 ч. – Ч. 3. – Чернівці : Вид-во ЧДУ. – 1995. – С. 23–25.
45. Дудкіна О. П. До проблеми пошуків нової методики регіонального аналізу в рекреаційній сфері / О. П. Дудкіна // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 1998. – Вип. 3. – С. 117–122.
46. Ефремов А. В. Рекреационно-территориальный комплекс как социально-экономическая система / А. В. Ефремов, И. В. Бережная // Социально-экономические проблемы региона. – Симферополь : Крымский ин-т природоохранного и курортного строительства. – 1996. – С. 4–28.
47. Журавель В. И. Основы менеджмента в системе здравоохранения / В. И. Журавель. – К., 1994. – 336 с.
48. Журавель В. І. Обґрунтування оптимізації моделей управління в охороні здоров'я / В. І. Журавель. – К., 1997. – 35 с.
49. Журавель В. І. Основы менеджменту в системі здорово охорони / В. І. Журавель. – К., 1997. – 120 с.
50. Закон Украины “О внесении изменений и дополнений в Земельный кодекс Украинской ССР” от 13.03.1992 г. № 2196 // Ведомости Верховного Совета Украины. – 1992. – № 25. – Ст. 354.
51. Закон Украины “О курортах” от 05.10.2000 г. № 2026 // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2000. – № 50. – Ст. 36.
52. Закон України “Основи законодавства України про культуру” від 14.02.1992 р. № 2117 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 21. – Ст. 294.
53. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” від 19.11.1992 р. № 2801-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua>

54. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про туризм” від 18.11.2003 р. № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 50. – Ст. 2600.
55. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 45.
56. Закон України “Про оплату праці” від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
57. Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13.10.1992 р. № 267-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 676.
58. Закон України “Про захист прав споживачів” від 12.05.1991 р. № 1024-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
59. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
60. Закон України “Про музеї та музейну справу” від 29.06.1995 р. № 29/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.
61. Закон України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” від 5.04.2007 р. № 877-V // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1771.
62. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25.06.1991 р. № 1264 (зі змін. та допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
63. Закон України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23.03.1996 р. № 98 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 20. – Ст. 82.
64. Закон України “Про плату за землю” від 03.07.1992 р. № 2535 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 38. – Ст. 560.

65. Закон України “Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області” від 24.12.1998 р. № 356 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 2. – Ст. 45.

66. Закон України “Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу “Курортотополіс Трускавець” від 18.03.1999 р. № 514 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 18. – Ст. 139.

67. Закон України “Про туризм” від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

68. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” від 24.12.1993 р. № 3808-XII // Відомості Верховної ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80.

69. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.09.2005 р. № 850-IV // Відомості Верховної ради України. – 2005. – № 14. – Ст. 13.

70. Збірник нормативно-правових актів / за ред. В. Ф. Москаленка, В. В. Костецького – Тернопіль : Укрмедкнига, 2009. – 464 с.

71. Здравницы профсоюзов Украины / [ред. кол. : М. В. Лобода, Э. А. Колесник, А. А. Коломиец, Л. И. Фисенко, И. А. Морозов]. – К. : Тамед, 2007. – 317 с.

72. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

73. Знаменский Г. Л. В решении социально-экономических проблем региона без интеллектуальных ресурсов не обойтись / Г. Л. Знаменский // Распределение полномочий – основа регионального и местного развития : материалы “круглого стола”. – Донецк : Юго-Восток. – 2003. – С. 15–17.

74. Казаков В. Ф. Опыт организации лечебного туризма в санатории средней полосы России / В. Ф. Казаков // Курортные ведомости. – 2002. – № 4 (13). – С. 10.

75. Калитюк В. Управление санаторно-курортными предприятиями: Новые реалии / В. Калитюк, В. Николаев // Экономика Украины. – 2000. – № 1. – С. 71–74.

76. Карамисhev Д. В. Концепція інноваційних перетворень: міжгалузевий підхід до реформування системи охорони здоров'я (державно-управлінські аспекти) : [монографія] / Д. В. Карамисhev. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2004. – 304 с.

77. Карамисhev Д. В. Стратегічне управління інноваційними процесами в системі охорони здоров'я: державні механізми : [монографія] / Д. В. Карамисhev. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2006. – 304 с.

78. Карнаухов С. Эффективность корпоративных структур / С. Карнаухов // Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 2000. – № 1-2. – С. 4–13.

79. Киричук В. В. Інноваційні тенденції в розвитку курортного господарства зарубіжжя / В. В. Киричук // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2001 р. – К. : Знання України, 2002. – С. 82–86.

80. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 324 с.

81. Клияненко Б. Т. Механизм предотвращения потерь трудовых ресурсов в регионе / Б. Т. Клияненко, А. Ю. Чаленко, В. Н. Яценко // Вісник Східноукраїнського державного університету. – 2000. – Ч. II. – № 4 (26). – С. 92–96.

82. Клияненко Б. Т. Формирование инвестиционного климата в регионе / Б. Т. Клияненко, Т. Г. Савченко, Ю. В. Зиминский // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект. – Ч. 1. – Донецк : ДонНУ. – 2011. – С. 54–57.

83. Кобець Г. П. Управління здоровоохороною області / Г. П. Кобець. – К. : Здоров'я, 2006. – 48 с.
84. Колесник Ю. В. Структурно-логічеська модель інноваційно-сбалансованої системи регулювання економіки / Ю. В. Колесник // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 13–23.
85. Конищева Н. И. Новые организационные формы развития индустрии туризма / Н. И. Конищева, Г.В. Казачковская // Развитие туризма – важное направление в подъеме экономики Украины : материалы 3-й Междунар. научн.-практ. конф., Славяногорск, 16-18 дек. 1999 г.. – Донецк : ДИТБ. – 1999. – С. 39-40.
86. Конищева Н. И. Проблемы управления развитием санаторно-курортных комплексов в регионах Украины / Н. И. Конищева, Г. В. Казачковская // Вісник ДІТБ. – 2001. – № 5. – С. 246–250.
87. Конищева Н. И. Концептуальные основы формирования модели рекреационно-туристического хозяйства в эокризисных промышленных регионах / Н. И. Конищева, Д. В. Рудь, А. В. Кузьменко // Туризм на пороге третьего тысячелетия: экология, образование, культура, информация : труды междунар. научн.-практ. конф. – Ялта : Ялтинский институт менеджмента.– 2013. – С. 99–101.
88. Коніщева Н. Туристичний бізнес України в контексті і концепції сталого розвитку Європи / Н. Коніщева, Н. Борецька, Г. Казачковська // Схід. – 1997. – № 1(8). – С. 23–25.
89. Коніщева Н. Й. Ефективність туристичного бізнесу як фактор стабільного розвитку зростання економіки та формування єдиного культурно-інформаційного простору / Н. Й. Коніщева, Н. П. Борецька, Г. В. Казачковська // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 1, ч. 1. – К. : Кармаліта, 1998. – С. 29–36.
90. Коніщева Н. Й. Створення віртуального інформаційного центру для розвитку туризму на територіях природно-заповідного фонду України / Н. Й. Коніщева, В.Н. Шаталов, І. В. Нога // Соціально-

экономические, экологические и гуманитарные проблемы развития туристического бизнеса : сб. научн. тр. – Донецк : Донецкий ин-т туристического бизнеса, 2003. – С. 169–174.

91. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.

92. Копець Г. Р. Розвиток логістики туризму у сучасних умовах господарювання України / Г. Р. Копець // Маркетинг та логістика в системі менеджменту : VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 9-10 листоп. 2006 р.). – Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2006. – С. 149-150.

93. Корецький М. Х. Стратегічне управління : навч. посіб. / М. Х. Корецький, А. О. Дегтяр, О. І. Дацій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 240 с.

94. Коротко О. Провідні напрямки реформування охорони здоров'я в Україні / О. Коротко // Українські медичні вісті. – 1997. – № 2-3. – 12 с.

95. Костюк І. Франківщина: мрії твої золоті, мрії твої незабутні / І. Костюк // Український регіональний вісник. – 2002. – № 42. – С. 8-9.

96. Кравців В. Економічний розвиток і економічна безпека: шляхи України / В. Кравців // Регіональна економіка. – 2007. – № 3. – С. 97–104.

97. Кравців В. С. Рекреаційна політика у Карпатському регіоні: принципи формування, шлях реалізації / В. С. Кравців, В. К. Євдокименко, М. М. Габрель. – Чернівці : Прут – 2005. – 72 с.

98. Кравців В. Рекреаційний потенціал Українських Карпат і перспективи його використання / В. Кравців // Українські Карпати: проблеми і перспективи. – Львів, 1993. – С. 211.

99. Красильников О. Проблемы структурных преобразований в экономике / О. Красильников // Экономист. – 2001. – № 8. – С. 52–58.

100. Курская Е. Н. Контроль качества в туристической отрасли / Е. Н. Курская // Менеджмент в России и за рубежом. – 2005. – № 5. – С. 83–98.

101. Лазор О. Я. Органи державного управління в галузі екології та природних ресурсів / О. Я. Лазор // Вісник УАДУ. – К. : УАДУ, 2001. – № 4. – С. 195–202.
102. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади : [монографія] / О. Я. Лазор. – Львів : Ліга-Прес, 2003. – 542 с.
103. Ларина Н. И. Региональная политика в странах с рыночной экономикой / Н. И. Ларина, А. А. Кисельников. – М., 1998. – С. 4.
104. Ларіна Р. Р. Логістика в туристичній галузі / Р. Р. Ларіна. – Донецьк : ДонДУУ, 2006. – 277 с.
105. Латинін М. А. Оцінка методів та засобів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України / М. А. Латинін // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2005. – № 2 (25) : у 2 ч. – Ч. 2. – С. 157–162.
106. Лесечко М. Д. Технологія прийняття управлінських рішень у державному управлінні та місцевому самоврядуванні / М. Д. Лесечко, А. О. Чемерис, Р. М. Рудніцька / за наук. ред. М. Д. Лесечка. – Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2003. – 424 с.
107. Лисецький А. С. Теоретико-методологічні засади дослідження економічного простору і стратегічного потенціалу продуктивних сил; Економічний простір сільськогосподарського виробництва та визначення стратегічного потенціалу продуктивних сил АПК / А. С. Лисецький, О. П. Амбросенко, М. І. Соломко // Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / за ред. д.е.н., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – С. 8–18, 118–132.
108. Литвинова О. Деякі підходи до реформування охорони здоров'я в Україні / О. Литвинова // Українські медичні вісті. – 1997. – № 8. – С. 5-6.

109. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджені спільним наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства охорони здоров'я України від 16.02.2001 р. № 38/63, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 02.03.2001р. № 189/5380 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Держпідприємництва та МОЗ України від 15.02.2002 р. № 23/57) // Офіційний вісник України. – 2002. – № 9. – С. 5.

110. Лобода М.В. Курортні ресурси України / М. В. Лобода. – К. : ЗАТ “Укрпрофоздоровниця” ТАМЕД, 1999. – 344 с.

111. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [кол. монографія] / за ред. Е. М. Ліабнової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.

112. Ляшенко С. В. Совершенствование законодательного регулирования корпоративных прав территориальных громад города / С. В. Ляшенко, Ю. С. Алексеева // Экономико-правовые проблемы городского самоуправления: – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2001. – С. 66–77.

113. Маланюк Т. Туристично-рекреаційний комплекс Прикарпаття: його стан і перспективи розвитку / Т. Маланюк. – Ів.-Франківськ : Карпати, 2002. – 118 с.

114. Малишева О. В. Удосконалення механізмів державного управління охороною культурної спадщини та туризмом / О. В. Малишева, О. В. Черепанова // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участі, Київ, 31 трав. 2006 р. : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 2. – 348 с.

115. Малый экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2000. – С. 729.

116. Мамутов В. Регіональні наслідки ліквідації промислових підприємств (на прикладі вугільних виробничих систем) / В. Мамутов, В. Василенко // Регіональна економіка. – 1999. – № 3. – С. 26–31.
117. Мамутов В. К. Економіко-правові аспекти розвитку господарського комплексу / В. К. Мамутов // Вісник НАН України. – 2001. – № 3. – С. 14–18.
118. Марчук Є. К. Україна: нова парадигма поступу / Є. К. Марчук. – К. : Аваллон, 2001. – 216 с.
119. Мегедь В. П. Специфіка підготовки сучасного керівника системи охорони здоров'я / В. П. Мегедь, С. І. Куш, Я. Ф. Радиш // Лікарська справа –Врачебное дело, 2006. – № 8. – С. 96–99.
120. Менеджмент в охороні здоров'я: структура та поведінка організації охорони здоров'я / за ред. С. Шортела. – К. : Основа, 1998. – С. 56–67.
121. Менеджмент в сфері услуг / под ред. д.э.н., проф. С. Ф. Поважного, д.э.н., проф. В. В. Дорофиенко. – Донецк : ВИК, 2004. – 824 с.
122. Мерзляк А. В. Механізми ефективного державного управління демографічним розвитком регіону / А. В. Мерзляк, Г. О. Михайлова, Є. П. Михайлов // Держава та регіони, 2005. – № 1. – С. 75–78.
123. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [пер. с англ. ; общ. ред. Л. И. Евенко]. – М. : Дело, 1992. – С. 41–44.
124. Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону / Т. Л. Миронова, О. П. Добровольська, А. Ф. Процай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.
125. Мілашевська О. І. Організаційно-методичні засади формування спеціальних туристично-рекреаційних зон / О. І. Мілашевська // Новый Крым. Курорты и туризм. – 2005. – № 3. – С. 12–16.

126. Мурашко М. І. Менеджмент персоналу / М. І. Мурашко. – К. : Т-во “Знання”, 2004. – С. 23–27.
127. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Державної туристичної адміністрації України “Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності” від 14.11.2002 р. № 121/83 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 50. – Ст. 2264.
128. Наказ Мінекономіки “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання” від 4.12. 2006 р. № 367. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
129. Національна система туристсько-екскурсійних маршрутів “Намісто Славутича” / [Г. П. Науменко, С. В. Грибанова, О. П. Дорошко та ін.]. – К., 2008. – 401 с.
130. Національний план дій на виконання Указу Президента України “Про невідкладні заходи реформування системи охорони здоров’я населення” (Дорожня карта реформування системи охорони здоров’я) від 06.12.2005 р. № 1694/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web@moz.gov.ua>.
131. Одрехівський М. В. Валеологічні інноваційні центри: економічні проблеми створення і функціонування / М. В. Одрехівський. – Львів : Світ, 1997. – 144 с.
132. Окушко Л. Г. Природні та соціально-економічні передумови розвитку рекреаційного господарства Донецької області / Л. Г. Окушко, О. М. Черноіванова // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К. : Кармаліта. – 1999. – Вип. 2. – С. 413–433.

133. Онищенко В. А. Инвестиционная политика региона / В. А. Онищенко. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины, Юго-Восток, 2001. – 255 с.
134. Орлов Б. В. Правові проблеми визначення понять курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних територій / Б. В. Орлов // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 5. – С. 48–50.
135. Основы менеджмента : учебн. пособие для вузов / под ред. А. А. Радугина. – М. : Центр, 1997. – С. 18–20.
136. Офіційна інформація Державної служби туризму і курортів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua/PublicationsList.aspx>.
137. Охріменко А. Г. Особливості розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Подільського регіону / А. Г. Охріменко // Вісник Технологічного університету Поділля. – 1999. – № 2. – С. 128–130.
138. Охріменко А. Г. Особливості функціонування рекреаційного комплексу в умовах сталого розвитку / А. Г. Охріменко // Регіональна економіка. – 2006 – № 2. – С. 224–228.
139. Панорама охорони здоров'я населення України / А. В. Підаєв, О. Ф. Возіанов, В. Ф. Москаленко, В. М. Пономаренко та ін. – К. : Здоров'я, 2003. – 396 с.
140. Пілюшенко В. Л. Управління інноваційно-інвестиційним розвитком території : [монографія]. / В. Л. Пілюшенко, Б. І. Адамов, І. В. Шкрабак. – Донецьк : ВІК, ДонДУУ, 2007. – 317 с.
141. Полозенко Д. Межбюджетные взаимоотношения – составляющая механизма опережающего экономического развития / Д. Полозенко // Экономика Украины. – 2002. – № 2. – С. 19–21.
142. Поляков І. В. Актуальные проблемы ценообразования в здравоохранении / І. В. Поляков, С. А. Уваров, В. А. Селезнев // Проблемы социальной гигиены и история медицины. – 1996. – № 6. – С. 31–33.

143. Пономаренко В. М. Комплексні програми цільового планування / В. М. Пономаренко. – Луганськ, 2003. – С. 33–45.
144. Попович С. И. Развитие туризма в Украине. Проблемы и перспективы / С. И. Попович. – К. : Тандем, 1996. – 248 с.
145. Портер М. Е. Конкуренция / М. Е. Портер. – М. : Изд. дом “Вильямс”, 2005. – 608 с.
146. Постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи подальшого розвитку туризму” від 29.04.1999 р. № 728 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
147. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку державної акредитації закладу охорони здоров’я” від 15.07.1997 р. № 765 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
148. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної програми на 2002 – 2010 роки” від 29.04.2002 р. № 583 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 18. – Ст. 935.
149. Постанова Кабінету Міністрів України “Про перелік видів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, які підлягають ліцензуванню” від 27.05.1998 р. № 751 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 21. – Ст. 771.
150. Постанова Кабінету Міністрів України “Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу “Курортотопіс Трускавець” від 9.09.1999 р. № 1441 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 32. – Ст. 1672.
151. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності” від 04.07.2001 р. № 756 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
152. Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 751” від

13.09.2010 р. № 862 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.kmu.gov.ua>

153. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року” від 21.07.2006 р. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua>

154. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про Державну службу туризму і курортів” від 13.02.2006 р. № 132 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 7. – Ст. 354.

155. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку підготовки, укладання та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди” від 23.05.2007 р. № 751 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

156. Прейгер Д. Иностранный туризм в Украине в контексте развития международных транспортных коридоров / Д. Прейгер, И. Малярчук // Экономика Украины. – 2001. – № 6. – С. 20–28.

157. Про стан та перспективи розвитку туризму в Україні : інформаційно-аналітичний матеріал до парламентських слухань. – К.: КІТЕП, 2000. – 87 с.

158. Проблемы развития предпринимательства в курортно-рекреационном хозяйстве, сферах отечественного и иностранного туризма / А. В. Живицкий, И. А. Тараканов, В. И. Степанов [и др.]. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2003. – 30 с.

159. Путрик Ю. С. Туризм глазами географа / Ю. С. Путрик, В. В. Свешников. – М. : Мысль, 1996. – 158 с.

160. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування : [монографія] / Я. Ф. Радиш. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 360 с.

161. Розвиток туризму в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. ст. – К. : ІВЦ “Слав’янський діалог”, 1995. – 244 с.

162. Розметова О. Г. Важелі прямого державного впливу на розвиток курортно-оздоровчої та туристичної сфер / О. Г. Розметова // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 83–85.

163. Розметова О. Г. Теоретичні засади державного регулювання розвитку рекреаційно-оздоровчо-туристичного комплексу / О. Г. Розметова // Держава та регіони. – 2007. – № 4. – С. 183–188.

164. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року” від 08.02.2006 р. № 70-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

165. Савельев Л. А. Трансформация объектов коммунальной собственности в предпринимательские корпорации / Л. А. Савельев, Р. А. Белик // Экономико-правовые проблемы городского самоуправления: – Донецк : ИЭПИ НАН Украины, 2001. – С. 60–65.

166. Савельев Л. А. Инвестиционная привлекательность корпораций предпринимательского типа / Л. А. Савельев, Н. И. Савельев, Т. Л. Пляскина // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2001. – Вип. 82. – С. 88–96.

167. Савельева Т. Трансформація державних підприємств регіону в корпорації підприємницького типу / Т. Савельєва // Схід. – 2001. – № 5 (42). – С. 25–27.

168. Садеков А. А. Экологические факторы в создании рыночных стратегий предприятия / А. А. Садеков // Культура народов Причерноморья. – 2000. – № 13. – С. 37–41.

169. Сажнева І. М. Шляхи вдосконалення рекреаційної територіальної і функціональної структури Запорізького Приазов'я / І. М. Сажнева // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 2. – К. : Кармаліта. – 1999. – С. 434–446.

170. Саймон Г. Менеджмент в организациях / Г. Саймон. – М. : Экономика, 1995. – 335 с.

171. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні у 1997 році : стат. бюл. – К. : Держкомстат України, 1998. – 40 с.
172. Санжаровський І. Регіональний контракт: європейський досвід та українські перспективи [Електронний ресурс] / І. Санжаровський // Ін-т регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіо Україна”. – К. : К.І.С., 2004. – С. 36–39. – Режим доступу : <http://www.egu.org.ua>
173. Сапрунова В. Б. Туризм: еволюція, структура, маркетинг / В. Б. Сапрунова. – М. : Осць-89, 1997. – 160 с.
174. Сенюта І.Я . Право людини на охорону здоров'я та його законне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія права та держави” / І. Я. Сенюта. – Львів, 2006. – 16 с.
175. Скубенко В. Новые формы объединений предприятий и особенности их функционирования в рыночных условиях / В. Скубенко, А. Чиликин // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – № 15. – Ч. 5. – С. 298–303.
176. Скуратівський В. А. Соціальна політика / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 365 с.
177. Смирнов І. Г. Логістичний підхід до сталого розвитку міжнародного туристичного бізнесу / І. Г. Смирнов // Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу: VI Міжнар. наук.-практ. конф., (Святогірськ, 29 верес. – 1 жовт. 2006 р.) – Донецьк : Донецький ін-т туристичного бізнесу, 2006. – С. 206–211.
178. Сорохтей Х. Й. Івано-Франківщина : фотоальбом / Х. Й. Сорохтей. – К. : Мистецтво, 1978. – 160 с.
179. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентоздатності економіки України на основі кластерів / С. І. Соколенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів :

зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред.
Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – Вип. 3 (71). – С. 18–30.

180. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / за заг.
ред. Ю. В. Воронена, В. Ф. Москаленка. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2000.
– 680 с.

181. Специальные экономические зоны: “за” и “против” / Пресс-
служба Верховной Рады Украины // Голос Украины. – 2000. – 16 июня. –
№ 107. – С. 23–36.

182. Старовойтенко О. А. Класифікація матеріально-технічної бази
туризму як передумова регулювання туристичної діяльності /
О. А. Старовойтенко // Державні і ринкові методи регулювання соціальної
сфери. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2001. – С. 63–68.

183. Стаханов В. Н. Маркетинг сферы услуг / В. Н. Стаханов,
Д. В. Стаханов. – М. : Экспертное бюро, 2001. – 160 с.

184. Таралло В. Л. Передумови становлення ресурсної стратегії
охорони здоров'я в ХХІ ст. / В. Л. Таралло // Вісник соціальної гігієни та
організації охорони здоров'я України. – 2001. – № 4. – С. 68-69.

185. Термінологічний словник-довідник менеджера охорони
здоров'я / [кол. авт. ; упоряд. : М. П. Бойчак, Я. Ф. Радиш ; передмова та
загальна редакція В. Я. Білий, Б. П. Криштопа]. – К., 2001. – 240 с.

186. Технологія прийняття управлінських рішень : навч. посіб. /
[уклад. В. Д. Бакуменко]. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 200 с.

187. Толковый словарь туристских терминов: Туризм.
Туристическая индустрия. Туристский бизнес / И. В. Зорин, В. А.
Квартальнов. – М. : Афины ; INFOGROUP, 1994. – 407 с.

188. Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія :
матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18-20 жовт. 1999 р. – К. :
КІТЕП, 1999. – 268 с.

189. Туризм у ХХ столітті: глобальні тенденції і регіональні
особливості : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 10-11 жовт.

2001 р. – К. : КІТЕП, 2001. – 235 с.

190. Указ Президента України “О поддержке развития туризма в Украине” от 02.03.2001 г. № 127/2001 // Туризм в Україні : зб. норм.-прав. актів : у 5 т. – Т. 2. – Ужгород : ІВА, 1999. – С. 308–311.

191. Указ Президента України “Про концепцію розвитку охорони здоров’я населення України” від 07.12.2000 р. № 1313/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 49. – С. 5.

192. Указ Президента України “Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму” від 14.12.2001 р. № 1213/201 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – Ст. 2266.

193. Указ Президента України “Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України” від 11.03.2003 р. № 207/2003 // Уряд. кур’єр. – 2003. – (15 берез.). – № 49.

194. Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку курортної зони великої Ялти” від 09.04.1997 р. № 313/97 // Туризм в Україні : зб. норм.-прав. актів : у 5 т. – Т. 2. – Ужгород : ІВА, 1999. – С. 308–311.

195. Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку санаторно-курортної діяльності в Автономній Республіці Крим” від 28.06.1999 р. № 752/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1293.

196. Указ Президента України “Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року” від 10.08.1999 р. № 973/99 // Уряд. кур’єр. – 1999. – 29 верес. – №182.

197. Уніфіковані технології готельних послуг / за ред. В. К. Федорченка. – К. : Вища шк., 2001. – 237 с.

198. УСЕ Універсальний словник-енциклопедія / гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. – К. : Ірина, 1999. – 1551 с.

199. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник / В. К. Федорченко, І. М. Мініч. – К. : Дніпро, 2000. – 160 с.

200. Філософія і культурологія туризму : зб. наук. ст. – К. : КІТЕП, 2001. – 137 с.
201. Хлопак С. В. Управління туристичною галуззю: стан та перспективи / С. В. Хлопак // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2-3 (9-10). – С. 345-346.
202. Хоменко Т. Управління якістю медичної допомоги – стратегія оптимізації системи державного управління охороною здоров'я / Т. Хоменко, Я. Радиш // Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз : матеріали наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – Т. 2 – С. 214-215.
203. Цьохла С. Ю. Сутність соціально орієнтованої рекреаційної діяльності й проблеми її розвитку / С. Ю. Цьохла // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 21–23.
204. Черниш О. І. Теоретико-методологічні засади формування нових механізмів державного регулювання в сфері соціально значимих послуг : автореф. дис. ... д.держ. упр. : 25.00.02. “Механізми державного управління” / О. І. Черниш. – Донецьк, 2006. – 39 с.
205. Черторижський В. М. Кластер як ефективна форма організації рекреаційної діяльності / В. М. Черторижський // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – Вип. 3 (71). – 546 с.
206. Чужиков В. І. Еволюція кластерних моделей в глобальній економіці (регіональний аспект) / В. І. Чужиков // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – Вип. 3 (71) – С. 360–371.

207. Шандра В. М. Механізм технологічного оновлення економіки інноваційного спрямування: структура, задачі, функції, принципи / В. М. Шандра // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 12 (66). – С. 9–15.

208. Шаптала О. Обґрунтування базових принципів формування управлінських рішень у системі державного управління сферою рекреаційного обслуговування / О. Шаптала // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2003. – Вип. 4 (14). – С. 55–58.

209. Шмагина В. В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития / В. В. Шмагина, С. К. Харичков. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. – 70 с.

210. Шульгіна Л. М. Формування інфраструктури інформаційної підтримки прийняття рішень підприємства туристичної галузі / Л. М. Шульгіна // Маркетинг та логістика в системі менеджменту : VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 9-10 листоп. 2006 р. – Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2006. – С. 407–409.

211. Шутов М. М. Организационно-экономический механизм развития системы здравоохранения в регионе : [монографія] / М. М. Шутов. – Донецк : ВИК, 2005. – 320 с.

212. Яблонський В. М. Як ефективно управляти медичною установою / В. М. Яблонський. – К. : Здоров'я, 2000. – 128 с.

213. Якубовський О. П. Управління кризами і ризиками суспільного розвитку / О. П. Якубовський, Т. І. Пахомова, Н. М. Драгомерецька. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – 188 с.

214. Ярков М. С. Реформи в галузі охорони здоров'я / М. С. Ярков. – К. : Здоров'я, 2003. – 135с.

215. Яцук Н. В. Механізм впровадження рекреаційної моделі регіонального розвитку / Н. В. Яцук // Держава та регіони. – 2007. – № 2. – С. 124–131.

216. Kohlmaier G. H. Carbon mitigation in forestry and wood industry / G. H. Kohlmaier, M. Weber, R. A. Houghton (Eds.). – Berlin-Tokyo : Springer-Verlag, 1998.